

EVROPSKA UNIJA I RODNA RAVNOPRAVNOST
KNJIGA 2

Sadržaj:

PREDGOVOR	5
Zorana Šijački EVROPSKA SOCIJALNA POLITIKA I RODNA RAVNOPRAVNOST	7
Sonja Kuzmanović LISABONSKA STRATEGIJA I RODNA RAVNOPRAVNOST	21
Jovana Savanović POLOŽAJ ŽENA EMIGRANTKINJA U EVROPSKOJ UNIJI	29
Jelena Rakočević RAZLIKE U PLAĆENOSTI ŽENA I MUŠKARACA (GENDER PAY GAP) I EU ODGOVOR	35
Dušan Marjanović TWINNING PROGRAM EU – ŠANSA ZA UNAPREĐENJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI	39
Višnja Baćanović ŽENE NA MESTIMA ODLUČIVANJA I KVOTE U SRBIJI I EVROPSKOJ UNIJI	45
Darinka Provči O MARIJI KOJA JE USTALA U ODBRANU PRAVA ŽENA	53
Milena Stefanović SAVREMENOST IDEJA DŽONA STJUARTA MILA I HERIJET TEJLOR MIL	61
Jovana Ivanović ŽENSKI POKRET U NEMAČKOJ	67

PREDGOVOR

Druga knjiga ***Evropska unija i rodna ravnopravnost*** predstavlja, prema našem mišljenju, dostojan završetak uspešnog projekta Pokrajinskog zavoda za ravnopravnost polova. Iako po sadržaju različite, ova knjiga, na neki način, povezuje prvu i drugu generaciju polaznica i polaznika Kurasa „Evropska unija i rodna ravnopravnost“ kroz raznovrsnost tema, ali i njihovu aktuelnost.

Knjigu poklanjamo kao rezultat drugog po redu kursa „Evropska unija i rodna ravnopravnost“ i/ili edukativnu literaturu o strategijama i tokovima rodnih politika kroz vreme i kulturološke, sociološke, ekonomske i rodne vrednosne sisteme. Težište je na prizmi rodne ravnopravnosti. Zato je ova retka literatura, o temama koje su nedovoljno poznate našoj javnosti, posebno dragocena i tako dobrodošla.

U knjizi je objavljeno osam radova polaznika i polaznica Kurasa i jedan tekst autorke kursa koji i otvara knjigu. Tekstovi u ovoj knjizi su komplementarni sa sadržajem prve knjige i zaokružuju set tema u vezi sa i iz rodne perspektive.

Prva tema u knjizi, i za pitanja rodne ravnopravnosti u Evropskoj uniji možda i ključna, posvećena je istorijatu i pregledu socijalne politike Evropske unije u odnosu na rodnu ravnopravnost sa posebnim osvrtom na okolnosti globalizacije i najnovije finansijske potrese. Aktuelnost teme je očigledna od početka ujedinjavanja evropskih država i sve značajnija poslednjih decenija prošlog i prve decenije 21. veka. Verujemo da će ova tema biti sve aktuelnija i za Srbiju, kako proces približavanja Evropskoj uniji bude intezivniji i bliži svom kraju – sticanju statusa punopravnog člana.

Zatim, značaj realizacije Lisabonske strategije u kontekstu rodne analize strategije i njene realizacije u Evropskoj uniji i Srbiji, i posebno uticaj na privredni rast i zapošljavanje i međusobni položaj žena i muškaraca. Sve su ovo teme koje su blisko povezane sa opredeljenjem naše države i kada je u pitanju unapređenje zaštite osnovnih socijalnih i ekonomskih prava građana/ki, i kada govorimo o procesu priključivanja Srbije Evropskoj uniji.

Tema migracije žena i položaj emigrantkinja u EU, kao potpuno zanemarena u sociološkim i političkim istraživanjima, u ovoj knjizi predstavljena je analitično i usmerava argumentaciju na potrebu stvaranja jedinstvene i zajedničke politike EU.

U knjizi su i tekstovi o nedovoljno poznatom Twinning programu EU kao stručnoj pomoći koju EU pruža zemljama u procesu pridruživanja, ili principu jednake zarade za rad jednake vrednosti, o izbornim kvotama kao posebnim merama za povećanje učešća žena u procesima odlučivanja.

Dragocenost ove literature je što objavljuje portrete feministkinja, intelektualki i prosvetiteljki ukazujući na njihove slobodoumne ideje, rasprave i rešenja koja su ih neretko koštala života. Njihovi stvaralački opusi zauvek su nadahnuli buduće generacije da ustanu i istraju u odbrani osnovnih ljudskih prava i sloboda, prava žena i njihovih stvaralačkih potencijala.

Verujemo da će i ova druga knjiga Evropska unija i rodna ravnopravnost, kao i prethodna, doprineti boljem razumevanju politika Evropske unije, ali pre svega uputiti na ono što Srbija i njena politička elita mora da uradi da bi prihvatila, ne samo evropske politike, već i evropske vrednosti.

Vesna Šijački
Direktorka Zavoda za ravnopravnost polova

Zorana Šijački

Evropska socijalna politika i rodna ravnopravnost

Sažetak

Predmet ovog rada je istorijat i pregled socijalne politike Evropske unije i njenog odnosa prema rodnoj ravnopravnosti. U radu će biti razmatrana pitanja kao što su stepen zajedništva zemalja članica EU u pogledu socijalne politike, napredak ostvaren u ovom pravcu kao i metode na osnovu kojih se postiže veća ujednačenost u sprovođenju zajedničkih akcija u oblasti zapošljavanja i socijalne inkluzije. Biće razmatrana i pitanja solidarnosti i konkurentnosti kao osnovnih principa delovanja Evropske unije u oblasti zapošljavanja i obrazovanja. U poslednjem poglavlju razmatraju se posebni izazovi Evropske unije u 21. veku, posebno izazovi vezani za socijalnu politiku i rodnu ravnopravnost.

Ključne reči: socijalna politika, socijalna država, socijalni modeli, rodna ravnopravnost, metod otvorene kordinacije

1. Uvod

Tema ovog rada je pregled socijalne politike Evropske unije, njenog nastanka, definicije i sadržaja, ali i odnosa prema rodnoj ravnopravnosti, odnosno da li se i kako politika rodne ravnopravnosti ostvaruje. Evropska socijalna politika i rodna ravnopravnost predstavljaju „meke“¹ i relativno slabe politike unutar Evropske unije. Ipak, njihov značaj, a samim tim i snaga, iz dana u dan postaje sve veći. To je svakako posledica, ne samo razvoja Evropske unije, njenih institucija i njenog zakonodavstva, već i okolnosti u kojima se nalazi danas, kako u razvojnom, tako i u institucionalnom smislu. Tu mislimo, pre svega, na globalizaciju koja već nekoliko decenija unazad rukovodi nacionalnim ekonomijama država u razvoju, ali i razvijenim zemljama Evropske unije, finansijsku krizu koja najpre neprimetno i stidljivo, a danas već snažno, mesecima potresa svet, ali i na nagli proboj na svetsko tržište novih ekonomskih sila kao što su Kina i Indija. Narav-

no, sve to utiče i na zemlje pojedinačno, ali i na Evropsku uniju kao naddržavnu tvorevinu. Takozvani „demokratski“, ali i populacioni deficit, nezainteresovanost, ponegde i otvoreni otpori prosečnog Evropljanina za većim stepenom integracija, velike ekonomske i socijalne razlike između „starih“, „novih“ i „najnovijih“ članica, briga zvaničnika Unije, ali i običnih građana oko politike proširenja i njenog uticaja, pre svega, na migracije unutar ali i van granica EU, sve su to pitanja koja itekako utiču na razvoj socijalne politike u Evropskoj uniji.

Početna teza ovog rada je da iako su socijalne politike još uvek u nadležnosti zemalja članica možemo govoriti o jedinstvenoj evropskoj socijalnoj politici, bar u segmentu koji se odnosi na zapošljavanje, delimično na rodnu ravnopravnost i pitanja socijalne uključenosti. Smatramo takođe da je za države članice ujednačavanje socijalnih politika, kroz metod otvorene koordinacije, veoma značajan, a poseban značaj ima za države kandidate ili potencijalne kandidate. U slučaju Srbije, ne samo da je važno da se, socijalne institucije, urušene tokom perioda tranzicije, ponovo izgrade, na zdravim i tržišnim osnovama, nego je od izuzetne važnosti očuvati, ali i izgraditi nove odnose solidarnosti u društvu koje je godinama bilo izloženo ratovima, ekonomskom i socijalnom razgrađivanju i gubljenju identiteta. Snažno zalaganje za pridruživanje jeste zapravo zalaganje za reformisane politike zapošljavanja, tržišta rada, socijalnih usluga i pomoći, kao i više standarde u okviru pitanja rodne ravnopravnosti. Zalaganje za evropsku socijalnu politiku u svim segmentima u kojima se ona danas sprovodi na nivou Evropske unije, doneće bolje standarde u zaštiti na radu, pristupa zapošljavanju, kolektivnog pregovaranja i širokog učešća socijalnih partnera u odlučivanju o važnim pitanjima vezanim za rad, zapošljavanje i rodnu ravnopravnost. Daleko od toga da smatramo da je ulazak u Evropsku uniju proces koji nije bolan i mukotrpan, ali smatramo da upravo programi Unije u oblasti socijalne politike i zapošljavanja omogućavaju da taj proces prođemo sa što manje potresa. Dobrobiti od članstva u Evropskoj uniji, postaće vidljiviji tek kada Srbiji budu dostupni upravo oni fondovi i programi kojima ćemo se baviti u ovom radu.

Sve što utiče na nacionalne ekonomije, utiče neizbežno i na njihove socijalne politike, jer su ekonomski razvoj i rast povezani sa socijalnim davanjima, ali i ulaganjima. Za nas je posebno značajno

¹ Mekim se nazivaju one politike Evropske unije koje nemaju obavezujući karakter za zemlje članice, odnosno čije nadležnosti nisu sasvim prenete sa nacionalnog na nadnacionalni nivo.

da u ovom radu istaknemo činjenicu da je proces ujedinjavanja na ekonomskom i monetarnom planu neizbežno doveo i do većih integracija u oblastima kojih se države najteže odriču, kao što je socijalna politika².

Što se tiče politike rodne ravnopravnosti, među političarima, a i ponekim ekspertima za razvoj, već nekoliko godina omiljena je floskula da su žene resurs a ne problem. Koliko je to vidljivo u praksi i sprovodivo u politikama drugo je pitanje i mi ćemo se truditi da na nje ga damo, ako ne adekvatan odgovor, a ono bar ličan ugao gledanja.

1.1. Istorijat i objašnjenje najvažnijih pojmova

Sredinom XIX veka, industrijalizacija i kapitalizam donose nove odnose među ljudima, posebno među onima koji poseduju kapital i sredstva za proizvodnju i onih koji poseduju samo radnu snagu, a koji su najčešće ograničeni polom, uzrastom, zdravstvenim stanjem i nivoom obrazovanja. Od tog trenutka borba za povećanje profita i kapitala, s jedne, i uslova i pristupa radu, s druge strane, postaju osnova proizvodnih procesa i ekonomskih kretanja. Nijedna nacionalna evropska država nije se mogla zamisliti bez tih unutrašnjih napetosti, na kojima je, takođe, rođen i ženski emancipatorski pokret, gde su neke od najvažnijih tema na njegovom početku, ali svakako i dan-danas, upravo uslovi i vrednovanje rada.

Razvoj socijalne politike počeo je veoma ograničenim sistemom socijalne zaštite, lagano se razvijajući ka modelu evropske socijalne države koji počinje da se nazire između dva rata, da bi svoj puni procvat doživeo od kraja Drugog svetskog rata do 70-tih godina prošlog veka, nesporno, ekonomski, ali i institucionalno najprosperitetnijim decenijama za Evropsku uniju. Veliku ulogu u razvoju socijalne politike i evropskog socijalnog modela imale su levo orijentisane socijal-demokratske partije, pre svega u Francuskoj, a potom i u Nemačkoj i Švedskoj. Ozbiljniji prodor i razvoj socijalna politika Evropske unije dobija ulaskom Skandinavskih zemalja u Uniju, pre svega

² Vodenje socijalne politike u koje spada zapošljavanje, briga o nezaposlenima, penzije, zdravstvena zaštita, obrazovanje i drugo, jeste osnova za postojanje svih država sveta. Osim policije i vojske, ukoliko se odrekne nacionalnog suvereniteta nad socijalnom politikom u najširem smislu, državi ostaje jako malo prostora da opravda svoje postojanje. Ne zaboravimo da su evropske integracije započele kao ekonomske integracije i da je odricanje od tog dela upravljanja državom bilo podjednako teško i komplikovano kao i proces koji se trenutno dešava pred nama.

Švedske, pobedom Novih laburista u Engleskoj i uticajem francuskih i nemačkih socijalista i socijaldemokrata.

Na nivou Evropske unije, socijalna politika se kao posebna politika ne spominje u Ugovoru iz Rima, jer se smatralo da će se ujedinjavanje evropskih država dešavati pre svega na ekonomskom planu. Drugi veliki razlog za nepostojanje socijalne politike u Ugovoru iz Rima je svakako i stepen ujedinjenosti same Unije u tom momentu. Uz postojanje nekoliko modela socijalne države pre rata, veliko siromaštvo i razorenost infrastrukture i industrije posleratne Evrope, bilo je važno postići kakav takav konsenzus o gorućim pitanjima, a potencijalne probleme i "kamene spoticanja", u koje je spadala i socijalna politika, ostaviti po strani.

Jačanjem evropskog jedinstva, pitanja socijalne politike počinju da se pomalaju kao neizbežna u daljoj integraciji. Ipak, prvi koraci u tom pravcu nisu napravljeni unutar Evropskih zajednica, već u Savetu Evrope, mada je "jedan od prvih pravnih dokumenata koje je EU donela 1958. godine bio sistem socijalnog osiguranja za radnike migrante, građane zemalja članica EU. Osnovna načela su da ovi radnici imaju ista prava socijalnog osiguranja kao i oni u zemlji domaćinu, kao i da se doprinosi za socijalno osiguranje slobodno prenose između država EU, kao i da se ovi doprinosi uzimaju u njihovom ukupnom iznosu."³

Kao komplementaran instrument Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima koja štiti građanska i politička prava, Evropska socijalna povelja, potpisana u Torinu 1961. godine, unapređuje zaštitu osnovnih socijalnih i ekonomskih prava građana država potpisnica. Evropska socijalna povelja je dopunjena, a novi tekst objedinjuje u jedan instrument prava koja su garantovana Poveljom iz 1961. godine i Dodatnim protokolom iz 1988. godine. Otvorena za potpis 3. maja 1996. godine, izmenjena Povelja je stupila na snagu 1. jula 1999. Švedska je bila prva evropska država koja ju je ratifikovala.⁴ O Evropskom socijalnom fondu, osnovanom 1961. godine i drugim struktur-nim fondovima važnim za pitanja socijalne politike biće više reči u narednim poglavljima.

³ Jovanović N, Miroslav: Evropska ekonomska integracija, Beograd 2006, str. 636

⁴ Prilagođeno prema http://www.ombudsman.cg.yu/docs/izvjestaji/Evropska_socijalna_povelja.pdf

Drugi kamen temeljac evropske socijalne politike je Evropska povelja o pravima radnika iz 1989. godine čijem se usvajanju intezivno protivila Velika Britanija i njena konzervativna vlada na čelu s Margaret Tačer. Zapravo tek je njenim odlaskom sa mesta premijerke, otklonjena kriza koja je među državama članicama ("Evropa petnaestorice") postojala time što nije postignuto jedinstvo oko integrisanja Evropske socijalne povelje i Evropske povelje o pravima radnika u osnivačke ugovore.

Prvi, nedovoljno uspeli, pokušaji zajedničke politike zapošljavanja (kao najvažnijeg dela socijalne politike), napravljeni su donošenjem Jedinstvenog evropskog akta iz 1987, koji je ustanovio evropsko jedinstveno tržište za koje je pitanje radne snage i njene pune mobilnosti ključno pitanje, a potom i u Ugovoru iz Maastrichta 1992. U ovom ugovoru, socijalna politika se pojavljuje u preambuli i Članu 2 gde jedan od ciljeva Evropske unije postaje i "promocija ujednačenog i harmoničnog razvoja ekonomskih aktivnosti, održiv i neinflatorni rast uz poštovanje životne sredine, visoke ekonomske performanse, visok stepen zaposlenosti i socijalne zaštite, rast životnog standarda i kvaliteta života i ekonomsku i socijalnu koheziju i solidarnost".⁵ U istom Ugovoru, u članu 13, donosi se zabrana diskriminacije na osnovu pola, rase, etničke pripadnosti, veroispovesti, ubeđenja, invalidnosti, starosti ili seksualnog opredeljenja, što je zapravo predstavljalo osnov za razvoj evropskog zakonodavstva u oblasti zabrane diskriminacije i promovisanja politike jednakih šansi (equal opportunities policies). Takođe Članovi 39-48. odnose se na slobodan promet radne snage i međusobno priznanje diploma i kvalifikacija između zemalja članica. Ovo povećava šanse za ostvarivanje socijalnog osiguranja kao prava koje pripada građanima Unije. Članovi 125 do 130 odnose se na pitanja nezaposlenosti, a prostor za zajedničku socijalnu politiku, a kasnije Evropsku strategiju zapošljavanja otvara se kroz obaveze zemalja članica da promovišu kvalifikovanu, obučenu i fleksibilnu radnu snagu.

Ipak, pravu prekretnicu ka većem jedinstvu u evropskoj socijalnoj politici odigrao je Ugovor iz Amsterdama 1997. godine. To je bio prvi ugovor u istoriji Evropske unije koji je uključio poglavlje o zapošljavanju i time širom otvorio vrata za postojanje jedinstvene Evropske strategije zapošljavanja. U Amsterdamskom ugovoru, države potpisni-

⁵ <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>

ce su potvrdile svoje jedinstvo i privrženost Evropskoj socijalnoj povelji i Evropskoj povelji o pravima radnika, što pre promene vlasti u Velikoj Britaniji nije bilo moguće. Takođe, promenjen je i član 2 Ugovora iz Maastrichta, tako što je u jedan od ciljeva Evropske unije ušla i ravnopravnost žena i muškaraca, što je otvorilo put zajedničkoj politici u ovoj oblasti. U Članu 3 navodi se da će Evropska unija promovisati koordinaciju politika zapošljavanja država članica tako što će „uvećati svoju efikasnost u razvoju koordinirane strategije zapošljavanja.“⁶ U nastavku amandmana na Član 3 navodi se da će „kroz sve aktivnosti koje se odnose na ovaj član, Zajednica nastojati da otkloni nejednakosti i promoviše ravnopravnost između žena i muškaraca.“⁷

Kao što se može zaključiti iz prethodno navedenih članova Ugovora iz Amsterdama, istovremeno kada i socijalna politika, iz istih izvora razvija se i politika rodne ravnopravnosti. Prve nagoveštaje o potrebi da se uključi rodna ravnopravnost u osnivačke ugovore nalazimo već u Rimskom ugovoru, doduše ograničenu na oblast jednake plaćenosti za rad iste vrednosti (Član 119 originalnog Rimskog ugovora).

Snažne promene u ovom pravcu počinju tek ulaskom Švedske i Finske u Evropsku uniju i prihvatanjem i promovisanjem koncepta "gender mainstreaming", kako na širem međunarodnom planu, pre svega Ujedinjenih nacija, tako i na nivou same Evrope.

Strategija "gender mainstreaming" koja se na srpski jezik prevodi (opisno) kao strategija uvođenja principa rodne ravnopravnosti u sve politike i na svim nivoima odlučivanja, usvojena je na nivou Evropske unije 1996. godine, pod pritiskom Švedske. Švedska je takođe inicirala uvođenje ove strategije i na globalnom planu Ujedinjenih nacija, kroz delegaciju Evropske komisije koja je učestvovala 1995. godine na Četvrtoj svetskoj konferenciji žena održanoj u Pekingu.⁸ Rezultat ove konferencije je i čuvena Pekinška deklaracija i platforma za akciju koja je zahtevala od država članica Ujedinjenih nacija da strategiju "gender mainstreaming" usvoje i efikasno sprovede.

⁶ <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf>, pg 23

⁷ Isto, pg 23

⁸ „Termin je u Evropskoj uniji bio i ranije poznat, konkretno u Trećem akcionom programu o jednakim mogućnostima za žene i muškarce od 1991-1995, ali je tek negde u vreme Četvrte Konferencije Ujedinjenih nacija u Pekingu ideja sasvim sazrela i počela da se ostvaruje. Treba pomenuti još i to da su se baš u ovom momentu Evropskoj uniji pridružile i Austrija, Švedska i Finska, što je dodatno ojačalo političku volju za pitanja rodne ravnopravnosti“. Todorović, Dragana: Gender mainstreaming i Evropska unija, u Evropska unija i rodna ravnopravnost (zbornik), Novi Sad 2008, str. 41.

Ideja o "gender mainstreaming" je zapravo nastala kao odgovor na nedovoljno efikasne strategije razvoja koje su nastojale da uključe žene u ove procese i iskorene žensko siromaštvo u svetu. Međutim, analize ovih programa, najčešće Svetske banke i drugih razvojnih institucija, pokazivale su da, ne samo da žensko siromaštvo, a time najčešće i siromaštvo dece nije iskorenjeno, već se ono u nekim situacijama čak i povećalo. Takođe, analize razvojnih programa su pokazale da ekonomski rast ne doprinosi boljim uslovima života za sve, niti donosi bolju zdravstvenu zaštitu i obrazovanje. Nažalost, najčešće su žene i devojčice bile kategorija stanovništva koja je bila isključena iz raspodele dobiti ekonomskog razvoja i rasta.

Posebno je zanimljivo i ne slučajno da se insistiranje na većem jedinstvu u oblasti rada i zapošljavanja kao stubovima socijalne politike, ali i veće kohezije u obrazovanju i socijalnoj sigurnosti u Evropskoj uniji, podudara sa povećanim interesovanjem i povezivanjem država članica u politici rodne ravnopravnosti i "gender mainstreaming". Iako će o neposrednim vezama biti više reči kasnije, važno je da napomenemo da ulazak ženske radne snage na tržište rada zahteva sveobuhvatnije reforme u oblasti rada, ali i socijalnih usluga. Isto tako, veće učešće žena u ukupnoj stopi nezaposlenosti nije problem koji je Evropska unija mogla da zanemari, posebno ne uz proklamovane ciljeve ekonomskog rasta, stabilnosti, nediskriminacije i socijalne pravde.

Važno je napomenuti da su svi najznačajniji elementi rodne ravnopravnosti uključeni i u Lisabonski ugovor. "Povelja o fundamentalnim pravima u Evropskoj uniji" koja je sastavni deo Lisabonskog ugovora, dodatno ojačava komponentu razvoja zasnovanog na ljudskim pravima i socijalnoj pravdi.

1.2. Definicija i sadržaj socijalne politike

Šta zapravo znači socijalna politika i zašto je ona toliko značajna? "Cilj socijalne politike jedne zemlje je da obezbedi, barem, društveno prihvatljiv minimum životnog standarda za celo stanovništvo. Stoga je pitanje socijalne politike mnogo složenije nego jednostavno pitanje o zapošljavanju, jer ono utiče na ljude ne samo kad su na poslu, već i kada su izvan ili bez posla."⁹ Zato je danas, posebno

u Evropskoj uniji, socijalna politika mnogo šire shvaćena od politike zapošljavanja ili čak politike osiguranja u slučaju nezaposlenosti. U svetlu želje Evropske unije da postane "najkonkurentnija privreda zasnovana na znanju" (prema Lisabonskoj agendi¹⁰, o kojoj će kasnije biti više reči) treba posmatrati i razvoj socijalne politike. Danas ona obuhvata probleme vezane za penzije, zdravstvo, bezbednost na radu, obrazovanje, mobilnost radne snage, zarade, osiguranje u slučaju nezaposlenosti i programe socijalne pomoći.

Pre nego što je pitanje ekonomskog i socijalnog razvoja postalo šire od pitanja ekonomskog rasta, socijalna politika je predstavljala "zaštitnu mrežu namenjenu bržem ostvarivanju ekonomskog usaglašavanja".¹¹ Tako shvaćena socijalna politika se uglavnom izjednačavala sa socijalnom pomoći/državnim davanjima i socijalnom zaštitom (najčešće u slučaju nezaposlenosti, dugoročne nezaposlenosti, invalidnosti ili nekog drugog svojstva koje sprečava neko lice da radi).

U tom smislu, socijalna pomoć predstavlja različite državne programe koji su namenjeni najsiromašnijim slojevima stanovništva kako bi se postigao minimum životnog standarda (uglavnom hrana i stanovanje). Obično su kriterijumi za nivo siromaštva precizno i strogo definisani, naročito u periodima ekonomske recesije i pada proizvodnje, a samim tim i manjeg priliva u budžet sredstava koja se za to izdvajaju. Ipak, socijalna pomoć ne mora biti samo u vidu novčane nadoknade, već ona može biti distribuirana i u naturi (in kind) u vidu ogreva, odeće, hrane i drugo.

Socijalno osiguranje u slučaju nezaposlenosti predstavlja drugo veliko pitanje socijalne politike. Ranije, a i u periodima velikog i stabilnog ekonomskog rasta, socijalno osiguranje bilo je, za neke društvene grupe, čak i prihvatljiv način života. "Dok god je za neke radnike zarada relativno niska, a naknade u slučaju nezaposlenosti u visini tih zarada, postoji mogućnost da se deo grupe koji ostvaruju dohodak prebaci u grupu koja prima socijalnu pomoć. Podsticaj za rad, mobilnost, prekvalifikacija i obrazovanje mogu biti oslabljeni i

¹⁰ Na Lisabonskom samitu, u martu 2000, lideri Evropske unije su dogovorili novu strategiju, koja je bila zasnovana na konsenzusu svih država članica da se Evropa modernizuje. To je postalo poznato kao "Lisabonska strategija". Nakon veoma skromnog početka i revidiranja početnih rezultata, Lisabonska strategija je pojednostavljena i ponovo predstavljena 2005. http://ec.europa.eu/growthandjobs/index_en.htm

¹¹ Jovanović N, Miroslav: Evropska ekonomska integracija, Beograd 2006, str. 627

eliminirani."¹² U uslovima recesije i usporenog ekonomskog rasta u koji je Evropska unija ušla početkom 80-tih, a potom i ulazak novih zemalja članica, ovo pitanje je pokrenulo najznačajnije reformske procese u takozvanom Evropskom socijalnom modelu, o čemu će biti više reči u narednom poglavlju.

U Evropskoj uniji posebno, ali i u drugim manje razvijenim zemljama ili zemljama u razvoju, pitanje penzija je takođe goruće pitanje socijalne politike. Ne samo zbog demografskog deficita, već i zbog mobilnosti radne snage, bitno je da se pitanje penzija u ujedinjavanje penzionih sistema što pre reši.

1.3. Definicija i sadržaj politike rodne ravnopravnosti

Slično socijalnoj politici i politika rodne ravnopravnosti je definisana kao "meka" politika, imajući snagu obaveznosti i nadležnosti jedino u oblastima koje se tiču nediskriminacije, rada, zapošljavanja i zaštite na radu. Ona je takođe zamišljena da bude i "cross-cutting issue", odnosno sveprožimajuća politika, oslanjajući se pre svega na strategiju "gender mainstreaming" o čijem je nastanku već bilo reči. Iako možemo reći da je politika rodne ravnopravnosti širi pojam od "gender mainstreaming", u Evropi danas, a i šire, ova dva pojma se uglavnom izjednačavaju. Mi smo mišljenja da gender mainstreaming nije jedino, iako u nekim uslovima jeste i najbolje sredstvo za sprovođenje politike rodne ravnopravnosti. Posebni programi, a ne "sveprožimajuće" teme ponekad se pokazuju kao mnogo efikasniji, posebno u oblastima gde se ženska ljudska prava krše bez adekvatnijeg odgovora nacionalnih država na problem, kao što je na primer nasilje nad ženama.

Rodna ravnopravnost (engl. gender equality) je "koncept koji znači da sva ljudska bića imaju slobodu da razvijaju lične sposobnosti i prave izbore bez ograničenja nametnutih strogim rodnim ulogama; da se različito ponašanje, želje i potrebe žena i muškaraca u jednakoj meri uzimaju u obzir, vrednuju i podržavaju"¹³. Politika rodne ravnopravnosti je pre svega politika koja ima za cilj ravnopravnu zastuplje-

¹² Isto, str. 629

¹³ Office for Official Publications of the European Communities: One hundred words for equality: A glossary of terms on equality between women and men, European Communities, 1998. prevod na srpski: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, 2004, str. 25.

nost, moć i učešće oba pola u svim sferama javnog i privatnog života. Zbog toga ona podrazumeva svestran pristup koji obuhvata donošenje i/ili promenu zakonodavstva, primenu "gender mainstreaming" strategije i primenu principa pozitivne akcije, odnosno nediskriminacije. Finansijska podrška politici rodne ravnopravnosti ovako široko shvaćenoj obezbeđuje se kroz akcione programe i strateške smernice tj. „mape puta“ (engl. road maps).

Od 2000. godine do danas, Evropska unija izdala je nekoliko strateških smernica i akcionih programa. Ipak, najznačajniji i najnoviji jeste „Vodič za sprovođenje jednakosti između žena i muškaraca 2006-2010“ („Roadmap for equality between women and men“¹⁴) koji je izradila Evropska komisija, a potvrdio Evropski parlament i Ekonomsko-socijalni Savet. Vodič izdvaja šest prioriteta od kojih svaka sadrži po nekoliko posebnih programskih preporuka. Prva prioriteta oblast odnosi se na Postizanje jednake ekonomske samostalnosti žena i muškaraca, Uspostavljanje ravnoteže između profesionalnog, privatnog i porodičnog života, Promovisanje jednake zastupljenosti žena i muškaraca u odlučivanju, Iskorenjivanje rodnog nasilja i trgovine ljudima, Eliminisanje rodnih stereotipa u društvu i Promovisanje rodne ravnopravnosti izvan EU. Od 2006. godine otkad je Vodič objavljen pa do danas, Komisija je objavila nekoliko važnih izveštaja koji predstavljaju osnovu za pokretanje zakonodavnih inicijativa. U svetlu priprema Evropske komisije za postizanje boljeg balansa na mestima odlučivanja za žene i muškarce, naročito u susret novim izborima za Evropski parlament i samu Evropsku komisiju, izdat je prvi izveštaj o položaju žena na mestima odlučivanja.

Kroz pojedinačne akcione programe, usmerene na posebne oblasti (najčešće u oblasti zapošljavanja i uslova na radu), politika rodne ravnopravnosti spovodila se i pre devedesetih, ali najčešće sporadično i bez sistemskog pristupa. Tek ulaskom Švedske i Finske u Evropsku uniju, što je već bilo pomenuto, počinje sistematičniji pristup pitanjima rodne ravnopravnosti na nivou Evropske unije. Poseban prodor ova pitanja doživljavaju usvajanjem Ugovora iz Amster-

¹⁴ Formalni prevod ovog teksta, kao i njegovo objavljivanje na srpskom jeziku ne postoji. Prevod koji smo koristili u ovom radu, rezultat je volonterskog i neformalnog truda Lidije Prokić, koordinatorke ženskog programa u kancelariji Nacionalnog instituta za demokratiju (National Democracy Institute) u Beogradu. Tekst na engleskom nalazi se na <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=422&langId=en>

dama koji široko otvara mogućnosti za stvaranje zajedničkih osnova za pitanja rodne ravnopravnosti u Evropskoj uniji. Prema Članu 2 Ugovora iz Amsterdama rodna ravnopravnost je jedan od temeljnih principa na kojima se temelji Evropska unija. Član 2 obavezuje zemlje članice da uvrste politiku rodne ravnopravnosti u sve nivoe odlučivanja i sve sfere javnog i privatnog života i da se dosledno bore protiv diskriminacije zasnovane na polu (Članovi 3, 13). U članovima 137 i 141 Amsterdamski ugovor obavezuje zemlje članice da će podržati aktivnosti koje će unaprediti položaj žena na tržištu rada, jednak tretman na radnom mestu i istu platu za rad jednake vrednosti. Zemlje članice EU moraju da prihvate, sprovode i u svoje zakonodavstvo uvrste deset direktiva Zajednice u oblasti rodne ravnopravnosti i još četiri koje se odnose na pitanja antidiskriminacije.¹⁵ Uz Uredbe (engl. Regulation) koje predstavljaju opšti akt i imaju direktnu primenu i dejstvo u svim zemljama članicama, Direktiva prepušta izbor oblika i načina sprovođenja u nacionalno zakonodavstvo i predstavlja kompromis između potrebe za ujednačavanjem zakonodavstva unutar EU i zadržavanja raznolikosti zakonodavnih sistema, što je više moguće. Ona definiše ciljeve i rezultate koji treba da se postignu i određuje krajnji rok u okviru kojeg ono što je zadato mora da se ostvari. Za nadgledanje sprovođenja Direktiva nadležna je Evropska komisija koja može pokrenuti postupak pred Evropskim sudom pravde ukoliko država članica ne primeni direktivu.

Za uobličavanje politika i nadgledanje sprovođenja kompletnog zakonodavstva i “tvrđog” i “mekog”, zadužen je Generalni direktorat za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti.¹⁶ Ono što je interesantno je da je sektor tj. oblast jednakih mogućnosti u koje spada i pitanje rodne ravnopravnosti pridodato ovom direktoratu tek posle izbora 2004. Tokom mandata Evropske komisije koju predvodi Baroso, realizovana je i ideja o osnivanju Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost koja je rođena još tokom 2000. godine u okviru Evropske socijalne agende.¹⁷ Prema Uredbi (Regulation EC

¹⁵ Poređenja radi u oblasti zaštite intelektualne svojine postoji 12, privatnosti i zaštite podataka 2, u oblasti tehnologije i sigurnosti čak 45, u proizvodnji lekova 7, zaštiti životne sredine 2, a u kulturi samo jedna Direktiva koja uređuje tu oblast.

¹⁶ Komesar za zapošljavanje, socijalna pitanja i jednake mogućnosti od 2004. godine je Vladimir Špidla iz Češke republike.

¹⁷ Andrijana Čović: Evropski institut za rodnu ravnopravnost, u: Evropska unija i rodna ravnopravnost, Novi Sad 2008. str. 79;

No 1922/2006) “glavni ciljevi Instituta su pružanje podrške institucijama EU u promovisanju i jačanju rodne ravnopravnosti, uključujući i “gender mainstreaming” u svim politikama Zajednice i nacionalnim politikama zasnovanim na EU.”¹⁸ Budžet Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost iznosi 52,5 miliona evra za period od 2007. do 2013. godine, a njegovo sedište je u Viljnusu, Litvanija. Na taj način, Evropska unija je zaokružila izgradnju institucija koje se bave pitanjima rodne ravnopravnosti.¹⁹

Većina direktiva koje se odnose na pitanja rodne ravnopravnosti, ova pitanja tretiraju u oblasti rada i zapošljavanja. Najstarija direktiva je iz 1975. godine i ona se odnosi na jednaku plaćenost za rad jednake vrednosti (Direktiva o jednakoj plaćenosti za rad jednake vrednosti, 75/117/EEC), koja se odnosi ne samo na javni, već i na privatni sektor. Neke od najvažnijih direktiva tiču se ostvarenja prava na rad i jednakom pristupu radu i uslovima na radu. To su pre svega Direktive o pomirenju poslovnog i privatnog života (93/104/EC), Direktiva o roditeljskom odsustvu (96/34/EC), Direktiva o teretu dokazivanja u slučajevima uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja na radnom mestu (97/80/EC). Direktiva o teretu dokazivanja posebno je značajna jer uvodi princip pretpostavke krivice, a ne pretpostavke nevinosti tuženog samo u slučajevima diskriminacije na radnom mestu. Ovo rešenje u znatnoj meri povećava mogućnosti za efikasno sprovođenje mera u oblasti zaštite od zlostavljanja na radnom mestu koje zbog njihovih specifičnih rodni uloga posebno pogađa žene.

¹⁸ Isto, str. 79-80;

¹⁹ Uz Generalni direktorat i Evropski Institut a u okviru Evropske komisije deluju još i Grupa za rodnu ravnopravnost Evropske komisije (Commissioners group on Equal opportunities), dva odeljenja za Jednake mogućnosti žena i muškaraca u okviru Direktorata (2 Units on Equal opportunities for women and men), Savetodavni komitet za ravnopravnost žena i muškaraca (Advisory Committee on Equality between women and men). U okviru Evropskog parlamenta deluju Komiteti: Komitet za ženska prava i Komitet za zapošljavanje i socijalnu politiku (Women’s Rights Committee; Employment and Social Affairs Committee), različiti izveštači i izveštači iz senke za Evropski parlament, kao i političke grupe koje u skladu sa svojim političkim opredeljenjima zastupaju pitanja rodne ravnopravnosti u parlamentu. Što se tiče Evropskog saveta u njemu deluju Savet za zapošljavanje i socijalna pitanja (Employment and Social Affairs Council) koji ponekad razmatra i pitanja rodne ravnopravnosti i dalje savete u tom smislu, Neformalni sastanci Ministara za pitanja rodne ravnopravnosti, Koreper koji koordinira sastanke na visokom nivou, uglavnom ekspertske i za naručene analize u oblasti rodne ravnopravnosti, socijalne politike i zapošljavanja.

Komisija je takođe pokrenula, u oktobru 2006. godine zakonodavnu inicijativu i prve konsultativne sastanke sa socijalnim partnerima na evropskom nivou o donošenju zakonodavnih i nezakonodavnih mera o pomirenju profesionalnog, privatnog i porodičnog života u skladu sa Članom 138 Ugovora o Evropskoj uniji. Ukoliko bude usvojeno u obliku Direktive, ovo zakonsko rešenje će u značajnoj meri poboljšati položaj žena koje rade, ali koje žele da osnuju porodicu. U svetlu demografske “zime” u kojoj se nalazi Evropska unija, izmenjene porodične strukture (povećan broj domaćinstava samohranih roditelja) i povećanog pritiska penzija i zdravstvenog osiguranja na budžete država članica, može se reći da će ova direktiva, ukoliko bude usvojena, doneti višestruke benefite za žene i muškarce u EU.

1.4. Budućnost “Evrope razlika”

Put od Rimskog do Lisabonskog ugovora u kojem je Povelja o osnovnim pravima postala sastavni deo ugovora o Evropskoj uniji, za pitanja rodne ravnopravnosti nije bio ni jednostavan ni lak. Uloga zemalja članica, njihovih političkih partija liberalno-demokratskog ili socijal-demokratskog usmerenja, ali i stalan pritisak Evropske komisije i ojačanog Evropskog parlamenta, učinili su da, ipak, pitanja rodne ravnopravnosti ne iskliznu iz evropske socijalne agende. Ono što je svakako važno napomenuti jeste da taj put nije bio nimalo lak, ni jednostavan, a da ni izdaleka nije završen. Politike rodne ravnopravnosti još uvek nisu dovoljno efikasno uključene u sve aspekte u kojima je Unija aktivna, što obavezuje organe EU da više pažnje posvete sprovođenju i nadgledanju strategije “gender mainstreaming”. Unutrašnji, ali i spoljni problemi Evropske unije predstavljaju dodatnu prepreku. Puno poslala Evropsku komisiju ali i zemlje članice očekuje u nekoliko prioritarnih oblasti koje su definisane “Vodičem”: nasilje nad ženama i trgovina ljudima, kao i položaj žena na mestima odlučivanja. Neke zajedničke inicijative i programi²⁰ postoje, posebno za oblast nasilja nad ženama, ali ne i zakonodavni okvir.²¹ Najlošija situacija je u oblasti učešća žena u donošenju odluka u EU institucijama,²² ali pojedinačno gledano, osim skandinavskih zemalja, ni situacija u zemljama članicama nije mnogo bolja. Ipak, ukoliko želi da i dalje po-

²⁰ DAPHNE – Evropski program za borbu protiv porodičnog i partnerskog nasilja nad ženama

²¹ Izuzetak je Direktiva o boravišnim dozvolama za žrtve trafikinga (koje sarađuju sa nadležnim telima)

²² Women and men in decision-making 2007 - Analysis of the situation and trends, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Manuscript completed in January 2008

štuje vrednosti na kojima je osnovana, a koje su zacrtane u drugom članu²³ Lisabonskog ugovora, Evropska unija će u budućnosti morati da preduzme mnogo konkretnije i značajnije korake.

2. Najbolje prakse

I pored puno problema koje ima u razvoju zajedničke socijalne politike, a koji nisu, uvek i samo, posledica nemoći Evropske komisije ili država članica, već i spoljašnjih uticaja koji, ponekad, diktiraju brzinu i stepen evropskih integracija, ipak postoje primeri dobre prakse koje je Evropska unija izgradila. To su, prema našem mišljenju, pre svega Evropski socijalni fond, ali i drugi strukturni fondovi, Evropska strategija zapošljavanja i Socijalna inkluzija. Iako svaka ponaosob ima i svojih mana, ove tri oblasti, svaka za sebe predstavljaju osnove za stvaranje zajedničke socijalne politike na evropski promovisanim vrednostima: jednakosti, socijalnoj pravdi i ekonomskoj efikasnosti. Smatramo da su, već navedeni primeri dobre prakse, iznikli iz osnovnih modela evropske socijalne države o kojem će biti više reči, kako bi se objasnila raznolikost i neujednačenost rešenja koja su pronalazena u različitim državama članicama.

2.1. Model(i) evropske socijalne države

Između dva svetska rata, a posebno posle Drugog svetskog rata, evropske države razvile su različite modele države blagostanja, pre svega, ali ne i samo, zbog socijalističko-komunističkog okruženja i jakih socijaldemokratskih unutar državnih inicijativa. Modeli evropskih socijalnih država, odnosno država blagostanja (engl. welfare state), razvijani su šire od osnovne socijalne pomoći o čemu je već bilo reči. Socijalna politika, gledana kroz prizmu socijalne pomoći i osiguranja, ima za cilj da pruži najsiromašnijim slojevima stanovništva osnovne uslove za život, a pre svega onima koji nisu u stanju da svojim radom ili sredstvima zadovolje minimum svojih životnih potreba. Država blagostanja, ili socijalna država, rukovodi se razvijenijim oblikom socijalne politike i teži da stanovništvu pruži ostvarivanje mini-

²³ “Evropska unija je zasnovana na vrednostima koje poštuju ljudsko dostojanstvo, slobodu, demokratiju, ravnopravnost, vladavinu prava i poštovanje ljudskih prava, uključujući i prava manjina. Te su vrednosti zajedničke svim državama članicama u društvima u kojima pluralizam, ne diskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i ravnopravnost među ženama i muškarcima prevladaju.” Official Journal of the European Union, Lisboa Treaty, pg 17. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF>, prevod Z. Š. Podvlačenje takođe Z. Š.

malnog nivoa zaštite od rizika kao što su siromaštvo, nezaposlenost, invalidnost, bolest, starost, ali i nedovoljno obrazovanje koje svako vodi ka siromaštvu i bolesti. Socijalna politika sagledana na takav način, ne samo da obezbeđuje minimalni standard života pojedincu, već se bavi i posebnim društvenim grupama i porodicom, odnosno pokušava da na najširi, ali i najdublji mogući način obuhvati problem socijalne isključenosti.

Iako međusobno različite, ponekad i do neprepoznatljivosti, modele evropske socijalne države mi ćemo posmatrati kao komplementarne u izgradnji zajedničke evropske socijalne politike, a suprotstavljene, recimo, američkom modelu u kojem država pruža ograničenu ili gotovo nikakvu socijalnu sigurnost, a sve socijalne i zdravstvene usluge se plaćaju.

U literaturi²⁴ se uglavnom sreću tri modela socijalne države: nordijski, anglosaksonski i kontinentalno evropski model. Nordijski model je najpoznatiji i najobrađivaniji model, pre svega zbog sveobuhvatnosti koja podrazumeva univerzalnu socijalnu pomoć zasnovanu na državljanstvu, velikodušne naknade za nezaposlene, široko razvijene socijalne usluge i mimo zdravstvenih i obrazovnih, veoma aktivne politike podrške porodici koje posebno ohrabruju zapošljavanje žena, relativno visok nivo zaštite zaposlenih, jake sindikate i veliku pokrivenost kolektivnim ugovorima.

Za razliku od ovog, anglosaksonski model bliži je američkom, pre svega zbog toga što se vodi principima tržišne ekonomije, pa su programi socijalne pomoći ciljani i okrenuti ka potrebama. Ovaj model odlikuju takođe i loši servisi koji podržavaju porodicu, nerazvijene socijalne službe, mimo zdravstvenih i obrazovnih, nizak nivo zaštite zaposlenih bez aktivne politike zapošljavanja, obrazovanja i drugih treninga za zaposlene, niska pokrivenost kolektivnim ugovorima i relativno jake sindikate.

Kontinentalni model uključuje socijalno osiguranje koje je uslovljeno zaposlenjem sa punim radnim vremenom, kombinuje visoke penzije sa relativno niskim osiguranjem za slučaj nezaposlenosti, čime se ne stimuliše novo zapošljavanje, veoma nizak nivo socijalnih

usluga, posebno oslonjenih na privatni sektor socijalnih usluga. Odlike ovog modela su i pasivne politike podrške porodici i oslanjanje na klasičan model porodičnog života (muškarac koji zarađuje i žena koja odgaja decu i bavi se kućnim poslovima), čime se ne stimuliše zapošljavanje žena, pa je i nivo njihovog socijalnog i penzionog osiguranja izuzetno nizak. Ovaj model karakterišu srednje jaki sindikati i sektorska pokrivenost kolektivnim ugovorima.

Iako je recesija 70-tih naterala evropske nacionalne države da reformišu svoje socijalne politike, ove reforme nisu ostale sasvim van interesovanja Evropske unije i njenih institucija, naprotiv. Ulazak evropskih država u ekonomsku i monetarnu uniju, zahtevalo je veći nivo ujednačenosti socijalnih politika i nalaženja srednjih rešenja i najboljih praksi koje bi bile primenljive na nivou Evropske unije, bez obzira na politički sistem ili nasleđe zemlje članice.

Unutrašnje reforme socijalne politike, na nivou nacionalne države, obično su vođene visokom nezaposlenošću, dubokim političkim i društvenim krizama, ekonomskom nestabilnošću, deficitom državnog budžeta i drugo. Međutim, one katkada mogu biti izazvane i spoljašnjim promenama, ili u slučaju većeg stepena integracije unutar Evropske unije, ulaskom u ekonomsku i monetarnu uniju, koja je zahtevala veću budžetsku disciplinu od zemalja novih članica kako za budžetski deficit, tako i za procenat učešća spoljnog duga u GDP-ju. To je zapravo značilo da je po principu spojenih sudova, jedna integracija na nivou zemalja članica, nužno vodila ka drugoj, ovoga puta u oblasti socijalne politike. Nemogućnost država da se okrenu klasičnom punjenju budžeta kroz povećanje poreza, nateralo ih je da razmišljaju mnogo više o efikasnijem trošenju resursa na raspolaganju, pa otud i efikasnijim politikama. Nova ekonomska stvarnost koja je nastala 70-tih, a pojačala se padom Berlinskog zida i izvesnim pridruženjem zemalja Istočne Evrope Evropskoj uniji, zahtevala je nove i inovativne politike koji odgovaraju fleksibilnijem tržištu rada. Nove politike su naročito bile važne za teško zapošljive kategorije stanovništva u koje su spadali niskokvalifikovani radnici, emigranti i stariji radnici, a vrlo brzo su im se pridružili mladi i žene.

Iako su mnogi požurili da se zakunu u neoliberalne modele tržišta i proglase kraj države blagostanja kao neisplative, previše skupe i suprotne tržišnoj logici, Evropska unija se trudila da kroz

svoje institucije, izvrši uticaj na zemlje članice i ublaži ekonomske krize i pad životnog standarda nalazeći zajedničke imenitelje reformi, osnivajući programe i institucije koji su pomogli reformisanju postojećih modela. "Nova koncepcija umesto države blagostanja (welfare state) oživljava ideju o pluralizmu blagostanja (welfare pluralism) ili društvu blagostanja (welfare society), kao i kombinovanom modelu blagostanja (welfare mix), koji se sve više pojavljuje kao vodeća koncepcija."²⁵ Tako se početkom novog milenijuma rodila ideja o Lisabonskoj strategiji i Evropskoj uniji kao "najkonkurentnijoj i najdinamičnijoj privredi sveta."

2.2. Lisabonska strategija i Nova evropska socijalna agenda

Na sastanku Evropskog saveta u martu 2000. godine u Lisabonu utvrđen je novi strateški okvir za dalji razvoj ekonomske ali i socijalne dimenzije Evrope, kasnije poznat kao Lisabonska strategija.²⁶ Na tom sastanku, Evropski savet je utvrdio ambiciozan cilj da Evropskoj uniji učini najkonkurentnijom i najdinamičnijom privredom na svetu, zasnovanom na znanju. Evropski savet se, prilikom donošenja strategije, rukovodio promenama sa kojima se suočavala Evropska unija, kako na unutrašnjem tako i na spoljopolitičkom i ekonomskom planu. Pad Berlinskog zida i slom komunizma doprinele su povećanju broja zemalja koje su bile u procesu pridruživanja Evropskoj uniji. Istovremeno, globalizacija i pojava novih ekonomskih igrača, kao što su Kina, Indija i azijske zemlje, kao i sve veći jaz između rasta i razvoja u Evropi i Americi, ubrzali su odluku oko konsolidovanja snaga i promene pravca kretanja. Ove promene nisu podrazumevale samo ekonomske, već i duboke socijalne reforme, što je podrazumevalo kombinovanje konkurentnosti privrede sa većom i dubljom socijalnom kohezijom i ulaganjem u ljudske resurse kroz programe obuke i inovacija.

Strategija je podrazumevala tri glavna pravca: 1. Ekonomiju koja je konkurentna, dinamična i zasnovana na znanju, 2. Modernizaciju evropskog socijalnog modela – investiranje u ljude i izgradnja aktivne države blagostanja i 3. Održavanje stabilnog

ekonomskog rasta. Svim ovim ciljevima, Evropski savet je dao rok do 2010. godine koji se već 2003. pokazao kao nerealan. To je nateralo Evropski savet i Evropsku komisiju da revidiraju Lisabonsku strategiju i 2005. godine usvoje Novu Socijalnu Agendu (poznatu i kao revidirana Lisabonska strategija) sa realnijim i skromnijim ciljevima, ali i konkretnijim aktivnostima. Revidirana strategija imala je tri cilja: Evropu kao atraktivnije mesto za investicije i rad, Znanje i inovacije kao osnov za rast evropske ekonomije i promena politika kako bi se kreiralo više i boljih radnih mesta.

Ovo je podrazumevalo i široke reforme u već postojećim politikama Evropske unije, kao što su Politika zapošljavanja, Evropski socijalni fond i drugi strukturalni fondovi, kao i pojavu novih politika kao što je Socijalna inkluzija. Prioriteti Nove socijalne agende su zapošljavanje i borba protiv siromaštva i promovisanje jednakih šansi. Veoma je važno da se naglasi da Komisija zadržava ulogu da pomaže, nadgleda ali i procenjuje nivo reformi koje se sprovode na nacionalnom nivou. Komisija to čini tako što predlaže "Opšte smernice za sprovođenje reformi" koje se revidiraju svake dve godine. Države članice izveštavaju Komisiju kroz "Strateške godišnje izveštaje o napretku" o koracima koje su preduzele, a Komisija na osnovu pojedinačnih državnih izveštaja izdaje "Posebne preporuke" za svaku zemlju članicu koje je ova u obavezi ne samo da sprovodi, već i razvije u poseban Akcioni plan. Na taj način Evropska komisija zadržava vodeću ulogu kreatora i ocenjivača reformi iako se one sprovode na nacionalnom planu. Ovo je nazvano "Otvoreni metod koordinacije" koji omogućuje razmenu mišljenja i najboljih praksi ne samo između zemalja članica, već i između Komisije i zemalja članica.

U Novoj socijalnoj agendi Evropske unije u dva istaknuta prioriteta spajaju se reforme socijalne politike sa pitanjima rodne ravnopravnosti i socijalne inkluzije, što na najbolji mogući način pokazuje da Evropa nije želela, a nije ni mogla da se odrekne svojih socijalnih modela i da se čvrsto drži vrednosti koje je proklamovala u prvim godinama svog osnivanja: ekonomski prosperitet i solidarnost.

²⁴ Mi smo se u ovom radu uglavnom oslanjali na podelu koju je izvršio Hemerijck, Anton: The Self-transformation of the European Social Model(s), <http://eucenter.wisc.edu/OMC/Papers/Hemerijck.pdf>

²⁵ Zoran Stojiljković i drugi: Socijalni dijalog i socijalna politika u Srbiji u procesu evropske integracije, Beograd 2006, str. 9, http://www.emins.org/publikacije/knjige/pdf%20files/soc_dijalog_2006.pdf;

²⁶ <http://www.ec.europa.eu/growthandjobs>

2.3. Evropski socijalni fond i Evropska politika zapošljavanja

Dva najvažnija instrumenta za postizanje ekonomskog prosperiteta i solidarnosti jesu svakako Evropski socijalni fond i Evropska politika zapošljavanja. Iako ga je osnovala još šezdesetih godina Evropska unija je Evropski socijalni fond stalno nadograđivala i inovirala. Može se reći da se on razvijao uporedo sa zahtevima koje je pred Uniju postavljala ne samo veća integracija, već i globalna kriza i ekonomski trendovi.

Evropski socijalni fond je jedan od strukturnih fondova²⁷ Evropske unije osnovan 1961. godine na osnovu člana 123 Rimskog ugovora koji se odnosio na politiku zapošljavanja Evropskih zajednica. ESF je osnovan sa ciljem da smanji razlike u napretku i životnom standardu u državama članicama i regionima i da promovise ekonomsku i socijalnu koheziju. ESF je finansijski instrument politike zapošljavanja i namenjen je državama članicama, ali i kompanijama kako bi se bolje izborile sa izmenjenim ekonomskim i socijalnim uslovima u potrazi za kvalitetnom radnom snagom i otvaranjem boljih radnih mesta.

O budžetu i obimu sredstava koja će biti na raspolaganju ESF odlučuju, kroz proces pregovaranja, zemlje članice, Evropski parlament i Komisija. O značaju koji ovaj fond ima govori i činjenica da je njegov ukupni budžet za budžetski ciklus od 2000-2007. godine iznosio 60 milijardi evra, da bi za period od 2007-2013. bio uvećan za 15 milijardi evra, što pokazuje da je u vrhu prioriteta Unije upravo zapošljavanje.

Na samom početku postojanja ESF je uglavnom pomagao državama članicama u finansiranju programa prekvalifikacije radnika, posebno onih koji su u procesu prestrukturiranja privrede (naročito u siromašnim regionima) ostali bez posla. Međutim, već početkom sedamdesetih godina prošlog veka, pa sve do polovine osamdesetih, ESF povećava obim i sadržaj svojih aktivnosti. U ovom periodu, čak 25 miliona ljudi unutar Evropske unije postaju korisnici pomoći ESF²⁸ (ne treba zaboraviti da je u periodu od 1970. do 1986. Evropska zajednica imala dvanaest članica i duplo manji broj stanovnika nego što ih ima danas).

²⁷ Ostali strukturni fondovi su Evropski regionalni razvojni fond kao osnovni finansijski instrument regionalne politike Evropske unije, Evropski poljoprivredni fond i Evropski ribarski fond. Iako nije deo strukturnih fondova i Kohezioni fond je važan finansijski instrument koji doprinosi smanjivanju ekonomskih i socijalnih razlika u Evropi.

²⁸ Lenard, Dik: Vodič kroz Evropsku uniju, Beograd 2004.

Osamdesetih godina odlukom Evropskog saveta, ESF ima dva prioritetna cilja: zapošljavanje mladih ljudi do 25 godina starosti i povećanju kompetentnosti radne snage u najugroženijim regionima Unije, koji bi bili usmereni na teško zapošljive kategorije stanovništva kao što su osobe sa invalidetom, žene, emigranti i neadekvatno i dugoročno nezaposleni radnici.

Evropski socijalni fond funkcioniše na principu ko-finansiranja troškova programa, s tim da ti troškovi ne mogu preći 50, maksimalno 55% ukupnih programskih troškova. Na taj način, Evropska komisija utiče i na promenu i reforme na nivou država članica, pa čak i regionalnih i lokalnih vlasti, jer sredstva fonda nije moguće koristiti ukoliko u ko-finansiranju ne učestvuju i vlasti zemlje korisnice pomoći. Osim što su u obavezi da obezbede deo sredstava, da bi mogle da koriste ostatak sredstava ESF, države korisnice moraju da usklade i svoje nacionalne programe s prioritetima fonda što ih navodi na promenu postojećih politika.

Kao korisnici sredstava Fonda mogu se pojaviti različite organizacije u privatnom i poslovnom sektoru, od nacionalnih, regionalnih i lokalnih organa i organizacija javne uprave do obrazovnih institucija, nevladinih organizacija, sindikata, profesionalnih udruženja i privatnih kompanija. Ovako definišu krug korisnika, zapravo omogućava stvaranje širokih mreža socijalnih partnera na lokalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou, podstičući socijalnu koheziju, ali i dijalog među socijalnim partnerima, tako da se i ovo može posmatrati kao direktan uticaj naddržavne politike Evropske unije na nivo zemalja članica.

Evropska politika zapošljavanja²⁹ nastala je devedesetih godina kao odgovor na ozbiljnu strukturalnu nezaposlenost u EU koja je bila rezultat recesije i naftne krize prethodne decenije. Nacionalne vlade uvidele su značaj većeg integrisanja i boljeg koordiniranja u sferi politike zapošljavanja, koja se do tada realizovala kroz tradicionalni vid međudržavne saradnje. Evropski savet potpomognut "Belom knjigom o rastu, konkurenciji i zapošljavanju" Žaka Delora iz 1993, na sastanku u Esenu 1994. postiže dogovor samo oko zajedničkih ciljeva u vezi politike zapošljavanja, ali ne i o načinima i sredstvima za njeno sprovođenje. Bilo je potrebno da zemlje članice ratifikuju Ugovor

²⁹ http://ec.europa.eu/employment_social/employment_strategy/develop_en.htm

iz Amsterdama koji jasno definiše obaveze država članica u oblasti politike zapošljavanja i dalje ovlašćenja Komisiji da nastavi u pravcu veće integracije u ovoj oblasti. Evropski parlament takođe dobija značajniju ulogu u odlučivanju oko politike zapošljavanja. Uključivanje Evropske povelje o pravima radnika u sam tekst Ugovora po prvi put omogućava direktno učešće socijalnih partnera (sindikata, poslodavaca i dr.) na evropskom nivou u kreiranju politike zapošljavanja.

Osnovne i suštinske promene koje donosi Ugovor iz Amsterdama tiču se pre svega konstatacije da zajednički cilj Unije u "postizanju visokog nivoa zaposlenosti je podjednako važan kao i makroekonomski ciljevi rasta i stabilnosti".³⁰ Podjednako je važno i to, što je u Ugovoru, zapošljavanje definisano kao oblast "zajedničke brige" što omogućava koordinaciju nacionalnih politika zapošljavanja na nivou Zajednice. Slično kao i kod drugih "mekih" politika Evropske unije i ovde je ustanovljen metod praćenja ostvarivanja kroz izveštavanje, uz poštovanje principa "mainstrimingovanja" tj. sveprožimanja uticaja zapošljavanja na druge politike zajednice.

Članom 30, Amsterdamskog ugovora osnovan je stalni Komitet za zapošljavanje koji omogućava otvorenu i stalnu debatu o napretku u ovoj oblasti. I na kraju, ali ne i najmanje važno, Ugovor iz Amsterdama je omogućio donošenje odluka kvalifikovanom većinom što je umanjilo mogućnosti da pojedine zemlje blokiraju donošenje odluka koje bi bile od značaja za sve građane i građanke Unije u ovoj oblasti.³¹

Kako bi se uskladile i unapredile politike zapošljavanja na nacionalnom nivou, Komisija objavljuje Vodič za sprovođenje politike zapošljavanja. Interesantno je da se u vodiču koji je objavljen za 2003-2005. godinu, ciljevi rodne ravnopravnosti poklapaju sa ciljevima Unije u oblasti zapošljavanja, pa je jedan od očekivanih rezultata i puna zapošljivost žena do 60% u 2010. i do 50% za starije radnike.

³⁰ http://ec.europa.eu/employment_social/employment_strategy/develop_en.htm

³¹ Kao zemlja koja još uvek nije ni kandidat za članstvo u EU, Srbija nema mogućnosti da koristi dobrobiti od Evropskog socijalnog fonda i/ili Evropske strategije zapošljavanja koja se uglavnom i realizuje preko sredstava ESF. Međutim, Srbija ima mogućnost da učestvuje u programu PROGRESS koji deluje u pet definisanih oblasti: zapošljavanje, socijalna zaštita i uključivanje, uslovi na radu, antidiskriminacija i raznolikost kao i rodna ravnopravnost. Nažalost, mogućnosti koje pruža ovaj program nisu u dovoljnoj meri poznate ni svim socijalnim partnerima, a kamoli širem krugu građana u Srbiji.

2.4. Socijalna inkluzija

Jedna od vrednosti Evropske unije kojom se ona posebno diči i smatra je svojim zaštitnim znakom je solidarnost. Solidarnost, pre svega sa onima koji, usled nekog ličnog svojstva (pol, uzrast, politička, seksualna ili verska orijentacija, invalidnost, rasa i nacionalnost), ne mogu da ispolje svoj puni potencijal u društvu ukoliko im se ne obezbede jednake šanse.

Kao deo Lisabonske strategije, lideri EU su 2000. godine ustanovili Proces socijalne inkluzije³² (uključenosti) kao deo cilja Evropske unije da izgradi društvo u kojem ekonomski rast, zapošljavanje i kvalitetniji poslovi neće doneti boljitak samo određenom broju stanovnika, već taj cilj podrazumeva i veću društvenu koheziju. Jedan od ciljeva Evropske unije proklamovanih tada bilo je i iskorenjivanje siromaštva do 2010.

Na istim principima na kojima počiva otvoreni metod koordinacije politika zapošljavanja počiva i socijalna inkluzija. Dakle, uloga Komisije je da koordinira, nadgleda i savetuje kroz metod otvorene koordinacije i razmenu iskustava. Proces socijalne inkluzije posebno je značajan za dvostruko marginalizovane grupe, kao i za "nove" i "najnovije" članice Evropske unije, ali i zemlje koje su u procesu dobijanja kandidature ili su već kandidati za članstvo. Određeni standardi, ali pre svega programi koji se kroz proces socijalne inkluzije finansiraju, uglavnom kroz program PROGRESS, omogućavaju ujednačavanje pristupama posebno osetljivim grupama u koje spadaju određene kategorije žena: samohrane majke, Romkinje, invalidkinje, žene sa sela, ali i dugoročno nezaposleni, deca, invalidi, pripadnici nekih nacionalnih manjina i emigranti. Za Srbiju, socijalna inkluzija je jedinstvena šansa da kroz učešće u programu PROGRESS nastavi proces uključivanja osetljivih grupa, ne samo u tržište rada već u sve komponente razvoja društva koji je započeo Strategijom za smanjenje siromaštva.

3. Umesto zaključka – Evropski izazovi za XXI vek

U XXI veku, a posebno u svetlu poslednjih događaja na svetskoj finansijskoj i političkoj sceni, kao i sve veća energetska međuza-visnost, očigledno je da, više nego ikad ranije, vrednosti kao što su solidarnost, održivi razvoj, očuvanje životnog standarda, tolerancija i

³² <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=437&langId=en>

ravnopravnost moraju rame uz rame da stoje sa ekonomskim rastom i razvojem. Očigledno je da Evropska unija ima problema u brzini i obimu integracija i usklađivanju težnji i potreba za većim stepenom ujedinjavanja koje izražava politička birokratija, sa težnjama i potrebama građana koji najčešće ne osećaju dobrobit od zajedništva, jer se većina odluka, bitnih za njihov život, još uvek donosi na nacionalnom nivou. Stoga je od posebne važnosti da se proces stvaranja zajedničkih politika nastavi, kako napetost između unutrašnjih političkih interesa zemalja članica i zajedničkih interesa Unije ne bi rasla i stvarala još veći jaz.

Evropska unija se takođe suočava sa ozbiljnim problemima sopstvenog ekonomskog razvoja i konkurentnosti privrede s jedne strane, i zastarelih, nepotrebnih i lobistički jakih politika s druge strane, kao što je recimo Zajednička poljoprivredna politika. Trenutno u rashodima evropskog budžeta, Zajednička poljoprivredna politika učestvuje sa 47%, a strukturni fondovi sa oko 32%. Istovremeno procenat rashoda za ostale zajedničke politike iznosi negde oko 15%. Da bi ostvarila proklamovani rast i razvoj i postala "najkonkurentnija i najdinamičnija privreda na svetu" Evropska unija mora povećati učešće strukturnih fondova i ostalih zajedničkih politika u ukupnim rashodima budžeta, a značajno smanjiti učešće poljoprivredne politike koja je trenutno najveći kočničar razvoja u Evropskoj uniji. To naravno nije ni lak ni jednostavan zadatak, a procesi reformi u tako komplikovanoj, naddržavnoj strukturi, sa 27 zemalja članica, mogu biti još sporiji i komplikovaniji.

Još jedan komplikovan i težak zadatak je pred Evropskom unijom, a to je završavanje procesa stvaranja jedinstvenog tržišta. Osim problema u izjednačavanju poreza i usklađivanja nekih drugih ekonomskih elemenata, poseban i skoro nerešiv problem predstavlja mobilnost radne snage unutar same Unije. Iako su im potrebni mlada i visokokvalifikovana radna snaga, zemlje članice još uvek nemaju jedinstven stav o slobodi kretanja ljudi, koja predstavlja jednu od četiri temeljne slobode Evropske unije. U tom kontekstu, pitanje zaštite nacionalnih tržišta rada i domaće radne snage, kao i pitanje jezika i penzija, ostaje kao jedan od najvećih izazova sa kojim će se suočiti Unija u XXI veku. I konačno, ali ne i najmanje važno, Samitom u Solunu potvrđena integracija zemalja Zapadnog Balkana u Evropsku

uniju predstavljaće novi, ne samo politički, već i ekonomski i socijalni izazov.

Sve u svemu, problem evropskih integracija i većeg stepena približavanja zemalja članica u oblasti socijalne politike nije beznačajno pitanje. U izmenjenoj ekonomskoj strukturi moći, Evropska unija će morati da se brže i dinamičnije reformiše ukoliko želi da dostigne, ne samo svoje proklamovane ciljeve, već istinski napredak u ekonomskom, ali i socijalnom smislu.

Možda će nova ekonomska kriza i usporavanje ekonomskog rasta, pružiti evropskim integracijama neophodni predah i mogućnost da se analiziraju sopstveni dometi, uspesi, ali i promašaji. Vreme koje je pred nama važno je pametno iskoristiti za reformisanje sopstvenog društva u pravcu veće društvene kohezije. Jer u teškim vremenima ono što nedostaje nije samo ekonomsko konsolidovanje, već i šira društvena solidarnost. Nadajmo se da će to prepoznati, i evropska birokratija i politička elita u Srbiji, kao potrebu da reformišu sopstvene socijalne politike, i na najbolji mogući način, i uz najmanji trošak po građane i građanke, ostvare i konkurentnost i solidarnost.

Literatura:

- European Commission, Directorate General for Employment and Social Affairs: Report of the High-Level Group on the future of social policy in an enlarged European Union, 2004;
- European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities: A roadmap for equality between women and men 2006-2010, 2006.
- European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities: Equality between women and men, 2005.
- European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities: Report on equality between women and men, 2006, 2006.
- Evropska unija i rodna ravnopravnost (zbornik), Novi Sad 2008;
- Fagan, Colette & Hebson, Gail and group of experts: Making work pay, debates from a gender perspective, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, 2005.
- George, Stephen and Bache, Ian: Politics in the European Union, Oxford University Press 2001;
- Hemerijck, Anton: The Self-transformation of the European Social Model(s), <http://eucenter.wisc.edu/OMC/Papers/Hemerijck.pdf>
- Hiks, Sajmon: Politički sistem Evropske unije, Beograd 2007;
- Jovanović N, Miroslav: Evropska ekonomska integracija, Beograd 2006;
- Lenard, Dik: Vodič kroz Evropsku uniju, Beograd 2004;
- Lubarda, Branko: Evropski socijalni model – izazovi evropskih integracija, u: Izazovi evropskih integracija – Časopis za pravo i ekonomiju evropskih integracija 2008/2, Beograd, 2008.
- Office for Official Publications of the European Communities: One hundred words for equality: A glossary of terms on equality between women and men, European Communities, 1998. prevod na srpski: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, 2004;
- Open Society Institute, Network Women's Program: On the Road to the EU – monitoring Equal Opportunities for Women and Men in South Eastern Europe, 2006;

- Porte de la, Caroline and Pochet, Philippe: The European Employment Strategy: existing research and remaining questions, http://esp.sagepub.com/cgi/pdf_extract/14/1/71?source=mfc&rss=1
 - Rodna ravnopravnost u međunarodnim dokumentima, Evropska unija, Kancelarija za ravnopravnost polova Vlade Republike Crne Gore, Podgorica 2005.
 - Verner, Vajdenfeld i Vesels, Wolfgang: Evropa od A do Š – Priručnik za evropsku integraciju, Fondacija Konrad Adenauer, 2004.
 - Zoran Stojiljković i drugi: Socijalni dijalog i socijalna politika u Srbiji u procesu evropske integracije, Beograd 2006. http://www.emins.org/publikacije/knjige/pdf%20files/soc_dijalog_2006.pdf;
- Web-sites:
- European Commission: Growth and jobs http://ec.europa.eu/growthandjobs/faqs/background/index_en.htm
 - European Employment Strategy http://ec.europa.eu/employment_social/employment_strategy/develop_en.htm
 - European Social Fund http://ec.europa.eu/employment_social/esf/index_en.htm
 - Evropska socijalna povelja, http://www.ombudsman.cg.yu/docs/izvjestaji/Evropska_socijalna_povelja.pdf
 - Social Inclusion Process <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=437&langId=en>
 - The European Commission's Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=656>
 - Treaty of Amsterdam, <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf>
 - Treaty of Maastricht, <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>

Zorana Šijački (Kikinda, 1970). Diplomirala na katedri za srpsku i opštu književnost Filološkog fakulteta u Beogradu i završava master iz Evropskih integracija, javne uprave i politika na Fakultetu za ekonomiju, finansije i administraciju u Beogradu. Pohađala je dvogodišnji alternativni program Ženskih studija i istraživanja u Novom Sadu i više kurseva u oblasti rodni studija i ženskih ljudskih prava. Prva radna iskustva sticala je kao koordinatorka različitih programa za marginalizovane grupe u Kancelariji Fonda za otvoreno društvo u Novom Sadu od 1995. do 2002. godine. Nekoliko godina radila kao savetnica za rodnu ravnopravnost u Pokrajinskom sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, a od 2004. radi kao ekspertkinja za rodnu ravnopravnost Kanadske agencije za međunarodni razvoj (CIDA). Kao ekspertkinja, konsultantkinja i predavačica učestvovala je u više projekata i istraživanja domaćih i međunarodnih nevladinih organizacija i agencija.

Lisabonska strategija i rodna ravnopravnost

Sažetak

U radu je objašnjen značaj realizacije Lisabonske strategije u kontekstu ubrzanja evropskih procesa, privrednog razvoja i rodni jednakosti u Srbiji. Posebna pažnja je posvećena analizi onih segmenata Lisabonske strategije koji se odnose na socijalno povezivanje, privredni rast i zapošljavanje iz perspektive položaja žena i muškaraca. Srbija se opredelila za izgradnju strategije održivog razvoja, usaglašenog i usklađenog ekonomskog razvoja sa politikom životne sredine i socijalnom politikom. Utoliko, Srbija treba da osnaži sopstvenu poziciju u procesu pridruživanja EU osnaživanjem položaja žena na tržištu rada uz garantovanje održivog sistema socijalne zaštite, te podsticanjem rodne jednakosti, privrednog rasta, zapošljavanja i socijalne inkluzije.

Ključne reči: primena Lisabonske strategije, sadržaj, ciljevi, rodni pristup, Evropska unija, Srbija

Predmet interesovanja ovog rada su dostignuti rezultati i ključni izazovi sa kojima se suočava Lisabonska strategija u odnosu na rodnu jednakost u Evropskoj uniji i ključne karakteristične situacije u Srbiji. Analiziraćemo Lisabonsku strategiju (deklaraciju) i njenu realizaciju i, koristeći rodno senzibilisanu perspektivu, nastojati da objasnimo sličnosti i razlike u rodnim izazovima sa kojima se suočavaju Evropska unija i Srbija u tom kontekstu. Stav koji zastupamo jeste da je proces primene Lisabonske strategije u Evropskoj uniji, pored uočljivih rezultata, sporiji u odnosu na planirane ciljeve, bremenit problemima i neravnomernostima i praćen nedovoljnim, iako sve brojnijim rodno orijentisanim politikama, mehanizmima i instrumentima. Takođe, idući u susret primeni principa iz Amsterdamskog ugovora, ugovora iz Mastrohta, Kardifskog procesa i Lisabonske strategije, Srbija se opredelila za izgradnju strategije održivog razvoja³³, usaglašenog i usklađenog ekonomskog razvoja

sa politikom životne sredine, socijalnom i drugim politikama, Strategijom za smanjivanje siromaštva – dinamičkog privrednog rasta i otvaranja novih radnih mesta, sprečavanja novog siromaštva kao posledice tranzicionih procesa i boljeg tretiranja socijalno najugroženijih grupa stanovništva (Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji, maj 2005. godine). Međutim, ovaj proces je u Srbiji još uvek na početku, spor, nefokusiran, neusklađen i nedovoljno aktivan i koordiniran od strane različitih interesnih aktera koji su u ovaj proces uključeni, ili bi u njega trebalo da budu uključeni. Takođe, proces realizacije Lisabonske strategije u Srbiji je i dalje nedovoljno poznat, a potom i rodno senzibilisan, što vodi do nedovoljnih rodni politika i mehanizama i nepostojećih rodno senzibilisanih instrumenata i pokazatelja. Stoga u ovom radu zagovaramo podsticanje rodne ravnopravnosti putem širokog spektra rodni politika, kao ključnog instrumenta u realizaciji održivog razvoja i pokazatelja politike zrelosti nekog društva.

U uvodnom delu bavićemo se procesom priključivanja Srbije Evropskoj uniji i uslovima koji se očekuju da ih ona ispuni, dosadašnjim dostignućima i ključnim problemima. Takođe, u ovom delu su objašnjeni značaj realizacije Lisabonske strategije u kontekstu ubrzanja evropskih procesa, privrednog razvoja i rodni jednakosti u Srbiji.

U središnjem delu rada analiziramo ključne segmente i ciljeve Lisabonske strategije, pri tom posebno objašnjavajući one koji se odnose na socijalno povezivanje i privredni rast. Pomenuti ciljevi čine se posebno važnim, kako za rodnu analizu Lisabonske strategije, tako i za njenu realizaciju u EU i Srbiji. Stoga će se ključni aspekti Lisabonske strategije koji će biti analizirani i objašnjeni odnositi, pre svega, na područja privrednog rasta i zapošljavanja i na međusoban položaj žena i muškaraca u njima.

U zaključku iznosimo mišljenje o tome šta Srbija treba, odnosno ne treba da učini kako bi u neposrednoj budućnosti osnažila sopstvenu poziciju u procesu pridruživanja Evropskoj uniji u pogledu podsticanja rodne ravnopravnosti, bržeg privrednog rasta, zapošljavanja i socijalne inkluzije.

³³ Tako je Vlada Srbije 2003. godine formirala Savet za održivi razvoj i time pripremila uslove za izradu Nacionalne strategije održivog razvoja.

Uvod

Najbliže zemlje Evropskoj uniji u pridruživanju jesu zemlje kandidatkinje (Hrvatska, bivša Jugoslovenska Republika Makedonija i Turska), a potom one zemlje koje su potencijalne kandidatkinje (Albanija, Bosna i Hercegovina i Srbija, uključujući Kosovo³⁴). Napredovanje ovih poslednjih zemalja ka statusu zemlje kandidata zavisi od uspeha u sprovođenju ugovora o Stabilizaciji i priključivanju i samog procesa (Stabilisation and Association Process - SAP). Recimo, Srbija mora da ispuni brojne, složene i međusobno povezane uslove da bi se uključila u proces evropskih integracija. Osnovu tih uslova, kao složenog sistema kriterijuma, standarda i principa čije se ostvarenje zahteva, predstavljaju tzv. „kopenhagenski kriterijumi za pridruživanje EU“ definisani od strane Evropskog saveta EU 1993. godine na samitu u Kopenhagenu. Pomenuti kriterijumi za pridruživanje Evropskoj uniji su podeljeni u tri grupe: politički, ekonomski i usvajanje pravnih tekovina EU (acquis communautaire).³⁵ Iako je za pristupanje Srbije Evropskoj uniji neophodno ispuniti sva tri kriterijuma, značaj političkog kriterijuma u slučaju Srbije ostaje i dalje prvenstven.

Kopenhagenski kriteriji su kasnije, kroz proces pridruživanja država centralne i istočne Evrope i kroz Proces stabilizacije i pridruživanja Zapadnog Balkana, dopunjeni sa dva nova uslova. Prvi se odnosi na sposobnost institucija EU da odgovore na potrebe proširenog članstva. Drugi, od država kandidata zahteva da raspolažu administrativnim aparatom i kapacitetima koji su sposobni da obezbede ostvarivanje pravnih tekovina.

U sklopu ovog drugog uslova Srbija, između ostalog, treba da se uključi u ostvarivanje Milenijumskih ciljeva, koje EU snažno podržava, i u realizaciju dugoročnih razvojnih ciljeva EU, koji su for-

mulisani u Lisabonskoj deklaraciji (2000). Ulaganjem u ljudski kapital, obrazovanje, istraživanje i inovacije, zapošljavanje, slobodnu trgovinu, kao i razvojem nacionalnog programa za ostvarivanje milenijumskih ciljeva UN (u prilog iskorenjivanja siromaštva, AIDS-a, osiguranja osnovnog obrazovanja, radne jednakosti i ekološke dobrobiti), Srbija može ubrzati i unaprediti svoje šanse za pridruživanje EU (Nacionalna Strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji, 2005). Lisabonski ciljevi ne znače dodatne kriterije za članstvo u Evropskoj uniji, ali će politike EU prema zemljama kandidatkinjama i potencijalnim kandidatkinjama odražavati lisabonske aktivnosti koje se mogu smatrati prioritetima unutar evropskoga, odnosno predpristupnog partnerstva. Lisabonski ciljevi će se odraziti u politikama EU prema regijama i zemlje se podstiču da te ciljeve razmotre i ugrade u svoje reforme odnosno akcione planove (Evropska komisija, 2006).

U nastavku ćemo objašnjavanje Lisabonske strategije i problema u Srbiji vezanih za njenu realizaciju ograničiti na ekonomski i socijalni segment. U okviru ekonomskog segmenta Strategije, pažnju ćemo posvetiti podsticanju razvoja i istraživanja i situaciji u Srbiji. U okviru socijalnog segmenta Strategije preispitaćemo ulaganja u ljudske resurse u Srbiji i borbu protiv socijalne isključenosti kroz analizu investiranja Srbije u obrazovanje i osposobljavanje svojih građana, kao i kroz sprovođenje aktivne politike zapošljavanja, kako bi se olakšao put prema ekonomiji zasnovanoj na znanju. Naime, ključni ciljevi kako Lisabonske strategije, tako i njene revidirane verzije jesu jačanje socijalne kohezije zasnovane na podsticanju zapošljavanja, odnosno, izgradnji fleksibilnog tržišta rada, te povećanju stope zaposlenosti, borbi protiv siromaštva i usvajanju evropskog socijalnog modela.

Sadržaj i realizacija Lisabonske strategije

Lisabonska strategija je usvojena na sastanku Evropskog saveta u martu 2000. godine. Cilj ove Strategije je da EU do 2010. postane najdinamičnija i najkonkurentnija ekonomija na svetu, sposobna za održiv razvoj, utemeljena na znanju, sposobna da ponudi brojnija i bolja radna mesta, te ekonomija u kojoj vlada socijalna kohezija i očuvanje okoline. Kako bi se smanjio jaz između EU i njenih konkurenata Evropski savet je u Barseloni (2002. godine) odlučio da podstakne istraživačke i inovacijske napore tako što će povećati izdvajanja

za istraživanje i razvoj. Cilj je bio da ta izdvajanja do 2010. godine dostignu 3% BDP-a, od čega dve trećine investicija treba da budu iz privatnog sektora.

Lisabonska strategija zasniva se na tri ključna segmenta: 1. Ekonomski segment obuhvata set tema kojima se priprema tranzicija prema konkurentnom, dinamičnom i na znanju zasnovanoj privredi. Naglasak je na potrebi stalnih prilagođavanja promenama u informacijskom društvu, podsticanju razvoja i istraživanja; 2. Socijalni segment Strategije usmeren je na modernizaciju evropskoga socijalnog modela putem daljeg ulaganja u ljudske resurse i borbom protiv socijalne isključenosti. Na toj osnovi se od država članica očekuje da investiraju u obrazovanje i osposobljavanje svojih građana, kao i da sprovode aktivnu politiku zapošljavanja, kako bi se olakšao put prema ekonomiji zasnovanoj na znanju; i 3. Ekološki segment³⁶ upozorava na činjenicu da privredni rast, kako država članica, tako i evropske ekonomije u celini, treba da bude u skladu sa razumnim upotrebom prirodnih resursa.

Nadalje, Lisabonska strategija, evropski put Unije ka najdinamičnijoj i najkonkurentnijoj privredi na svetu, zasniva na sledećim ciljevima³⁷: 1. šire i delotvornije korišćenje novih informacionih tehnologija; 2. stvaranje evropskog prostora za istraživanje i inovacije; 3. dovršavanje izgradnje jedinstvenog unutrašnjeg tržišta EU; 4. stvaranje delotvornih i integrisanih finansijskih tržišta; 5. jačanje preduzetništva poboljšanjem i pojednostavljenjem regulativnog okruženja preduzeća; 6. jačanje socijalne kohezije zasnovane na podsticanju zapošljavanja; 7. unapređenje veština i modernizacija sistema socijalne zaštite; i 8. održiv razvoj koji bi osigurao dugoročni kvalitet života građanki i građana EU.

Konkretizacija gore navedenih ciljeva podrazumeva i njihovu kvantifikaciju kroz ekonomske pokazatelje. Tako, na primeru zaposlenosti, u Lisabonskoj strategiji se očekuje povećanje stope zaposlenosti sa 62,5% u 1999. godini, na 70% do 2010. godine.

³⁶ Ekološki segment je naknadno usvojen na sastanku Evropskog veća u Göteborgu u junu 2001. godine.

³⁷ Lisabonski ciljevi definisani su Osnivačkim ugovorima: jedan od ciljeva Ugovora je podsticanje održivog razvoja, visokog nivoa zapošljavanja i socijalne zaštite, održiv i neinflatoran razvoj i visok stepen konkurentnosti i konvergentnosti ekonomskog razvoja (čl. 2). Ugovor takođe definiše koje odluke bi se trebale sprovesti na nivou EU, a koje na nacionalnom nivou država članica.

Realizacija ciljeva formulisanih u Lisabonskoj strategiji pretpostavlja utvrđen mehanizam sprovođenja Strategije. Mehanizam koji je usvojen za realizaciju Strategije naziva se otvorenim metodom koordinacije – OMK (open method of coordination, OMC). On se zasniva na saradnji između država članica u zajedničkom definisanju ciljeva, izboru pokazatelja, međusobnom poređenju ostvarenih ciljeva i informacija o primenjenim rešenjima.

Nedostaci u sprovođenju Lisabonske strategije su se posebno ispoljavali na tržištu rada. Na primer, nije ostvaren dovoljan broj radnih mesta u uslužnom sektoru, produbljene su regionalne neravnomernosti, zadržao se visok nivo dugoročne nezaposlenosti, ostala je nedovoljna zastupljenost žena na tržištu rada i nastavljeni su nepovoljni demografski trendovi, odnosno starenje populacije. Na osnovu brojnih analiza utvrđeno je da je potrebno delotvornije sprovođenje Strategije kako bi se nadoknadilo izgubljeno vreme (Sapir A, 2003). Tako je, u martu 2004. godine Evropski savet osnovao radnu grupu na visokom nivou, na čijem čelu se nalazio Wim Kok, bivši premijer Holandije, kako bi se ocenili rezultati prvog „poluvremena“ u sprovođenju Strategije. Taj Izveštaj, popularno nazvan Kokov, sadrži analizu sprovođenja Lisabonske strategije i predlog mera za ispunjenje njenih ciljeva. U Kokovom izveštaju se kaže da se Strategija ne sprovodi i da je broj definisanih ciljeva prevelik, te da treba sprovesti konkretne i široke reforme kako „Lisabon“ ne bi postao sinonim za promašene ciljeve i neispunjena obećanja. Ipak, u Izveštaju se ističu i pozitivni primeri, prvenstveno u oblasti zapošljavanja: stopa zaposlenosti porasla je sa 62,5% u 1999. na 64,3% u 2003. godini, znatno se povećala zaposlenost žena, a u nekim državama članicama ostvarena je ciljana stopa zaposlenosti starijih radnika od 41,7% i slično.³⁸ U Izveštaju je uočena hitna potreba za bržim rastom zapošljavanja i rastom produktivnosti, te za širokim spektrom reformi, koje bi uz adekvatan makroekonomski okvir podstakli razvoj, potražnju i zapošljavanje (Kok, 2004).

Reakcije na Kokov izveštaj pokazale su da su mišljenja o nedovoljno uspešnom sprovođenju Lisabonske strategije prilično usaglašena, ali i da se mišljenja oko mera koje je potrebno dalje

³⁸ Međutim, i pored postignutih rezultata u oblasti zapošljavanja, cilj 70% zaposlenosti do 2010. godine će biti veoma teško ostvariti najmanje iz dva razloga: stvaranje novih radnih mesta zaustavljeno je 2001. godine, a 2008. godine EU je suočena sa još uvek neprocenjenim efektima svetske ekonomske krize.

³⁴ Kosovo je pod upravom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija na osnovu Rezolucije 1244 usvojene 10. juna 1999. godine, proglasilo nezavisnost u februaru 2008. godine.

³⁵ Politički kriterijum podrazumeva da aplikantska zemlja mora da ima postignutu stabilnost svojih institucija koja garantuje demokratiju, vladavinu prava, ljudska prava i poštovanje i zaštitu manjina. Ekonomski kriterijum zahteva postojanje delotvorne tržišne ekonomije kao i sposobnost da se prilagodi takmičarskom pritisku i tržišnim silama unutar Evropske unije. Kriterijum usvajanja Aquis-a, odnosno pravnih tekovina EU, zahteva da zemlja mora da ima sposobnost da prihvati obaveze koje proizilaze iz članstva, uključujući prihvatanje ciljeva političke, ekonomske i monetarne unije.

preduzeti da bi se njeni ciljevi ostvarivali, prilično razilaze. Naime, preovlađuje mišljenje da su neujednačen napredak i prilično razočaravajući³⁹ rezultati u realizaciji Lisabonske strategije, posledica preambicioznog plana, slabe koordinacije i protivrečnih prioriteta država članica, nejasne podele odgovornosti između nacionalnog i evropskog nivoa, ali i nedostatka političke volje u državama članicama. Na primer, Strategija obuhvata i područja za koja EU institucije nisu direktno nadležne, pa je stoga, za uspešnu realizaciju strateških ciljeva nužno obezbediti dobrovoljnu saradnju država članica u sklopu OMK, koja podrazumeva primenu iskustava drugih država članica i njihovo prilagođavanje specifičnim uslovima u svakoj zemlji članici. Međutim, mišljenja o tome da li su rast, zapošljavanje i produktivnost preduslovi za socijalnu koheziju i održivi razvoj, uveliko se razlikuju. Drugim rečima, razlikuju se stavovi različitih interesnih aktera i grupa o tome da li predložene mere obezbeđuju uravnoteženost ekonomskih, socijalnih i ekoloških ciljeva Strategije. Tako, na primer, neki smatraju, poput Udruženja evropskih privrednih komora (Eurochambres) i Udruženja malih i srednjih preduzeća (UEAPME), da bi privredni rast trebalo da bude najvažniji, jer je, prema njihovom mišljenju, on preduslov očuvanja i unapređivanja socijalnih i ekoloških standarda. Drugi, međutim, poput, Evropske unije sindikata smatraju da se Izveštaj previše bavi zapošljavanjem i privrednim rastom, te da bi socijalna kohezija i održivi razvoj trebalo da budu prioriteta. Stoga se u Kokovom Izveštaju zaključuje da je za uspeh Lisabonske strategije nužna čvrsta politička volja na svim nivoima, bez koje nema uspešnog sprovođenja Strategije. Međutim, iako je realizacija Lisabonske strategije prilično odstupala od planiranog, Kokov izveštaj nije doveo u pitanje ambiciozni cilj Strategije da postanje najdinamičnija i najkonkurentnija privreda na svetu, već i dalje zagovara zadržavanje kako ambicioznih ciljeva, tako i rokova.

³⁹ Uspeh u spovođenju Lisabonske strategije, meri putem sledećih 14 pokazatelja: (1) proizvodnost rada po zaposlenom, (2) stopa zaposlenosti, (3) stopa zaposlenosti žena, (4) stopa zaposlenosti starijih radnika, (5) uključenost u obrazovanje za starosnu grupu od 20-24 godine, (6) deo BDP-a izdvojen za istraživanje i razvoj, (7) poslovne investicije, (8) komparativni nivo cena, (9) stopa rizika od siromaštva, (10) stopa dugoročne nezaposlenosti, (11) disperzija regionalne stope, (12) emisija gasova koji stvaraju efekat staklene bašte, (13) energetska intenzivnost, (14) obim transporta.

Sadržaj i realizacija revidirane Lisabonske strategije

Predlozi sadržani u Kokovom izveštaju i debata koja je tim povodom usledila postali su osnova za formulisanje Revidirane Lisabonske strategije 2005. godine. Revidirana Lisabonska strategija, stavlja naglasak na stimulisanje rasta i zapošljavanja (European Council, 2005), te formuliše aktivnosti i daje preporuke u okviru pet prioriteta područja: 1. Društvo znanja (privući i zadržati najbolje istraživače; istraživanje i razvoj da postanu najvažniji prioriteta; sprovesti akcioni plan (Evropa 2005. godine); povećati dostupnost naprednih informacionih tehnologija; i promovisati inovacije); 2. Jedinstveno tržište (delotvorno prenošenje propisa EU na nacionalni nivo, uklanjanje prepreka slobodnom kretanju usluga (uključujući finansijske) u EU, dovršavanje jedinstvenog tržišta u "mrežnim" industrijama (liberalizacija tržišta električne energije, gasa, poštanskih usluga, železnikog i vazdušnog prometa) i osiguranje jedinstvene primene pravila o državnoj pomoći); 3. Popravljanje preduzetničke klime - stvaranje okruženja koje podstiče investicije, inovacije i preduzetništvo, olakšanim pristupom finansijskim institucijama, jasnijim pravilima stečaja i lakšim osnivanjem preduzeća i smanjivanjem troškova poslovanja; 4. Izgradnja fleksibilnog tržišta rada i jačanje socijalne kohezije u cilju povećanja stope zaposlenosti, fleksibilnosti tržišta rada, borbe protiv siromaštva i usvajanja evropskog socijalnog modela - sprovođenjem preporuka Evropske radne grupe za zapošljavanje, usvajanjem nacionalne strategije učenja tokom celog života, osmišljavanjem sveobuhvatne strategije aktivnog starenja (koja uključuje radikalni politički i kulturni preokret od ranog penzionisanja) i 5. Ekološki održiva budućnost – podrazumeva ostvarivanje održivog razvoja uz očuvanje okruženja - ratifikacijom i sprovođenjem Protokola iz Kjotoa i usvajanjem propisa o oporezivanju energije i odgovornosti za štetu u okolinu.

U revidiranom Lisabonskom programu, evropska Komisija je predložila partnerstvo sa zemljama članicama i naglasila koje bi aktivnosti trebale da se preduzmu na nivou EU i na nacionalnim nivoima unutar tri ključna područja: stvaranje većeg broja i boljih radnih mesta, znanje i inovacije za rast, učiniti Evropu atraktivnijim mestom za ulaganje i rad. Kao osnovna prioriteta područja revidirane Lisabonske strategije opredeljuju se ostvarivanje ulaganja u istraživanje i razvoj od 3% BDP-a zemalja EU i stvaranje 6 miliona novih radnih me-

sta do 2010. godine, kako bi se obezbedila zaposlenost za 70 posto radnika u EU (prosek za EU u 2007. godini iznosi 65,4 posto).⁴⁰

Novi trogodišnji ciklus reformi započeo je 2005. i sastoji se od glavnih instrumenata: integrisanih smernica za rast i zapošljavanje (pripremila Komisija)⁴¹ koje se bave problemima mikroekonomije, te makroekonomije i zapošljavanja i uglavnom se zasnivaju na područjima prioriteta akcija identifikovanih u Kokovom izveštaju; nacionalnih programa reformi (pripremile zemlje članice krajem 2005. godine); i izveštaja Komisije o napretku (januar 2006. godine). Smernice za zapošljavanje odnose se, između ostalog, na ostvarivanje pune zaposlenosti, poboljšanje kvaliteta i produktivnosti rada i na jačanje društvene i teritorijalne kohezije, usklađivanje radnih obaveza sa životnim ciklusom radnika, podsticanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom i radno neaktivnih grupa građana i bolje pokrivanje potreba na tržištu. Ministri finansija EU su 12. jula 2005. godine usvojili Smernice o zapošljavanju 2005-2008. godine (Employment guidelines 2005-2008), kako bi se preokrenuo trend slabog rasta i nedovoljnog otvaranja radnih mesta u Evropi. Ove smernice, uz preporuke o konkretnim prioritetima, obuhvataju i obiman set makroekonomskih i mikroekonomskih mera i mere za podsticanje zapošljavanja.⁴² Posebna pažnja se posvećuje mladima ulaganjem u obrazovanje, ali i investicijama u ljudski kapital u celini, kako bi se poboljšao rast zapošljavanja i produktivnost. Mere za povećanje nivoa zapošljavanja obuhvataju podsticaje za privlačenje i zadržavanje više ljudi u statusu zaposlenih, te za povećanje ponude poslova i modernizaciju sistema socijalne zaštite.

⁴⁰ Stope zaposlenosti u 2004. varirale su od 52% u Poljskoj do 76% u Danskoj. Neke zemlje nisu definirale nacionalne ciljeve (Nemačka, Francuska, Irska, Luksemburg), a zacrtani ciljevi variraju od 62,5% (Grčka) do 71% (Kipar).

⁴¹ Evropska komisija odlučila je da 2006. bude godina podsticanja geografske i profesionalne mobilnosti radnika, kao važnih instrumenata u povećanju zaposlenosti i realizacije slobode kretanja kao jedne od četiri slobode unutrašnjeg tržišta, i osnovnog načela Evropske unije. EU je i ranije pokretala inicijative za stvaranje okruženja koje će podsticati mobilnost radnika. Tako je, 2002. godine, EU usvojila Akcioni plan za veštine i mobilnost (Action plan on skills and mobility).

⁴² Na primer, sprovođenje programa stalnog obrazovanja i usavršavanja odraslih, posebno onih niže obrazovanih, pretpostavlja usaglašenost sa ekonomskom i socijalnom politikom svake zemlje članice. Međutim, ovde posebno dolazi do izražaja neujednačenost početnih razvojnih pozicija država članica. U celini posmatrano, stare zemlje članice više su zaokupljene socijalnom kohezijom, starenjem populacije, stvaranjem novih radnih mesta i izdvajanjima za istraživanja i razvoj. Nove članice su jače usmerene na podizanje nivoa ekonomske konkurentnosti.

Oснаživanje položaja žena na tržištu rada uz garantovanje održivog sistema socijalne zaštite od strane države i stvaranje inkluzivnog društva jesu preduslovi realizacije ciljeva Lisabonske strategije. Politika Evropske unije u pogledu rodne ravnopravnosti se kreće u tri strateška pravca: tržište rada i dostupnost zapošljavanja, akcioni programi i gender mainstreaming, odnosno, orodnjavanje svih politika na svim nivoima i u svim fazama od strane aktera koji su uobičajeno uključeni u donošenje odluka (Završni Izveštaj Saveta Evrope, 1998. godine).

Nacionalni programi reforme (NPR) jesu ključni instrumenti revidirane Lisabonske strategije, u kojima zemlje članice definišu različite izazove i mere, brojnim pokazateljima ocenjuju tempo reformi i identifikuju najbolje prakse, ali i one koje nisu zadovoljile zadati kriterij. Komisija u primeni Lisabonske strategije saraduje sa zemljama članicama i procenjuje napredak u godišnjim izveštajima o napretku (poznatom i pod nazivom Prolećni izveštaj) na evropskom nivou. Takođe, od 2002. godine i Svetski privredni forum, svake dve godine, objavljuje Izveštaj o primeni Lisabonske strategije.

Efekte Lisabonske reforme je teško kvantifikovati, jer su one sveobuhvatne i međusobno se dopunjuju. Tako, na primer, program jedinstvenog tržišta je usmeren na stvaranje konkurentnog poslovnog okruženja. Ocena uspešnosti ovog projekta urađena nakon deset godina primenjenom simulacijom, pokazala je da bi BDP u 2002. godini bio 1,8% niži da taj projekt nije ostvaren u razdoblju 1992-2002. godine (European Commission, 2002a), a nivo zaposlenosti bi bio 1,5% niži od one koja je ostvarena u 2002. godini. Procene pokazuju da bi troškovi neostvarivanja lisabonskih ciljeva bili veliki i da ih je moguće kvantifikovati (European Commission, 2005b), ali i da su potencijalni dobici od šire i efikasnije ekonomske integracije u proširenom EU značajni (Gelauff i Lejour, 2005). S druge strane, neke studije zaključuju da Lisabonska strategija još uvek nema jasne zajedničke ciljeve, da nije dovoljno finansirana i da su rezultati niži od očekivanih. Na primer, Pisani-Ferry, J. and Sapir, A. (2006) ističu slabosti u realizaciji Strategije koji su prisutne u velikim zemljama članicama, dok nove članice postižu bolje rezultate. Iako su pojedine zemlje članice ostvarile napredak na jednom, ili na više navedenih područja, nijedna zemlja nije uspela na svim područjima.

Polazna pozicija Srbije

Lisabonska strategija se ne može promatrati izolovano od opštih politika EU, jer ona predstavlja koordinaciju raznih politika radi omogućavanja uravnoteženog održivog evropskog razvoja. To znači da bi zemlje kandidatkinje trebalo da postepeno usvajaju ciljeve Lisabonske strategije i razvijaju takvu kombinaciju politika koja bi im omogućila hvatanje koraka s Unijom, koja teži da dostigne SAD. Radikalne političke promene oktobra 2000-te otvorili su prostor za tranziciju privrednog i društvenog sistema i za novu razvojnu strategiju, ali su i učinili vidljivim brojne institucionalne probleme i strukturne slabosti: od niskog BDP po stanovniku (oko 3000\$) i visoke zvanične nezaposlenosti (oko 30%), izrazito lošeg položaja na rang-listi zemalja po stepenu konkurentnosti, inflacione pritiske i prevelik deficit platnog bilansa, tehnološku zaostalost i veliki procenat siromašnih (Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji, maj 2005. godine).

Ciljevi Lisabonske strategije su od značaja za Srbiju jer, iako ne sadrže dodatne kriterije oni će, od strane Evropske komisije biti uključeni u politike EU prema Srbiji (kao što su prema celom Zapadnom Balkanu i Jugoistočnoj Evropi) i moraju se uzeti u obzir prilikom razrade programa reformi i planova akcija u Srbiji. Naravno, prioritete Lisabonske strategije, kao i određivanje njihovog vremenskog toka, treba tumačiti različito u skladu sa konkretnim uslovima, potrebama i situacijom u Srbiji.

Zaključak

Dostignuti rezultati sa kojima se suočava Lisabonska strategija potvrđuju da je proces primene Lisabonske strategije u Evropskoj uniji, pored uočljivih rezultata, sporiji u odnosu na planirane ciljeve, i dalje bremenit problemima i neravnomernostima. Iako je proces realizacije Lisabonske strategije praćen sve brojnijim rodno orijentisanim politikama, mehanizmima i instrumentima, oni još uvek nisu dovoljni da bi evropsko društvo u celini posmatrano postalo društvo rodne ravnopravnosti. Procesi koji se u kontekstu tranzicije i razvoja odvijaju u Srbiji potvrđuju nažalost da je realizacija održivog razvoja, usaglašenog i usklađenog ekonomskog razvoja sa politikom životne sredine, socijalnom i drugim politikama i usklađenog sa Strategijom

za smanjivanje siromaštva izuzetno težak proces, spor, nefokusiran, neusklađen i nedovoljno aktivan i koordiniran od strane različitih interesnih aktera koji su u ovaj proces uključeni, ili bi u njega trebalo da budu uključeni. Takođe, proces realizacije održivog razvoja u Srbiji je i dalje nedovoljno rodno senzibilisan, od nedovoljnih rodni politika i mehanizama do nepostojećih ili nedovoljnih rodno senzibilisanih instrumenata i pokazatelja. U patrijarhalnom društvu kakvo jeste Srbija, situacija u EU, iako bremenita slučajevima rodne diskriminacije i problema za srpsko društvo generalno posmatrano može služiti kao podsticaj.

Podsticanje rodne ravnopravnosti putem širokog spektra rodni politika, može doprineti i ohrabriranju procesa održivog razvoja unapređenju demokratskih procesa u Srbiji što je neophodan uslov potpunijeg integrisanja srpskog u evropsko društvo. Srbija se opredelila za izgradnju strategije održivog razvoja, usaglašenog i usklađenog ekonomskog razvoja sa politikom životne sredine i socijalnom politikom. Utoliko, Srbija treba da osnaži sopstvenu poziciju u procesu pridruživanja EU osnaživanjem položaja žena na tržištu rada uz garantovanje održivog sistema socijalne zaštite, te podsticanjem rodne ravnopravnosti, privrednog rasta, zapošljavanja i socijalne uključenosti.

Literatura:

1. Baldwin, R. E. and Wyplosz, C, 2004. Rethinking the Lisbon Strategy [http://highered.mcgraw-hill.com/sites/dl/free/0077103947/117919/Lisbon1_004.doc].
2. Barroso, J. M, 2006. "Time to move up a gear". Presentation of the Annual Progress Report on Growth and Jobs, IP/06/71. [http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/71&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=fr].
3. Begg, I, 2006. "Economic Reform Governance in the EU and its Limits" in: R. Batles, ed. National Reform Programs, key to successful future of the European project. Warsaw: Polish Lisbon Strategy Forum, 15-23.
4. Boromisa, A, 2004. "The readiness of the public administration for European Union Accession" [online] u: K. Ott, ed. Croatian Accession the European Union: Institutional Challenges. Zagreb: Institute for Public Finances, 167-200. [http://www.ijf.hr/eng/EU2/Boromisa.pdf].
5. - Council of the European Union, 2006. Presidency Key Issues Paper for the ECOFIN Council – Issues for discussion. Brussels, 7 February 2006, No 6116/06.
6. - European Economic and Social Committee, 2006. "European Council mandates EESC to accompany Lisbon Strategy". Press release, No. 30/2006.
7. European Commission, 2002. The macroeconomic effects of the Single Market Programme after 10 years Background document [http://europa.eu.int/comm/internal_market/10years/workingdoc_en.htm].
8. European Commission, 2005b. The economic costs of non-Lisbon - A survey of the literature on the economic impact of Lisbon type reforms. SEC (2005) 385. Brussels, 15 March 2005. [http://europa.eu.int/growthandjobs/pdf/SEC2005_385_en.pdf].
9. European Commission, 2006a. The Western Balkans on the road to the EU: consolidating stability and raising prosperity. Communication from the Commission, COM (2006) 27 final. Brussels, 27 January 2006.

10. EnterEurope, Vodič kroz informacije o Europskoj uniji [http://www.entereurope.hr]
11. Glossary [http://europa.eu/scadplus/glossary/index_en.htm]
12. M. Kesner-Škreb: Lisabonska strategija Finansijska teorija i praksa 31 (4) str. 441-443 (2007.)
13. Kok, W, 2004. Facing the Challenge. The Lisbon strategy for growth and employment [http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/kok_report_en.pdf#search=%22Facing%20the%20Challenge.%20The%20Lisbon%20strategy%20for%20growth%20and%20employment%22].
14. Nacionalna Strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji, Kancelarija Vlade Republike Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji, radna verzija, maj 2005. godine.
15. Presidency Conclusions on the Lisbon strategy 2000-2004 by theme. 2004. [http://europa.eu.int/growthandjobs/pdf/thematic_lisbon_conclusions_0604_en.pdf].
16. Economic Policy Committee, 2006. "Report on the Lisbon National Reform Programmes 2005". European Economy, No. 22.
17. European Commission, 2005d. Communication to the Spring European Council: "Working together for Growth and Jobs: A new Start for the Lisbon Strategy" [online]. COM (2005) 24, Brussels, 2 February 2005. Available from: [http://europa.eu.int/growthandjobs/pdf/COM2005_024_en.pdf].
18. European Commission, 2005e. Companion document to the Communication to the Spring European Council: "Lisbon Action Plan incorporating EU Lisbon programme and recommendations for actions to member states for inclusion in their national Lisbon programmes". SEC (2005) 192. Brussels, 2 February 2005.
19. European Commission, 2005f. The economic costs of non-Lisbon – A survey of the literature on the economic impact of Lisbon-type reforms SEC (2005) 385. Brussels, 15 March 2005. [http://europa.eu.int/growthandjobs/pdf/SEC2005_385_en.pdf].
20. European Commission, 2006a. The Western Balkans on the road to the EU: consolidating stability and raising prosperity. Communication from the Commission, COM (2006) 27 final. Brussels, 27 January 2006.

21. European Commission, 2006b. Lisbon Strategy for Growth and Jobs
22. European Commission, 2006c. Economic Forecast. Spring 2006.
23. European Council, 2006. Presidency Conclusions. Brussels, 23-24 March 2006.
24. European Economic and Social Committee, 2006. "European Council mandates EESC to accompany Lisbon Strategy". Press release, No. 30/2006.
25. Eurostat, 2006. Structural indicators [http://epp.eurostat.ec.eu.int/portal/page?_pageid=1133,47800773,1133_4780258&_dad=portal&_schema=PORTAL].
26. Gelauff, L, 2005. The new Lisbon Strategy for Growth and Jobs: an estimation of the economic impact of reaching five Lisbon Targets [http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/competitiveness/doc/industrial_policy_and_economic_reform_member_states_papers_1.pdf].
27. Petričević, Antonija Euroscope 79, septembar 2005
28. Pisani-Ferry, J. and Sapir, A, 2006. Last exit to Lisbon [http://www.bruegel.org/doc_pdf_291].
29. Radlo, M. J, 2006. "New Economic Governance for Reforms in the EU" in: National Reform Programs. Key to Successful Future of the European Project? Warsaw: Gdansk Institute for Market Economics.
30. Rydeman, A. and Tornell, M., 2004. The Lisbon Strategy and Business, Benchmarking Report 2004. Stockholm: Svensk Näringsliv.
31. Sapir A. [et al.], 2003. An agenda for a growing Europe – Making the EU system deliver [http://www.euractiv.com/ndbtext/innovation/sapirreport.pdf#search=%22An%20agenda%20for%20a%20growing%20Europe%20%E2%80%93%20Making%20the%20EU%20system%20deliver%22].
32. Završni Izveštaj Saveta Evrope, 1998. godine, www.cosac.eu/en/meetings/24/cosac_meeting/contribution.pdf/

Biografija

Sonja Kuzmanović (Novi Sad, 1988). Završila gimnaziju "Isidora Sekulić", u Novom Sadu društveno-jezički smer, 2007. godine. Trenutno je studentkinja Ekonomskog fakulteta Subotica, odeljenje u Novom Sadu, smer evropska ekonomija i biznis. Takođe je i studentkinja osnovnih studija na Univerzitetu Sophia Antipolis u Nici. Govori engleski i francuski jezik. Pohađala je kurs "Evropska unija i rodna ravnopravnost" u organizaciji Zavoda za ravnopravnost polova 2008. godine.

Jovana Savanović

Položaj žena emigrantkinja u Evropskoj uniji

Sažetak:

U ovom tekstu se prvo upoznajemo sa terminom evropskog državljanina kako bi mogli da definišemo one koji to nisu. Glavna tema je migracija žena, osobenosti ovakvih migracija, položaj žena u ovoj ulozi, raspoređenost migrantkinja iz različitih etničkih grupa po teritoriji Evropske unije itd. Takođe, i razlozi zbog kojih migrantkinje napuštaju svoje zemlje porekla. Zbog njihovog teškog položaja u zemljama doseljenja, predlažu se različite mere za suzbijanje migracije i asimilovanje migranata u novu sredinu. Najveći problemi sa kojima se migrantkinje susreću su štetni kulturni običaji, problemi na tržištu rada, dobijanje statusa izbeglica, seksualna eksploatacija, rasizam.

Ključne reči: migrantkinje, položaj, problemi, tržište rada, trafikring

Evropsko državljanstvo

Državljanstvo kao pojam označava zakonski i politički status koji omogućava građanima da steknu određena prava (građanska, politička, socijalna) i određene dužnosti (porez, služenje vojnog roka). Ljudi koji žive na teritoriji čije državljanstvo nemaju, nemaju prava i dužnosti koje to državljanstvo uključuje. Sporazumom u Mاستrihtu, 1992. godine, prilikom osnivanja Evropske unije, institucionalizovano je i evropsko državljanstvo. Ono nije zamena za nacionalno državljanstvo. Ova dva državljanstva su komplementarna. Problem sa evropskim državljanstvom je taj što ga Evropljani većinom ignorišu. Građani ne vide šta to oni više dobijaju ovim državljanstvom, pored svog nacionalnog. Dakle, problem treba rešiti većom informisanošću građana. Takođe, da bi se u potpunosti ostvario značaj evropskog državljanstva, potrebno je da poraste svest o evropskom identitetu.

Migracije žena

Tema migracije žena je gotovo potpuno zanemarena u sociološkim i političkim istraživanjima. Migracije se najčešće smatraju muškom aktivnošću ili su viđene kao aktivnost koja nema rodnih

obeležja, uprkos skorašnjim istraživanjima po kojima žene čine oko polovine migranata. U nekim zemljama njihov broj znatno prelazi broj muškaraca migranata. Tako je npr. u Indiji, Poljskoj, na Filipinima. Istraživači i stručnjaci za pitanja o migracijama nisu saglasni u predlozima za umanjenje masovne imigracije u zemlje Evropske unije. Prema nekim istraživačima, prvo treba da se preuzme odgovornost za ekonomsku deprivaciju zemalja iz kojih emigranti dolaze. Drugi su pesimisti i smatraju da nikakvo povećanje pomoći tim zemljama neće voditi smanjenju broja emigranata. Dok, prema trećoj grupi stručnjaka fokus ne treba da bude na pokušajima sprečavanja migracija, već na pomoći i integraciji onih koji su već u Evropskoj uniji.

Evropska komisija je već skicirala plan za određene ekonomske i socijalne mere koje se odnose, npr. na trafikring i seksualnu eksploataciju, jednu od najozbiljnijih kategorija ilegalne migracije. Ipak, migranti (legalni ili ilegalni), izbeglice, azilanti, žrtve trafikringa i drugi, su u svakoj zemlji različito tretirani i imaju različita prava i mogućnosti, jer je svakoj zemlji članici Evropske unije prepušteno da sama uredi to pitanje. Dakle, ne postoji jedinstvena i zajednička politika Evropske unije vezana za ovaj problem.

Istorijski osvrt i opšte činjenice

Definicija državljanstva do skoro je imala pristup koji je mnogo više obraćao pažnju na položaj muškaraca, a ne žena. To znači da se državljanstvo dobijalo isključivo muškom linijom. Tako, npr. Britanke koje žive van svoje matične zemlje, nisu mogle da prenesu državljanstvo na svoju decu, dok su muškarci mogli (do 1983. godine). Zatim, žene koje nisu Britanke bi automatski dobijale britansko državljanstvo udajući se za Britanca. Ono što je još neverovatnije je da su žene Britanke, koje su odlučile da se udaju za ne-Britanca, morale da se odreknu svog nacionalnog državljanstva ukoliko bi prihvatile muževljevo, na šta su mnoge bile primorane iz tradicionalnih razloga.

Prema podacima iz 1992. godine (Eurostat, 1996. a and b) žene čine 45.5% emigranata u Evropskoj uniji čija zemlja porekla je izvan granica Evropske unije. Možemo pretpostaviti da je danas, posle 16 godina, a posebno posle tragičnih događaja na evropskom kontinentu, pre svega bivšoj Jugoslaviji, tokom 90-ih, ova brojka još veća. Najveći procenat migrantkinja Afrikanki se nalazi u Francuskoj

i Portugalu, Azijatkinje su većim delom u Velikoj Britaniji i Danskoj, a Arapkinje i Latinoamerikanke u Španiji. Najveći broj migrantkinja uopšte u Evropskoj uniji su Turkinje, a zatim žene iz Magreb-a (Alžir, Maroko, Tunis). Oko tri četvrtine svih migranata iz zemalja van Evropske unije su u samo tri države: Francuskoj, Nemačkoj i Velikoj Britaniji. Na Islandu, u Irskoj i Velikoj Britaniji broj migrantkinja značajno je veći od broja migranata. U Italiji, Nemačkoj, Portugalu i Austriji broj migranata je veći od broja migrantkinja. Takođe, broj žena među migrantima koji dolaze iz Indije, Poljske, Švajcarske, SAD-a i sa Filipina se konstantno povećava (Rapid Reports, 1996; European Commssion, 1995; Eurostat, 1996). Ono što je nova činjenica što se tiče položaja žena migrantkinja jeste da to više nisu isključivo žene u pratnji svojih muževa. Nove žene migranti nisu vezane za partnera već dolaze same u potrazi za boljim životom, za povoljnijim ekonomskim i socijalnim statusom. Zbog ovoga bi vlade članica Evropske unije trebalo da se posvete rešavanju pitanja ravnopravnosti polova. Većina zakona i regulativa koje se tiču imigranata su rodno neutralni tj. u potpunosti ignorišu rodnu perspektivu migracija, što pogoršava položaj imigrantkinja.

Evropski zakoni o migracijama uglavnom vide imigrante kao pretnju evropskoj kulturi, ekonomskom i socijalnom integritetu, te izražavaju strah od porasta nezaposlenosti. Umesto da u migracijama vide priliv ljudi sa bogatom kulturom, drugačijim socijalnim temeljima koji mogu doneti novu perspektivu i moguća rešenja.

Štetni kulturni običaji

Drugačija kultura znači drugačije običaje i ponašanje, drugačiju komunikaciju i odnose između ljudi, drugu religiju i religijsku praksu. Termin 'štetni kulturni običaji' su prve počele da koriste Afrikanke kako bi opisale jedan aspekt tradicionalne kulture koji ima nepovoljan uticaj na život žena. Ovaj termin su preuzele žene u Evropi koje su, takođe, počele da ga koriste kako bi opisale slične običaje u svojim zemljama. U ove običaje su uključeni nošenje vela, poligamija, sakaćenje ženskih genitalnih organa, rasizam, bračna kohabitacija.

Veo se obično posmatra kao simbol dominacije muškaraca nad ženama u islamskom svetu. Žene koje ga nose često su posmatrane kao konzervativne i kulturno nazadne (Mernissi, 1987). Među-

tim, danas ga u Evropskoj uniji sve više žena nosi kao simbol svoje kulture i tradicije. One ne bi smele da budu predmet diskriminacije u obrazovanju i zapošljavanju. Postojali su neki pokušaji zabrane nošenja vela, npr. u francuskim školama. Ali, ovakav potez nadležnih vlasti je rasistički i isto toliko nazadan kao i pokušaji islamskih muškaraca da nametnu ženama nošenje vela. Žene koje ne žele da nose veo moraju biti zaštićene od muslimanskih fundamentalista i reakcija treba da potekne i od vlasti i od feminista i feministkinja. Jer istraživanja pokazuju da su u Velikoj Britaniji žene iz južne Azije liberalnije i religijski tolerantnije, kao i da se brže i više asimiluju od muškaraca koji dolaze sa tog područja. Dakle, one pre svojih partnera, porodice i okoline prihvataju zapadnjačke običaje i kulturu, način ponašanja i oblačenja, želju za obrazovanjem i sl. Što je razlika u prihvatanju evropskih običaja kod žene i njene okoline veća, ona je izložena većem riziku da bude zbog toga psihički ili fizički maltretirana.

O poligamiji se ređe raspavlja jer je ona više u privatnom domenu. Problem kod poligamije su zakoni zemalja imigracije. Naime, mnogim migrantkinjama mogućnost da ostanu u EU zavisi od braka. Zakoni o imigraciji su više okrenuti bračnim parovima, a ne individuu. Tako žene, kad bi napustile svoje partnere, ne bi imale nikakve ekonomske i socijalne uslove za život.

FGM (Female genital mutilation) bukvalno znači sakaćenje ženskih genitalnih organa. Ono se ne može smatrati samo kulturnim obredom, već pre svega nagrđivanjem ženskog tela. FGM ima negativne posledice u domenu zdravlja, seksualnosti i reprodukcije. U Britaniji je procenjeno da su 10.000 devojčica potencijalne žrtve. Iako je u Britaniji ova praksa zabranjena, porodice i dalje mogu da odvedu decu van zemlje radi obreda, a na vlastima je da istražuju i zaštite ugroženu decu.

Kohabitacija - 'One Year Rule' dopušta suprugama, na primer, ne-Britankama da ostanu u zemlji jednu godinu, dok čekaju ispitivane legitimnosti njihovog braka i ekonomskog statusa. U ovom periodu ne smeju da primaju bilo kakva sredstva iz državnih fondova. Slična pravila postoje i u ostalim zemljama Evropske unije. U toku te prve godine, žene često moraju da trpe nasilje kod kuće i ostanu uz supruga jer nemaju drugu mogućnost za ostanak u zemlji. U tim situacijama se najčešće ni ne obraćaju vladinim ili nevladinim agencijama

zaduženim za ta pitanja. Razlog je realan strah od deportacije. Neke žene ipak napuštaju nasilne muževe, ali su tada obično primorane da zavise od milostinje ili su prepuštene ekonomskoj ili seksualnoj eksploataciji.

Pravila kao što je ovo su ozbiljan primer narušavanja ljudskih prava žena migrantkinja. Možemo zaključiti da regulative Evropske unije koje se tiču migranata uglavnom ne prepoznaju razlike žena i muškaraca i njihovog različitog položaja. Ono što treba uraditi je sprovesti strategiju 'gender mainstreaming'. "Gender mainstreaming" je (re)organizacija, unapređenje, razvoj i evaluacija procesa politika, tako da perspektiva rodne ravnopravnosti bude inkorporirana u sve politike na svim nivoima i u svim fazama, od strane aktera koji su uobičajeno uključeni u donošenje odluka." (Savet Evrope, 1998).

Žene i tržište rada

Zbog neznanja jezika i nepoznavanja kulture mnoge migrantkinje su prinuđene da rade slabo plaćene poslove, čak i kada su visoko kvalifikovane i obrazovane. Dešava se da žene sa visokim obrazovanjem rade poslove za koje nije potrebna ni najniža kvalifikacija, kao što su čišćenje ili rad u ugostiteljskim objektima. Na ovaj način one su na gubitku, ali, takođe, i društvo u kom nisu u mogućnosti da pokažu i iskoriste svoje znanje i sposobnosti.

Aktivnost žena na tržištu rada je najniža kod migrantkinja koje potiču iz zemalja van Evropske unije, a zatim kod žena migrantkinja iz Unije. Žene migrantkinje iz ne-EU zemalja su društvena grupa sa najvećim procentom nezaposlenih. Ipak, po istraživanju iz 1991. godine, na aktivnost žena na tržištu rada ne utiče toliko nacionalno poreklo koliko godine starosti.

Najveći broj žena u EU, bez obzira na državljanstvo, je zaposleno u sektoru usluga (trgovini na veliko i malo, hotelima, restoranima, u privatnim domaćinstvima). U industriji je zaposleno više žena imigrantkinja nego onih sa državljanstvom, i to kao nekvalifikovana radna snaga. Unutar EU migranti sa juga i istoka su češće nekvalifikovana radna snaga na severu, dok su žene migranti sa severa češće zaposlene u struci za koju su obrazovane. Imigrantkinje, dakle, obično rade poslove koje žene sa poreklom iz EU država više ne žele da rade jer se kreću uzlazno ka sektorima za koje je potrebna viša kva-

lifikovanost i obrazovanje. Stoga problem kojim se EU mora baviti u budućnosti postaje pitanje eksploatacije žena migrantkinja od strane žena sa državljanstvom u privatnim domaćinstvima i sl. U odnosu na muškarce i njihov posao koji je češće u javnom sektoru, žene su ne samo niže plaćene, već i manje zaštićene, izložene nasilju, radu na crno, bez socijalnih, medicinskih i penzionih olakšica itd.

Izbeglice i azilanti

Žene i dece čine 80% svih izbeglica na svetu. Oružani sukobi su najveći uzrok povećanju broja izbeglica. Mnogima od njih nije dozvoljavan ulazak u zemlje članice EU ili su držani u nehumanim uslovima, odbijana su im čak i osnovna ljudska prava. U Velikoj Britaniji, nekoliko hiljada izbeglica, azilanata i migranata je uhapšeno bez suđenja, jer se smatralo da je njihov boravak u Velikoj Britaniji ilegalan, a zapravo u mnogim od ovih slučajeva, oni nisu počinili nikakvu povredu zakona.

Zakoni o azilu i pravima migranata se u EU razlikuju od države do države. Evropska unija nema jedinstvenu politiku u ovoj oblasti.

Prema konvenciji Ujedinjenih nacija definicija izbeglice glasi: to je osoba koja ima dobro osnovan strah da će biti progonjena zbog svoje rase, religije, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili iz političkih razloga. U ovoj definiciji se ne spominju žene koje su zbog nepoštovanja nekih štetnih društvenih i patrijahalnih običaja ugrožene u svojim državama. Npr. žene u islamskim zemljama koje su izložene progonu zbog nepoštovanja religijskih običaja i šerijatskog prava, pa su iz tih razloga česta meta ekstremista i verskih fanatika do mere da im je i život ugrožen.

Evropski Parlament je 1984. godine utvrdio da žene koje su bile potencijalne žrtve okrutnog i nehumanog tretmana zbog nepoštovanja društvenih načela u svojoj zemlji, treba da dobiju status izbeglica u EU. Izvršni komitet Komisije UN o ljudskim pravima još nije usvojio ovu preporuku, ostavljajući odluku na državama pojedinačno (Martin, 1995; Wali, 1995). Tako žene, u odnosu na muškarce, još uvek, imaju lošija iskustva u dobijanju statusa izbeglica.

Seksualna eksploatacija

Trafficking predstavlja transport žena i dece iz trećih zemalja u EU (mogu ući u EU legalno ili nelegalno) u svrhu seksualne eksploatacije. S obzirom na to da žene nemaju pristup socijalnoj pomoći, primorane su da prihvate posao bez zakonske i zdravstvene zaštite i padnu u robovski položaj.

Zakoni država Evropske unije i stvaranje neprobojnih granica povećavaju profit onih koji organizuju i sprovode ovakvu vrstu trgovine. Međutim, pokazalo se da ni legalizacija prostitucije nije pravo rešenje. Kada je u Holandiji legalizovana prostitucija, porastao je broj žena trafikovanih iz Južne Amerike. One su stupale u formalni brak u Nemačkoj kako bi dobile državljanstvo EU i mogle da rade u Holandiji. Mreže organizovanog kriminala koje trafikuju žene u Evropu su povezane sa onima koji organizuju prostituciju za turiste u istočnoj Aziji i Africi.

Tačan broj žena koje su iskorišćene na ovaj način je teško proceniti. Delom zbog legalnih ulazaka u države EU, a delom zbog toga što, u nekim zemljama, nije shvaćena raširenost ovog problema. Internacionalna organizacija za migracije je procenila da je 1995. godine oko pola miliona žena trafikovano. Broj žena trafikovanih iz Rusije, Ukrajine, Belorusije, centralne i istočne Evrope i sa egzotičnih područja raste.

Mere za smanjenje trafikinga

‘STOP’ (Sexual Trafficking of Persons) je program koji je predstavila Evropska unija, a cilj je pomoć pravosuđu u skupljanju podataka i u istragama o ovim kriminalnim grupama. Najvažnije je kažnjavanje umešanih u ovaj nelegalni biznis. Program je upućen vlastima država koje su na spoljašnjim granicama EU. Jedna od mera jeste da se ženama koje nemaju dozvolu za prebivanje u EU to ipak omogući radi uspešnijeg pravosudnog postupka. Istraživanja su pokazala da žene koje nemaju ove dozvole retko uspevaju da umaknu onima koji su ih trafikovali. Ali, isto tako, nisu spremne da sarađuju sa pravosudnim sistemom jer se boje da će biti deportovane nazad u svoje zemlje i tamo ponovo maltretirane ili vrbovane.

Potrebno je i informisanje žena u njihovim zemljama o mogućnostima i ograničenjima migracije i o riziku eksploatacije.

U nekim zemljama istočne Evrope EU je i osnovala inicijative koje promovišu priznavanje ljudskih prava i prava žena, kako bi se poboljšala društvena klima i smanjio broj onih koji žele da emigriraju. Neki od ovih projekata imaju za cilj da obuče žene u različitim oblastima, kao i da im pronađu odgovarajuće zaposlenje. Takođe, treba raditi na obeshrabrivanju muškaraca koji već koriste ili su potencijalni korisnici usluga prostitutki, što je program koji se uspešno spovodi u Švedskoj već nekoliko godina.

Još neki problemi

Jedan od najvažnijih uzroka ekonomske zavisnosti žena su njihove obaveze i briga o deci. To otežava ženama da nađu odgovarajući posao, sa odgovarajućim brojem radnih sati ili da rade uopšte. Ali one često nisu u poziciji da dobijaju socijalnu pomoć. Takođe, homoseksualni parovi žena i razvedene žene radnika nemaju pravo na socijalnu pomoć. Dakle, pitanje socijalne pomoći i pravila u vezi mogućnosti dobijanja iste bi trebalo revidirati i menjati u zemljama EU.

Pitanje koje je uvek aktuelno je rasizam. Ovde se ne radi o zakonima i formalnom odnosu vlasti i država članica prema migrantima, već o odnosu društva i njegovih članova prema onima koji su novi članovi. Da li Evropljani smatraju Evropljankama žene drugačije boje kože, čak i posle više generacija rođenih i odgajanih u EU i dobijenog državljanstva ostaje i dalje otvoreno pitanje.

Problem i pitanje žena migrantkinja je vrlo složeno i preklapa se sa problemima multikulturalizma, manjinskih prava, kao i prava žena uopšte. Ove probleme prvo treba prepoznati i istaći. Uloga vlada članica Evropske unije u zalaganju za rodnu ravnopravnost je važna, ali regulative koje se tiču ove teme ne smeju ostati samo reči na papiru. Potrebno je permanentno procenjivanje i ocenjivanje dosadašnjeg konkretnog učinka, kao i ispravljanje grešaka i pronalaženje novih pristupa problemu kako bi se on zaista rešio.

Literatura:

1. www.historiasiglo20.org/europe/index.htm
2. www.helsinki.fi/science/xantippa/wee/wee24.html

Biografija

Jovana Savanović (Novi Sad, 1985). Završila osnovnu školu i gimnaziju u Novom Sadu. Apsolventkinja sociologije na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Učestvovala kao anketarka u više socioloških istraživanja na temu multikulturalnosti i rodne ravnopravnosti u Vojvodini. Pohađa program stažiranja u organima uprave, gde obavlja radnu praksu u Pokrajinskom sekretarijatu za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

Jelena Rakočević

Razlike u plaćenosti žena i muškaraca (Gender Pay Gap) i EU odgovor

Sažetak

Osnovna tema rada je razlika u platama između muškaraca i žena i uzroci zbog kojih se ova diskriminacija održava i u XXI veku u modernoj Evropskoj uniji. Istaknuti su problemi neusklađenosti privatnog i poslovnog života savremene žene. Nabrojani su načini koje Evropska unija koristi da bi smanjila jaz između plata muškaraca i žena, prevashodno kroz zakonodavstvo: donošenjem direktiva, konvencija i različitih zakona u ovoj oblasti i uticanjem na države članice prilikom stvaranja nacionalnih zakonodavstava u oblasti rodne diskriminacije. Na kraju je razmotren problem neznanja žena o postojanju diskriminacije i moguće rešenje ovog problema putem jačanja svesti o ovom pitanju.

Ključne reči: Gender Pay Gap, razlika u platama između muškaraca i žena, Evropska unija, direktive

Diskriminacija žena uopšte, a posebno manjih plata žena u odnosu na muškarce vuku svoje korene duboko u istoriji Evrope i njenom patrijarhalnom duhu i tradiciji. Do XVIII veka žena je smatrana nižim bićem jer ju je Bog navodno napravio od muškarčevog rebra. Rezultat borbe žena za dobijanje prava glasa je Dan žena koji je nastao u Kopenhagenu 1910. godine na inicijativu nemačke novinarkle Klare Cetkin. Tek 50-ih godina XX veka ženama je dozvoljeno glasanje na izborima. Međutim, pravo glasa nije izjednačilo žene sa muškarcima. I dalje su žene morale da se zapošljavaju uz pismeno odobrenje muževa, nisu mogle da poseduju samostalan račun u banci, niti da upotrebljavaju bilo kakvu kontracepciju (npr. u Francuskoj), nisu imale pravo na legalan abortus. Loš položaj žena pogoršavan je i vekovnim zaobilaženjem žena u politici, državnim institucijama i parlamentima. Danas, u XXI veku, žene su za isti posao plaćene manje od muških kolega i njihova borba za izjednačavanje prava sa muškarcima se nastavlja.

Prvi princip koji se javlja u vezi rodne ravnopravnosti u EU je princip jednake plaćenosti za rad iste vrednosti i pominjan je u Rimskom ugovoru 1957. godine. Princip jednakog tretmana žena i muškaraca inkorporiran je u Ugovore Evropske zajednice od osnivanja Evropske ekonomske zajednice 1957. godine i implementiran je u konkretnim oblastima preko zakonodavstva Evropske zajednice. Član 2 Ugovora o osnivanju EZ predviđa da promovisanje jednakosti između žena i muškaraca predstavlja odgovornost Evropske zajednice. Član 3 (stav 2) Ugovora o osnivanju EZ naglašava cilj Zajednice da eliminiše nejednakosti i promoviše jednakost između žena i muškaraca u svim aktivnostima predviđenim prvim stavom istog člana.

Međutim, iako je ovakva evropska strategija uvek postojala u Evropskoj uniji, razlika u platama muškaraca i žena, samo trećina mesta za žene na upravljačkim mestima i neuporedivo više nezaposlenih žena nego muškaraca činjenice su koje postoje i danas, uprkos svim preduzetim akcijama. Žene moraju da se nose sa teškim nasleđem koje sadrži ekonomsku deprivilegovanost i neadekvatnu pravnu zaštitu (i to ne samo u zemljama koje nisu članice Evropske unije) i duboko ukorenjenim sistemom vrednosti koji stavlja žene na jednu ili više lestvica ispod muškaraca. Ove razlike u platama među polovima u Evropskoj uniji polako se smanjuju, ali još uvek iznose skoro 16% u korist plata muškaraca. Zapaženo je smanjivanje ove razlike iz godine u godinu, pa je tako 2001. godine ona iznosila 20,4 %, tj. smanjila se za oko 4%, što je naravno, još uvek nedovoljno smanjenje. U istočnoevropskim zemljama članicama Evropske unije ova razlika je nešto veća i iznosi prosečno 17,8 %. Najveće nejednakosti postoje u Slovačkoj, gde ta razlika iznosi 26,9 %, dok su najbolje plate žena u Severnoj Irskoj, samo 2,6% niže od muških, a u Sloveniji 6,9 % niže. Razlike u platama manje od 10 posto imaju i Belgija, Grčka, Irska i Italija, dok Kipar, Češka, Estonija, Finska, Nemačka, Holandija i Portugal imaju uporedivo velik jaz od 20 ili više procenata.⁴³ Jaz je najviše prisutan u niskokvalifikovanim zanimanjima. Ono što je poražavajuće je da ovakva razlika u platama između muškaraca i žena postoji čak i u Evropskoj komisiji, izvršnom telu EU, koja bi prva trebalo da dâ primer nediskriminacije plaćenosti žena i muškaraca. Koliko je situacija ne-

⁴³ www.poslovnazena.biz

prihvatljiva još bolje se vidi kad se zna da muškarci u EU, bez obzira da li rade puno ili skraćeno radno vreme, učestvuju sedam sati nedeljno u neplaćenim kućnim poslovima. Žene, naprotiv, u kući rade 35 sati nedeljno ako na poslu rade skraćeno vreme i 24 sata ako su zaposlene s punim radnim vremenom.⁴⁴

Nadalje, posao u kući onemogućava žene da se posvete karijeri u istoj meri kao i muškarci, tako da se ne može smanjiti razlika u platu dok se ne poveća doprinos muškaraca u kućnim poslovima. Problem leži u neadekvatnom usklađivanju privatnog i profesionalnog života i obaveza koje nisu adekvatno raspoređene između muškaraca i žena. Žene zbog nedostatka vremena ne mogu da budu dobro pripremljene za posao, ne stižu da se profesionalno usavršavaju, da uče strane jezike ili ostaju prekovremeno na poslu i tako udovolje poslodavcu. Razlika u platu ne može biti smanjena dok muškarci ne povećaju svoj doprinos u kućnim poslovima i ne preuzmu veću brigu o detetu. Dobar primer daje Švedska u kojoj oko 70% muškaraca koristi porodiljsko odsustvo, po podacima britanskog Zavoda za statistiku u Engleskoj je čak 190.000 očeva odlučilo da napusti posao i da se posveti odgajanju dece, dok je Holandija dozvolila roditeljima da rade pola radnog vremena i na taj način podjednako učestvuju u odgajanju deteta.⁴⁵ Žene u Evropskoj uniji su uskraćene zbog sistema plata koji podrazumeva veća primanja za duži radni staž, zato što one moraju da uzimaju odsustvo zbog rađanja dece. Kraći radni staž podrazumeva i niže plate koje onda povlače i niže penzije. Na taj način žene osećaju posledice na svojoj plati tokom čitavog svog života, čak i u penziji, jer zbog trudnoće odsustvuju sa posla (prosečna žena odsustvuje s posla dva puta po osam meseci u starosti od 20 do 30 godina i zbog toga njena plata trpi i 25 godina kasnije).⁴⁶ Žene su često primorane da traže manje plaćeni posao ili onaj sa skraćenim radnim vremenom, što dalje doprinosi smanjenju njihovih zarada, a sve zbog neplaćenog posla kod kuće. Uprkos zaključku koji se nameće da su žene u Evropi sigurno manje obrazovane od muškaraca zbog kućnih poslova i materinstva, žene su u proseku više školovane (skoro 60% fakultetski obrazovanog stanovništva Evropske unije čine žene, i paradoksalno, opet su manje plaćene).

⁴⁴ Istraživanje Eurostata, vidi: www.b92.net

⁴⁵ www.bestjobs.rs

⁴⁶ www.b92.net

Odgovor koji Evropska unija daje na rešenje pitanja jaza između plata muškaraca i žena leži u radu svih tela Evropske unije u ovoj oblasti, pogotovo Evropske komisije. Da bi izjednačila razliku u zaradama, Komisija kao izvršno telo Evropske unije se obavezala na to da podjednake plate budu kriterijum za dobijanje javnih poslova i da zatraži od članica Unije da utvrde krajnje rokove za uklanjanje tih razlika, kao i da preispita *acquis communautaire* da bi utvrdila da li propisi Evropske unije obrađuju pitanje jaza u platu. Evropska komisija je pozvala evropsku mušku populaciju da više pomaže ženama u kući, kao prvi korak ka poboljšanju položaja žena u karijeri i smanjenju razlika između dva pola. Nadalje, Evropska unija je preporučila državama članicama da svake godine bude rađena analiza uzorka *gender* jaza u prihodima, kao i da treba raditi na gender senzibilisanju sektora obrazovanja i gender promotivnih kampanja kojima bi bila podizana svest o posledicama "karijernih izbora". Treba ponovo proceniti "ženske poslove" i "ženske sektore" i uvesti u oblasti zapošljavanja "planove za jednake mogućnosti", dok institucije vlasti treba da organizuju akcije podrške smanjenju jaza u prihodima, dok žene treba da uzmu veće učešće u realizaciji društvenih ugovora.

Glavni oblik osiguranja jednakosti muškaraca i žena je zakonodavstvo. Od 1975. je usvojeno 13 direktiva o jednakosti plate, jednakim uslovima za zaposlenje, materinstvu i roditeljskim obavezama, dok druge mere uključuju finansijske programe. Najznačajnija direktiva u ovoj oblasti koju je donela Evropska unija je Direktiva 75/117/EEZ o približavanju zakona država članica koji se odnose na primenu principa jednakih zarada za muškarce i žene čiji član 1 glasi: "Princip jednakih zarada za muškarce i žene dat u članu 119 Ugovora, u daljem tekstu „princip jednakih zarada“, znači, za isti rad ili za rad kome se pripisuje jednaka vrednost, eliminaciju svake diskriminacije na osnovu pola u pogledu svih aspekata i uslova naknade. Posebno tamo gde se koristi sistem klasifikacije radnih mesta za određivanje zarada, on mora biti zasnovan na istim kriterijumima i za muškarce i za žene i tako napravljen da se isključi svaka mogućnost diskriminacije na osnovu pola." Ova Direktiva je upućena državama članicama i dat im je rok od jedne godine od proglašenja Direktive da donesu zakone i druge propise, a takođe da preduzmu mere i u kolektivnim ugovorima, platnim razredima, pravilnicima o platu i pojedinačnim ugovorima o radu.

Postoje mnogi međunarodni ugovori u kojima se govori o zabrani diskriminacije žena u pogledu plata u odnosu na muškarce koji su deo pravnog poretka svih članica Evropske unije kao i drugih evropskih zemalja, a to su: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Pakt o građanskim i političkim pravima, Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena (CEDAW), Konvencija MOR-a br.100 o jednakim zaradama za rad jednake vrednosti, Konvencija MOR-a br. 111 o diskriminaciji u zaposlenju i Evropska konvencija o ljudskim pravima. Član 23. stav 2 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima propisuje da svako, bez ikakve razlike, ima pravo na jednaku platu za jednaki rad. Nadalje, član 1 CEDAW-a definiše diskriminaciju žena kao bilo koje "neposredno ili posredno razlikovanje, privilegovanje, isključivanje ili ograničavanje čiji se cilj ili posledica ogleda u otežavanju, ugrožavanju, onemogućavanju ili negiranju priznavanja, uživanja ili ostvarivanja ljudskih prava zbog pripadnosti određenom polu." Diskriminacija na osnovu pola uključuje još i bračni status, porodični status, trudnoću i materinstvo, roditeljstvo i seksualnu orijentaciju. Pod ugrožavanjem i onemogućavanjem ostvarivanja prava svakako se podvodi i manje plaćen rad žena samo zbog polnog osnova. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Evropska socijalna povelja proklamuju da radnici imaju pravo na pravičnu platu, pri čemu rad jednake vrednosti treba da bude jednako nagrađen. Nije dozvoljeno pravljenje razlike između muškaraca i žena u pogledu plate za isti rad. Konvencija MOR-a br. 100 (Konvencija o jednakosti plata radnika i radnica za rad jednake vrednosti) predviđa da će preduzeće jednako plaćati muškarce i žene za rad iste vrednosti. Stav 2 člana 1 ove Konvencije određuje da se izraz »jednaka plata radnika i radnica za rad jednake vrednosti« odnosi na visinu plate utvrđenu bez diskriminacije na temelju pola. Član 2 iste Konvencije obavezuje države članice da, na način primeren metodama koje se primenjuju za utvrđivanje visine plate, osiguraju primenu načela jednakosti plata radnika i radnica za rad jednake vrednosti na sve radnike i dozvoljava primenu ovog načela kroz nacionalne zakone ili druge propise, kroz zakonski utvrđene i priznate mehanizme za određivanje plata, kroz kolektivne ugovore između poslodavaca i radnika ili kombinacijom ovih različitih načina.

Zaključna razmatranja

Evropska unija je svoj odgovor na pitanje rešavanja jaza između plata muškaraca i žena već dala kroz celokupan pravni okvir: direktive, evropske zakone, strategije i praksu koji obezbeđuju zaštitu od diskriminacije žena po pitanju plata, kao i brojnim primerima gde je unutar svojih organa povećavala broj zaposlenih žena i izjednačavala njihove zarade sa zaradama muškaraca. I pored mnogih organizacija u EU koje se trude i lobiraju da se ovakav položaj žena izmeni, još uvek postoji jedan broj žena koji se rezignirano miri sa takvom situacijom i prihvata svoj nepovoljan položaj što svakako dodatno otežava borbu Evropske unije za nediskriminaciju u pogledu plata. Ali ono na čemu Evropska unija treba da insistira i dalje je edukacija žena po pitanju gender pay gap-a, jer najveći problem se nalazi upravo u neznanju: naime, većina žena nije ni svesna da je diskriminisana po ovom osnovu, pa samim tim ni upućena u sva sredstva pomoću kojih se može boriti za ostvarivanje izjednačavanja svog ekonomskog položaja sa položajem muškaraca.

Literatura:

- Bukvar Evropskih integracija, treće prošireno izdanje, Republika Srbija, Vlada, Kancelarija za pridruživanje Evropskoj uniji, Beograd, novembar 2006.

- Evropska unija i rodna ravnopravnost, Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad 2008.

- Evropski forum, Mesečnik za evropske integracije, broj 7, jul 2006, god. IV

Internet adrese:

33. www.ec.europa.eu/employment_social/gender_equalityindex-en.html
34. www.evropa.sr.gov.yu
35. www.europa.eu.int/index_en.htm
36. www.eu.wikipedia.org/wiki/european_union_directive
37. www.zenskestudie.edu.yu
38. www.centaronline.org
39. www.globalizacija.com
40. www.statistics.gov.uk
41. www.geep.com.ba
42. www.minrzs.sr.gov.yu
43. http://epus.org/aktivnosti/politike_i_akteri_u_oblasti_jednakosti.php
44. www.bestjobs.rs
45. www.b92.net
46. www.capital.ba
47. www.poslovnazena.biz

Biografija

Jelena Rakočević je rođena 1982. godine u Novom Sadu. Završila je opšti smer gimnazije „Svetozar Marković“ u Novom Sadu. Diplomirala na Pravnom fakultetu u Novom Sadu 2007. godine, opšti smer, a 2008. godine završila Master studije, takođe na Pravnom fakultetu, smer - Pravo Evropske unije. Masterirala na temu: „Uporedna analiza sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju koje su sa Evropskom unijom potpisale bivše jugoslovenske republike“. Od 2007. godine stažira u Opštinskom sudu u Novom Sadu. Govori engleski i italijanski jezik, služi se nemačkim jezikom. Živi u Novom Sadu.

Dušan Marjanović

Twinning program EU – šansa za unapređenje rodne ravnopravnosti

Sažetak

Twinning program je instrument ciljane administrativne saradnje, kroz stručnu pomoć, koje pružaju države članice EU, državama kandidatima za pristupanje EU ili onima koje su u postupku pridruživanja. Oblik je tesnog partnerstva i prenošenja dobre prakse iz različitih oblasti.

Kroz twinning programe, stvara se izvanredna šansa za afirmaciju i sistematsko uključivanje rodnog aspekta i unapređenja principa rodne ravnopravnosti, kroz modele koji će se implementirati kroz ovaj oblik saradnje.

Pozitivni primeri twinning projekata u Srbiji su saradnja Nacionalne službe za zapošljavanje sa Švedskom agencijom za zapošljavanje i Nemačkom agencijom za rad, kroz podizanje kapaciteta NSZ, posebno kroz razvijanje i unapređenje rodne ravnopravnosti.

Ključne reči: Twinning, bratimljenje, tesna saradnja, partnerstvo, rodna ravnopravnost

Osnovni koncepti twinning programa EU

Twining program („Bratimljenje“) je stručna pomoć, koju EU pruža zemljama u procesu pridruživanja EU. Radi se o instrumentu koji je razvila Evropska komisija,⁴⁷ u kojem državne uprave zemalja članica (posebno sa Balkana) razvijaju partnerstvo s državnim upravama u zemljama kandidatima ili partnerima u sklopu priprema za proširenje Evropske unije.

Twinning je zamišljen kao ciljana administrativna saradnja kako bi se pomoglo zemljama kandidatima i zemljama koje se pridružuju Evropskoj uniji u procesu učvršćivanja administrativnih i

pravosudnih kapaciteta, a u smislu sprovođenja zakonodavstva EU. Na Zapadnom Balkanu, twinning je započeo u leto 2002. godine za određene programe izgradnje institucija, prvenstveno na području pravosuđa i unutrašnjih poslova. Danas je ovaj instrument dostupan bez obzira na sektor. U Srbiji su twinning programi sprovedeni u različitim oblastima, a posebno uspešno u oblasti zapošljavanja i poljoprivrede.

Ključna je uloga ove stručne pomoći u kontekstu institucionalne izgradnje i strateških prioriteta ka punopravnom članstvu u evropskoj porodici i potpunoj integraciji u evropske strukture. Bez obzira na određene specifičnosti neminovne u pojedinim zemljama, twinning program ima neke *opšte karakteristike*:

1. Baziran je na na zajednički dogovorenim ciljevima politike EU (priprema za proširenje Unije (PHARE),

2. Utiče na dalje jačanje administrativnih kapaciteta novih država-članica ili intenzivniju saradnju, kao što je danas predviđeno IPA programima i fondovima dostupnim preko ovih fondova (za zemlje CEE to su bili Phare i Cards program. Za zemlje Zapadnog Balkana delimično je bio Cards program).

Veliki je doprinos Twinninga u uvođenju *najbolje prakse iz EU*, posebno u vezi zakonodavstva zajednice. *Suštinski princip* je u tome što se uvođenjem ovog instrumenta sprovodi ne samo tehnički već i zajednički administrativni projekat, koji u osnovi čini razmenu ekspertiza i iskustava. Od velike je važnosti to što se radi o projektu u kojem svaki partner preuzima odgovornost. Zemlja korisnik bira zemlju članicu, koja postaje tesni partner u programu i ona mora doneti konkretan operativni rezultat povezan sa najboljom praksom iz EU, a u vezi pravnih tekovina EU, specifičnih znanja i prenošenja praktičnog iskustva, posebno stečenog u javnom sektoru članice EU.

Twinning je dostupan i sadašnjim zemljama kandidatima (Hrvatska, Turska, Makedonija) i zemljama koje se pridružuju EU. Na Evropskom samitu u Solunu održanom 2003. godine, zemljama uključenim u program *CARDS* je omogućeno da budu korisnici programa Twining. Podrška Republici Srbiji je nastavljena i posle 2007. godine kada je program *CARDS* zamenjen novim Pretpristupnim instrumentom pomoći (IPA).

⁴⁷ Twinning je inicijativa Evropske komisije koja je pokrenuta 1998. godine u kontekstu priprema za proširenje Evropske unije. Zamišljen je kao instrument kojim se podržava saradnja institucija zemalja članica, sa odgovarajućim institucijama zemalja kandidata za članstvo u EU, a sa ciljem jačanja državne uprave i pravosuđa u sprovođenju pravnih tekovina Evropske unije. Navedeno prema: <http://www.seio.sr.gov.yu/code/navigate.asp?ld=159>

Twining projekti se sprovode radi ostvarivanja konkretnog rezultata u izabranom sektoru zemlje kandidata ili u procesu pridruživanja, putem metodologije koja podrazumeva prenošenje praktičnog iskustva i stručnog znanja stečenog u javnom sektoru zemlje članice. Zemlja-korisnica snosi krajnju i isključivu odgovornost za ostvarivanje konkretnog i očekivanog rezultata.

Osnovni koncept twining programa sastoji se od sledećeg:

- Zemlje korisnice biraju državu članicu EU, koja će im biti partner (bliski saradnik);
- Program mora doneti konkretnu operativnu korist - zemlja korisnica mora ispuniti zahteve iz pravnog sistema i politika EU;
- Program mora rezultovati novim, boljim sistemom pod odgovornošću zemlje korisnice;
- To je zajednički program bespovratne pomoći – zemlja kandidat ima odgovornost za sprovođenje reformi, a država članica - da prati proces do kraja projekta;
- Mora postojati detaljan plan projekta.

Stalni savetnici za twinning su eksperti iz država-članica, dugoročno angažovani u državnim upravama zemalja – korisnica i osnova su twinning projekata. Po završetku twinning projekta, očekuje se da je zemlja - korisnica ostvarila značajan napredak u utvrđenoj oblasti na koju se projekat odnosio. Naravno ona se prvo mora upoznati sa pravnim sistemom EU, a posebno je važno da u zemlji korisnici programa postoji politička volja za sprovođenje projekta (glavne koristi koje su institucije u Srbiji, dobile iz saradnje sa svojim twinning partnerima su: sticanje novih znanja i ideje; oblikovanje stavova i vrednosti; sticanje novih veština; usvajanje novih praktičnih tehnika, unapređenje organizacije i funkcionisanja).⁴⁸

Principi funkcionisanja twinning programa

Koncept „*očekivanih rezultata*“ je jedna od osnovnih odlika twinning projekta. Oba projektna partnera moraju da se obavežu da će raditi na ostvarivanju međusobno dogovorenog rezultata u zajedničkom procesu sprovođenja projekta.

Takođe, „bratimljenje“ nije osmišljeno tako da pruža isključivo savete ili druge vidove klasične tehničke pomoći. To nije jednodimenzionalna tehnička pomoć koju država-članica pruža zemlji-korisnici, već blisko partnerstvo u kojem presudan značaj ima obaveza korisnika, koji je ujedno i pokretačka snaga ciljanih promena.

Twining projekat nije preslikavanje administrativnog sistema određene države-članice, već je to pokušaj da se pomogne u uvođenju nabolje prakse iz konkretnih oblasti iz čitave EU.

Uspešnost twinning programa

Uspešnost twinning projekta podrazumeva strogu finansijsku kontrolu budžeta i plan sprovođenja programa. To su svakako ključne pretpostavke uspešne realizacije. Takođe je ključno imenovanje dugoročno angažovanih eksperata iz zemlje članice u državne uprave zemlje korisnika i imenovanje drugih eksperata. Kredibilitet, političke i komunikacione sposobnosti Stalnog Twining savetnika su ključne za uspeh. Naravno, uspešnost Twining-a mnogo zavisi od odabira zemlje članice i njene istinske ekspertize u određenoj oblasti.

Za uspešno sprovođenje twining projekta potrebna su dva rukovodioca projekta, od kojih se jedan imenuje u državnoj upravi države-članice, a drugi u državnoj upravi zemlje-korisnice.

Svaki twinning projekat ima rukovodioca projekta iz države-članice, koji nastavlja da radi u državnoj upravi svoje zemlje, ali određeni deo svog vremena posvećuje osmišljavanju, nadziranju i koordinaciji opšteg toka projekta. Rad rukovodioca projekta uvek dopunjuje najmanje jedan stalno zaposleni ekspert iz države-članice, stalni predstavnik za twinning, koji svakodnevno radi sa državnim upravom zemlje-korisnice i prati sprovođenje projekta. U svakom twinning projektu potreban je i rukovodilac projekta iz zemlje-korisnice. On u svojoj zemlji ima istu ulogu kao i rukovodilac projekta u državi-članici i u bliskoj saradnji sa drugim rukovodiocem obezbeđuje ukupno upravljanje i koordinaciju projekta.

Kada zemlja korisnica izabere partnera, izrada detaljnog plana rada sa odgovarajućim budžetom, je dužnost i odgovornost obe partnerske državne uprave (države-članice i zemlje-korisnice). Elementi ovog plana čine Ugovor o twinningu.

Twining program – šansa za unapređenje rodne ravnopravnosti u Srbiji

Mehanizmi za rodnu ravnopravnost su institucije koje sprovode, nadgledaju i uobličavaju politike, procedure i institucije sa glavnim ciljem ostvarivanja rodne ravnopravnosti na državnom, institucionalnom nivou. Nastali su kao rezultat shvatanja da za rodnu ravnopravnost nije dovoljno imati ustavne i zakonske odredbe koje predviđaju da su svi ljudi jednaki bez obzira na svoj pol. Ideja za formiranje institucionalnih mehanizama potekla je iz praktičnih saznanja da nije dovoljno usvojiti zakone o rodnoj ravnopravnosti, ili antidiskriminaciji, već su potrebne i posebne institucije koje bi nadgledale njihovu primenu.

Prva tela toga tipa formirana su u Švedskoj pre četrdeset godina da bi zatim bila prihvaćena i promovisana od strane Ujedinjenih nacija na brojnim konferencijama UN o položaju žena (u Najrobiju, Peking, Njujorku) kao jedan od uspešnijih modela institucionalnog rada na pitanjima rodne ravnopravnosti.

Upravo iz ovih razloga je Švedska bila idealan partner *bratimljenja*, odnosno sprovođenja twinning programa i zaista velika šansa za promociju i unapređenje rodne ravnopravnosti.

Stoga je Nacionalna služba za zapošljavanje u projektu podržanom od Švedske agencije za razvoj (SIDA) a zajedno sa partnerom Švedskom nacionalnom službom zapošljavanja,⁴⁹ dobila izuzetno značajne veštine, znanja i metode za promovisanje i sprovođenje principa rodne ravnopravnosti u sve svoje programe. Osnovne karakteristike ovog programa su:

- Izgradnja sistema za praćenje rodne ravnopravnosti na tržištu rada za nivo NSZ
- Podizanje nivoa informisanosti unutar NSZ i izgradnja svesti o rodnoj ravnopravnosti na tržištu rada
- Podizanje nivoa doprinosa NSZ rodnoj ravnopravnosti kroz preduzimanje mera i konkretnih aktivnosti edukacije, informisanja, aktivnih mera zapošljavanja i sl.

Uprava za rodnu ravnopravnost (u Ministarstvu rada i socijalne politike) dala je suštinsku podršku poduhvatima koji NSZ pribli-

žavaju standardima EU. Uz to treba posebno istaći da je oblast rodne ravnopravnosti u svim razvijenim zemljama jedno od glavnih merila opšte razvijenosti društva – obavezni je deo strateških dokumenata i konkretnih mera namenjenih tržištu rada i drugim sferama društvenog života.

Radi realizacije navedenih ciljeva u periodu 2004. – 2007. preduzeto je niz aktivnosti u okviru komponenti *SIDA projekta u NSZ*:

- Stvaranje sistema za praćenje rodne segregacije,
- Edukovanje zaposlenih u NSZ o rodnoj ravnopravnosti,
- Rad sa dugoročno nezaposlenim ženama u cilju vraćanja u svet rada,
- Usmeravanje finansiranja programa u one privredne oblasti koje zapošljavaju žene,
- Informisanje poslodavaca o rodnoj ravnopravnosti, saradnja sa drugim socijalnim partnerima u kontekstu rodne ravnopravnosti,
- Promovisanje rodne ravnopravnosti u medijima

Šansu za unapređenje rodne ravnopravnosti po principima twinninga tokom 2008. i 2009. godine, NSZ koristi kroz osnovne obuke iz oblasti rodne ravnopravnosti, u okvirima svih filijala, a koje su namenjene zaposlenima. Ohrabruje veliko interesovanje za ovu oblast, tako da je očigledan napredak koje je NSZ ostvarila iz ove oblasti i kroz saradnju sa Međunarodnom organizacijom rada i OEBS-om, kao i sa švedskim partnerima - AMS/SIDA. Očigledna je upotrebljivost i održivost rezultata.

U NSZ od 2006. godine postoji Projektni tim za postizanje principa ravnopravnosti polova na tržištu rada. Tim je doneo strateški dokument „Smernice“, i inicirao je i koordinirao mnogobrojne aktivnosti. NSZ se takođe može pohvaliti mrežom obučeni savetnica/savetnika za rodnu ravnopravnost u Direkciji i gotovo svim filijalama. Od 2004. do kraja 2007. održano je petnaestak specijalizovanih seminara. Osim toga, NSZ ima i grupu trenera za ovu oblast (treneri poseduju odgovarajući sertifikat dobijen u okviru projekta u kome su partneri bili NSZ i *Švedska agencija za zapošljavanje* - AMS i projekat SIDA).

⁴⁸ http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/educ-ref-reg-lev-educ-admin-yug-srb-ser-t05.pdf

⁴⁹ <http://www.nsz.sr.gov.yu/page/info/sr/vesti.html?view=story&id=107§ionId=1®ionStory=>

Twinning projekat – modernizacija NSZ,⁵⁰ je logičan nastavak projekata SIDA (2004 – 2007) i CARDS 2004 – 2006. Cilj ovog projekta je modernizacija i jačanje ukupne strukture i institucionalnih kapaciteta NSZ, kao i podizanje kapaciteta u oblasti rodne ravnopravnosti.

Radi se o novoj šansi za unapređenje rodne ravnopravnosti, u twinning sistemu u saradnji twinning tima NSZ Srbije sa *Nemačkom saveznom agencijom za rad*. Projekat se implementira u NSZ od novembra 2007. godine do novembra 2009. godine i isključivo je usmeren na NSZ, s ciljem njene potpune transformacije u moderan javni servis po uzoru na nemačku javnu službu za zapošljavanje, gde je rad na pitanjima rodne ravnopravnosti posebno istaknut.

Rodni aspekt prožima svaki zadatak koji će se sprovesti, što podrazumeva da će sve aktivnosti koje se odnose na obuku zaposlenih u NSZ-u, a odvijaju se u okviru pojedinih podkomponenti uključivati aspekte koji se odnose na jednake mogućnosti. Na primer: ljudski resursi, usluge prema korisnicima, sisteme informisanja o tržištu rada i planiranja, monitoringa i evaluacije aktivnih mera politike tržišta rada, sve ove komponente moraju biti sagledane i sprovedene imajući na umu pitanja ostvarivanja rodne ravnopravnosti.

Projekat rodnog budžeta u Švedskoj, započet 2002. godine sa ciljem povećanja vidljivosti rodne ravnopravnosti kroz čitav državni budžetski proces, šansa je da se u Srbiji, kroz twinning sistem razviju metode za rodno budžetiranje i pripremi akcioni plani za analiziranje kompletnog državnog budžetskog procesa iz rodnog ugla.

Mehanizmi i institucije za rodnu ravnopravnost nacionalnog, regionalnog i lokalnog nivoa, deo su evropskog institucionalnog ambijenta i imaju svrhu da odgovaraju unutrašnjim potrebama za unapređivanje rodne ravnopravnosti.

Rodna ravnopravnost je jedan od prioriteta koji se pred Srbiju postavlja u procesu evropskih integracija naše zemlje. Stoga je sasvim realno očekivati da će se kroz twinning projekte, oblast rodne ravnopravnosti najlakše sprovesti, posebno u organe uprave i državne servise kojima je program namenjen. Smatramo dakle, da mogućnosti twinning programa nisu sasvim iskorišćene i da bi u budućnosti ovaj program mogao više da pomogne administraciji u Srbiji da ispunni zahteve gender mainstreaminga, odnosno da uključi perspektivu

rodne ravnopravnosti u sve oblasti politika, na svim nivoima donošenja odluka, planiranja i sprovođenja aktivnosti.

Preporuke za twinning projekte

- Twinning projekat ima izuzetne kapacitete da značajno doprinese razvoju rodne ravnopravnosti u Srbiji;
- Započeti partnerski projekti u okviru Twining programa moraju da se nastave uz trajnu evaluaciju od strane lokalnog rukovodstva projekta;
- Inicijative u okviru twininga koje se odnose na pitanja poput rodne ravnopravnosti, potrebno je posebno podržavati.

Literatura:

- <http://www.nsz.sr.gov.yu/page/about/sr/aktprojekti/twinning.html>
- <http://www.e-ednakost.org.rs/kurs/kurs/recnik/recnik.html>
- http://www.europa.eu.int/comm/europeaid/visibility/index_en.htm
- www.globalizacija.com/doc_sr/s0065sim.htm - 58k
- pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADA399.pdf
- www.integracije.cg.yu/img/1105640137.pdf
- www.eeg.org.yu/dokumenta/euprojekti/Twinning_srp.pdf
- www.seio.sr.gov.yu/code/navigate.asp?Id=123 - 46k
- ec.europa.eu/citizenship/index_en.htm - 21k
- www.mcga.gov.uk/c4mca/mcga

Biografija

Dušan Marjanović (Beograd, 1958). Diplomirao na Fakultetu za pravne i poslovne studije u Novom Sadu, smer pravo. Zaposlen u Nacionalnoj službi za zapošljavanje, Filijala Novi Sad, kao savetnik za kontakte sa poslodavcima. Učestvovao u brojnim projektima iz različitih oblasti: nove tehnike praćenja tržišta rada, marketing u radu sa poslodavcima, upravljanje projektima i rodne ravnopravnosti. Dobitnik priznanja: Najbolji radnik Nacionalne službe za zapošljavanje 2006. godine za unapređenje rada, inovacije i poseban doprinos kvalitetu rada i afirmaciji Nacionalne službe za zapošljavanje. Trener u obukama za rad sa rukovodiocima u NSZ. Afirmisao rad sa poslodavcima u Južnobačkom regionu. Poseban doprinos je pružio u implementaciji savremenih Sajmova zapošljavanja u Novom Sadu. Moderator konferencije „Nove tehnike praćenja tržišta rada“, Beograd, septembar 2006. Od 2005. godine bavi se razvojem kapaciteta teže zapošljivih kategorija nezaposlenih lica romske populacije. Oženjen je i ima dvoje odrasle dece. Živi u Novom Sadu.

⁵⁰ <http://www.nsz.sr.gov.yu/page/about/sr/aktprojekti/twinning.html>

Višnja Baćanović

Žene na mestima odlučivanja i kvote u Srbiji i Evropskoj uniji

Sažetak

Rodna ravnopravnost je kao princip jednakih mogućnosti uvrštena u osnivačke ugovore Evropske unije. Indikator je demokratičnosti političkog sistema i pravednijeg društva. Povećanje participacije žena u politici u Srbiji uređeno je i sistemom izbornih kvota. Ova mera afirmativne akcije je veoma delotvorna ali ne i dovoljna, posebno zato što ne garantuje supstancijalnu zastupljenost žena u procesima odlučivanja. Proces integracije Srbije u Evropsku uniju može doprineti ostvarivanju i ugradnji principa rodne ravnopravnosti u javne politike. Sistem kvota je primenjen u većini evropskih zemalja (ne i za institucije EU) i razlikuje se od države do države. Iskustva i prakse drugih država mogu biti indikativne za Srbiju u smislu prevazilaženja prepreka. Cilj ovog rada je da sistem kvota u Srbiji postavi u kontekst evropskih integracija.

Ključne reči: kvote, rodna ravnopravnost, evropske integracije, javne politike

Uvod

Izborne kvote su kao mera afirmativne akcije za manje zastupljeni pol u Srbiji uvedene 2004. godine.⁵¹ Povećanje broja žena u politici jedan je od zahteva i zadataka koji se odnose ne samo na ostvarivanje ženskih ljudskih i političkih prava, većeg stepena demokratije i uključenosti, već i procesa integracije Srbije u Evropsku uniju (EU). Žene su i dalje manje zastupljeni pol u politici i na mestima odlučivanja u celom svetu. Međunarodni dokumenti su čvrsto uporište i polazište za kreiranje konkretnih mera i akcija koje doprinose povećanju broja žena u politici. Ipak, kvote se i dalje problematizuju i preispituju, ne samo kroz argumentacije „za i protiv“ već i u okviru argumenata „za“ u pogledu delotvornosti, najboljih modela i rezultata primene.

⁵¹ Opširnije o procesu koji je prethodio uvođenju kvota u Srbiji u Pajvančić M, „Ravnopravnost polova- reprezentovanje u skupštinama i institucionalni mehanizmi - pet godina posle (2000-2005)“, *Pet godina posle*, 2006.

Nepovoljniji položaj žena u javnoj sferi uopšte je fenomen koji je posledica takozvanog „trougla faktora“ – sociokulturalnih, institucionalnih i faktora političke kulture (Mršević, Z, 2007). To znači da institucionalni mehanizmi u koje spadaju i kvote, nisu dovoljni, odnosno jesu potreban ali ne i dovoljan uslov i da pri kreiranju politika treba voditi računa o širem društvenom i političkom kontekstu.

Ovaj rad ima za cilj da pokaže kakav sistem kvota je primenjen u Srbiji i koliko se on razlikuje ili ne razlikuje od modela u zemljama članicama EU.

1. Sistem kvota kao afirmativna akcija

Izborne kvote su institucionalni mehanizam koji ima za cilj da obezbedi određeni (minimalni) procenat žena u organima vlasti. Kvote daju veoma dobre rezultate u pogledu postizanja rodne ravnopravnosti u politici. Tako je Ruanda uvodeći kvote veoma brzo dostigla zavidni procenat od 48,8% žena u parlamentu, što je procenat veći nego u na primer Švedskoj, koja spada u (skandinavske) zemlje sa tradicionalno visokom zastupljenošću žena na mestima odlučivanja.

„Kvote po svom institucionalnom karakteru pripadaju pravilima i to prvom tipu ograničavajućih pravila tzv. *boundary rules*, tj. onim pravilima koja određuju kako i po kojim kriterijumima akteri dolaze do određenih pozicija u arenama odlučivanja, ko je „unutra“ a ko ne.“ (Mršević, Z, 2007:33).

1.1 Zašto kvote?

„Dokle god se ne ustanovi definitivna veza između zastupljenosti žena u političkim institucijama i njihovog doprinosa unapređenju položaja žena, 30% članstva u političkim institucijama smatra se kritičnom masom koja omogućava ženama da ostvare značajan uticaj na politike (UNDP Human Development Report, 1995. (http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1995_en_contents.pdf)). U svetu je 2007. godine samo 20 zemalja ili 11% parlamentarnih zemalja na svetu dostiglo „kritičnu masu“ od 30%. Gotovo sve ove zemlje uvele su neku vrstu kvota.

Žene su i dalje manje zastupljeni pol na mestima odlučivanja – kreiranja i sprovođenja politika na svim nivoima. Danas žene čine 16% parlamentaraca širom sveta (<http://www.quotaproject.org/aboutQuotas.cfm>

27.11.2008.)⁵² U Evropi se podaci razlikuju od države do države. U Evropskom parlamentu sedi 30,3% žena.⁵³ Prosek na nivou zemalja članica EU je 23,6% žena u parlamentima 2007. godine (*Women and man in decision making, 2007*).

Položaj žena u politici i njihova ravnopravna zastupljenost sa muškarcima regulisana je u mnogim dokumentima usvojenim od strane Ujedinjenih nacija i ratifikovanih i od strane Srbije (čime se Srbija obavezala da će nastojati da ispunjava obaveze preuzete ratifikacijom). Jedan od najvažnijih dokumenata ove vrste je svakako CEDAW⁵⁴ Konvencija iz 1979. godine. Na političko delovanje žena, učešće u vlasti i odlučivanju i međunarodnoj politici posebno se odnose članovi 7, 8, i 15.⁵⁵ Na temelju ove konvencije na Četvrtoj svetskoj konferenciji o ženama nastala je *Pekinska platforma za akciju*⁵⁶ u kojoj je jedna od kritičnih oblasti „Žene i na vlasti i u odlučivanju - Nejednakost između muškaraca i žena u raspodeli vlasti i odlučivanja na svim nivoima“ i vlade su pozvane da efikasnije i odlučnije rade na sprovođenju mera koje doprinose poboljšanju položaja žena.

Argumenti koji se najčešće navode u prilog povećanju učešća žena u odlučivanju su oni koji se baziraju na ideji pravde, interesnim razlikama koje su rodno uslovljene, emancipaciji žena, promeni u politikama i političkoj kulturi pod uticajem većeg učešća žena, revitalizaciji demokratije itd. (Mršević, 2007; Woodward, 2002.; Dahlerup, Freidenvall, 2008; Phillips, 1998).

⁵² Ovaj podatak se za nekoliko procenata razlikuje od onog saopštenog od strane UNIFEM, ali to se može objasniti vremenskom razlikom i promenama u nekim državama sveta.

⁵³ Zastupljenosti žena u institucijama EU, kao i o politikama i regulativama u ovoj oblasti biće posvećeno posebno poglavlje u radu.

⁵⁴ Opširnije o CEDAW Konvenciji: <http://un.org/womenwatch/daw/cedaw/>; Knjiga izveštavanja po CEDAW konvenciji, ur. Zorana Šijački, Zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, 2008.

⁵⁵ Član 7: Obavezuje države članice da okončaju diskriminaciju žena u političkom i javnom životu, da osiguraju pravo glasa i ravnopravno učešće žena u izborima, formulisanju politika i slobodnom udruživanju u sindikatima i nevladinim organizacijama. Član 8: Zahteva mere koje će omogućiti ženama učešće u međunarodnim delegacijama njihovih vlada, ravnopravno sa muškarcima.

⁵⁶ Ostali važniji dokumenti koji se odnose na žene na vlasti i odlučivanju su: Konvencija o političkim pravima žena (1952), Pakt o građanskim i političkim pravima (1966), Zaključci međuparlamentarne konferencije u Nju Delhiju (1997). 2000. godine doneta je Rezolucija Saveta Bezbednosti 1325, prva koja se odnosi na žene na vlasti i odlučivanju odnosno žene u ratu i njihovu ulogu u očuvanju mira. „Najveći značaj Rezolucije UN 1325 je što zahteva od vlada da priznaju i potvrde značaj participacije žena u izgradnji mira, post konfliktnim rekonstrukcijama i humanitarnim procesima“ (<http://www.iknowpolitics.org/en/node/7665>, 28.11.2008.)

U literaturi se navode najčešći argumenti za i protiv kvota. Oni *protiv* se odnose najviše na nedemokratsku prirodu afirmativne akcije: izborni proces nije kompetitivan, biračima se ograničavaju njihova prava (posebno garantovanim mestima); zatim na tome da kvote ne obezbeđuju suštinsku rodnu ravnopravnost i da žene ne žele da budu birane zahvaljujući njihovom polu već svojim sposobnostima; da sistemi kvota podsećaju na socijalizam i komunizam i njima svojstvenu „iznuđenu“ emancipaciju. Argumenti *za* (osim onih koji su već pomenuti) odgovaraju na agrumente protiv: da žene imaju jednake sposobnosti za bavljenje politikom ali da muško-dominantni politički sistemi smanjuju mogućnost da ove sposobnosti dođu do izražaja; kvote nisu diskriminatorne, one samo omogućavaju da se prevaziđu institucionalne i strukturalne barijere postavljene pred žene u političkim arenama itd.

Da bi se ostvarili ciljevi i ideje određeni u međunarodnim dokumentima države su pozvane da usvajaju i omoguće postojanje i delovanje institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost. U ovu oblast spadaju i kvote kao institucionalizovana afirmativna akcija. Nisu samo države te koje ove akcije mogu i treba da sprovedu, ali svakako treba da omoguće njihovo sprovođenje.

1.2 Vrste kvota

U praksi (i na njoj baziranoj literaturi) se sreće nekoliko uobičajenih definicija kvota kao i vrsta kvota. Najčešće se kvote i definišu preko kriterijuma klasifikacije. U najkraćem, kvote su afirmativna akcija za ostvarivanje principa rodne ravnopravnosti u politici i vlasti na svim nivoima. Sistemi kvota se razlikuju po mestima – nivoima u kojima se primenjuju, subjektima koji su nosioci akcije, formi u kojoj su postavljene – odnosno sadržaju. Kvote se prilagođavaju političkim subjektima, izbornim sistemima, socio-kulturnom kontekstu i sl. i u zavisnosti od ovih faktora daju bolje ili manje dobre rezultate, posebno na dugi rok.

Prvenstveno se mogu razlikovati ustavne, zakonske ili unutarpartijske kvote. Zatim se mogu razlikovati one koje propisuju minimalni ili maksimalni procenat zastupljenosti određenog pola – kvote za žene i rodno neutralne kvote. Osim toga neki sistemi određuju garantovana mesta odnosno raspored žena na listama – na primer,

svako četvrto mesto na listi. Izborne kvote mogu se primenjivati u različitim etapama selekcije kandidata i izbornih procesa; unutarpartijske se mogu primeniti i na selekciju kandidata u okviru partije (za nominovanje unutar stranaka), zatim na kandidatskim listama (uglavnom u proporcionalnom izbornom sistemu), dok se mogu rezervisati garantovana mesta u parlamentu za manje zastupljeni pol (ili nacionalne manjine) što je forma koja nailazi na najveći otpor. Istraživanja ukazuju na činjenicu da su kvote delotvornije u proporcionalnim nego u većinskim izbornim sistemima. „Reprezentacija žena u parlamentima u svetu je oko dva puta veća u zemljama sa proporcionalnim izbornim sistemima nego u zemljama koje koriste većinski izborni sistem“ (Noris, 2006, prema Woodward, 2002:10).

Uvek se iznova postavlja pitanje opravdanosti i delotvornosti kvota kao afirmativne akcije i modelu koji bi omogućio i dugoročno delovanje u pravcu osnaživanja žena političarki i ostvarivanja supstancijalne rodne ravnopravnosti. U ovom kontekstu razmatraju se i kratkoročno ili dugoročno delovanje u pravcu ostvarivanja rodne ravnopravnosti i isto tako se postavlja pitanja o opravdanosti pristupa *odozgo na dole* i *vice versa*. Da li treba polaziti od institucionalnih rešenja ili ona treba da budu posledica i ishodište rezultata koji su zasnovani na supstancijalnoj, već ostvarenoj rodnoj ravnopravnosti na drugim nivoima. Skandinavske zemlje su na primer uvele kvote kada su već imale 30% žena u parlamentima, da bi se ovaj trend održao, dok su u nekim drugim kvote uvedene da bi ženama omogućile ulaz u institucije vlasti. Posebno je zanimljiv odnos unutarpartijskih kvota i onih postavljenih u zakonodavstvu, kada se uzme u obzir da su partije one koje „regrutuju“ i biraju kandidate i kandidatkinje. Rodna neravnopravnost u politici se ne ogleda samo u manjem učešću žena u vršenju vlasti, već i u njihovoj manjoj uključenosti u javnu i političku sferu kroz stranke, nevladine organizacije i druge oblike aktivizma i organizovanja. Na tom tragu je i često navođeni argument protiv kvota to da žene „nisu zainteresovane za politiku“. Radi se zapravo o tome da žene institucionalno i strukturalno nemaju jednake polazne pozicije i zbog toga *Pekinska platforma za akciju* i predviđa delovanje u dva pravca: omogućavanje lakšeg i punog pristupa ženama na mesta odlučivanja i uporedo sa tim delovanje u pravcu osnaživanja i podizanja kapaciteta žena. Ovi argumenti „umnogome podsećaju na

debatu koja je vođena krajem XIX i početkom XX veka o tome da li ženama treba priznati pravo glasa, koju Đ.Tasić sumira jednostavnim i kritički intoniranim rečima: *Ako ko nema sposobnost za politiku, dajte mu je, pa će je steći.*“ (Pajvančić, M. u *Javno zagovaranje donošenja Zakona o ravnopravnosti polova*, 2006, str. 23).

Unutarpartijske kvote i druge vrste akcija koje se sprovedu u strankama, kao i njihova strukturalna, institucionalna i organizaciona rešenja su važni elementi političkog delovanja žena. Način na koji se u strankama odlučuje, vrednosti koje se promovisu i sl. mogu biti manje ili više rodno senzitivni. Ukoliko u samim partijama nema političke volje i nekog vida obaveznosti i promocije žena u politici, kvote na nivou izbora neće imati dovoljno efekta. Ovo posebno dolazi do izražaja na primeru Srbije gde stranke u procesu selekcije kandidata ali i izabranih pri raspodeli mandata imaju odlučujuću ulogu (i pored toga što su liste deklarativno zatvorene i što se ženama na njima garantuje svako četvrto mesto).

2. Evropska unija i rodna ravnopravnost u politici

Od osnivačkog ugovora u Rimu (1957) rodna ravnopravnost je ugrađena i u sve naredne Ugovore i politike Evropske unije. Usvojeno je 13 (14) direktiva koje se odnose na ravnopravnost žena i muškaraca u različitim oblastima i koje su deo Komunitarnog prava Unije i koje kao takve, države članice treba da ugrade u svoja zakonodavstva. U Evropi je 2007. godina bila obeležena kao godina rodne ravnopravnosti (obeležavanje 50 godina Rimskog ugovora). Evropska komisija je donela smernice za ostvarivanje rodne ravnopravnosti - “Roadmap for equality between men and women” koje podrazumevaju sprovođenje mera i akcija koje treba da daju rezultate u periodu od 5 godina - do 2010.

Najvažniji dokumenti i događaji koji se odnose na regulativu na nivou EU u oblasti rodne ravnopravnosti su: Osnivački ugovori (Rim, 1957, Amsterdam, 1997), Rezolucija Evropskog Parlamenta 1994; Preporuka Saveta Ministara 1996, Odluka Evropske komisije o 40% žena u odborima i grupama koje osniva iz 2000; Preporuka Saveta Ministara 2003, Izveštaji Evropske komisije itd. Kao rezultat sastanaka u Atini i Rimu potpisane su dve deklaracije: Atinska i Rimska povelja. Osim toga potpisana je i Deklaracija pariske konferencije 2000. godine.

Uočen je nedostatak relevantnih podataka koji bi omogućili poređenje i monitoring položaja žena u EU – zemljama članicama i kandidatima i 2002. je Evropska komisija inicirala redovno prikupljanje i objavljivanje podataka o participaciji žena u donošenju odluka.

Politike koje se odnose na rodnu ravnopravnost spadaju u „meke“ politike i baziraju se na tzv. otvorenoj koordinaciji.⁵⁷

U okviru Evropske Komisije (EK) postoji i funkcionise nekoliko tela i organa koji se bave rodnom ravnopravnošću: Grupa za rodnu ravnopravnost, Komesar za socijalna pitanja, Direktorat za jednake mogućnosti, dva Odeljenja za jednake mogućnosti muškaraca i žena, Institut za rodnu ravnopravnost i savetodavni komitet. U Evropskom Savetu sede ministri za rodnu ravnopravnost koji odražavaju neformalne sastanke. U Evropskom Parlamentu (EP) postoje komiteti – odbori, od kojih je jedan i za ženska ljudska prava, ali i drugi rade na ostvarivanju principa jednakih mogućnosti u okviru svojih nadležnosti.

U procesima integracije nema konkretnih dokumenata koji sadrže principe rodne ravnopravnosti, ali Osnivački ugovori sadrže vrlo jasne i obavezujuće odredbe. „Zemlje koje pristupaju EU moraju sa jedne strane da primene direktive o rodnoj ravnopravnosti koji je doneo Savet Evropske unije, i da istovremeno grade institucije i upravne procedure koje omogućavaju stvarnu primenu principa jednakih mogućnosti. U načelu, nema pristupa bez usvajanja i primene principa jednakosti mogućnosti“. (Mršević, Z, 2007:72).

2.1. Žene u institucijama Evropske unije i zemljama članicama

U Evropskom Parlamentu sedi 30,3% žena. Najviše žena, kada se poredi zemlje članice, zastupa građane Francuske - 45. Nijedna žena nije predstavica Malte i Kipra dok je brojčano najmanje žena zastupljeno među poslanicima/poslanicama iz Litvanije, samo 8. Nema obavezujućih propisa i akata o izborima žena u EP. Izbori

za EP su regulisani posebno u okviru svake zemlje članice.⁵⁸ Od 25 komesara samo 8 su žene i žena nikad nije bila na čelu EK.

Od zemalja članica najbliže paritetu su Švedska (47%) i Finska (42%). Najvidljiviji doprinos preferencijalnog tretmana je u Belgiji gde je broj žena skočio na 35% u 2007. sa 12% deset godina ranije.

Žena je i dalje malo na pozicijama predsednica parlamenata – oko 30% na svetu. Samo osam, od 27 država članica je ikada imalo ženu na premijerskoj (ili ekvivalentnoj) poziciji. Trenutno je to samo Nemačka, gde je Angela Merkel na ovoj funkciji od 2005.

U mnogim zemljama članicama na snazi su različite vrste kvota. Različiti su i izborni sistemi kao i organizacija institucija vlasti i političkih sistema. Za potrebe ovog rada izabrali smo nekoliko primera: Švedsku, kao zemlju u kojoj je najveća zastupljenost žena u politici, Belgiju u kojoj su kvote dale veoma dobre rezultate; Litvaniju, kao onu u kojoj kvote nisu primenjene iako su postojali pokušaji, a koja može biti bliska Srbiji usled zajedničke socijalističke prošlosti i Sloveniju, kao državu bivše Jugoslavije, jedinu koja je članica EU.

U **Švedskoj** postoje unutarpartijske, dobrovoljne kvote. Visok udeo žena u politici u Švedskoj je prethodio kvotama, ali je bilo potrebno osigurati ovakvu situaciju i učvrstiti sprovođenje politika rodne ravnopravnosti. Kada su u pitanju unutarpartijske kvote, ostavlja se više prostora za teorijske rasprave u pogledu sociološkofaktorskih faktora, faktora socijalnih rascepa i izbornog ponašanja, partijske identifikacije i sl. Tako je na primeru Švedske prisutno nekoliko teorija o tome kako su kvote zaživele među svim partijama u tamošnjem političkom sistemu. Svode se na ideju da partije postaju konkurentnije ukoliko više promovisu žene političarke i rodnu ravnopravnost. Ipak, u Švedskoj je rodna ravnopravnost više pozicionirana kao društvena vrednost nego u, na primer, Srbiji. Unutarpartijske kvote su značajne ne samo zato što omogućavaju formalan ulazak žena u parlamente već i zato što doprinose izmeni političke i društvene klime i vrednosti na način koji doprinosi poštovanju principa rodne ravnopravnosti.

Na primeru **Belgije** je uočljivo koliko redosled kandidata i kandidatkinja na listi ima važnu ulogu u ulasku žena u institucije

vlasti. Belgijski izborni sistem je proporcionalan, sa poluzatvorenim listama. Pravilo da (prva) dva kandidatska mesta na listi ne mogu zauzimati osobe istog pola uvedeno je 2002. godine. Ovo je dupli sistem kvota, u smislu da su u pitanju ne samo procentualna zastupljenost žena već i mesta pri vrhu lista.

U **Litvaniji** uvođenje kvota nije bilo uspešno i protiv njega su bile čak i žene. Period socijalizma u kom je bila na snazi „nasilna“ i iskrivljena emancipacija žena u sklopu „klasnog pitanja“ uslovio je da u Litvaniji postoji snažan otpor prema afirmativnim akcijama i preferencijalnom tretmanu, a tržišna i kompetitivna načela su svuda poželjnija, pa i u javnim politikama. Razlike između komunističke jednakosti i ideje ravnopravnosti proizašle iz poštovanja ljudskih prava nije u dovoljnoj meri uvažena. Ovo je rezultiralo nedovoljnim brojem žena na mestima odlučivanja u Litvaniji a i među predstavnicima Litvanije u EP.

Iskustvo **Slovenije** može biti značajno u svetlu skore integracije Slovenije u Evropsku uniju i tesne veze između ovog procesa i čvršćeg uvođenja kvota na lokalnom nivou. Nedovoljno dobre rezultate pokazale su unutarpartijske kvote i „slovenački parlament je u julu 2005. *delujući usklađeno sa evropskim trendovima* (kurziv V.B), usvojio Zakon o izmenama i dopunama Zakona o lokalnim izborima“ (Mršević, Z, 2007:216). Na snazi su kvote po kojima partije moraju da predlože minimum 40% kandidata određenog pola i da na prvoj polovini liste oni budu raspoređeni prema polu, naizmenično.

3. Izborne kvote u Srbiji

U Srbiji su kvote prvi put uvedene 2002. za lokalne parlamente, a 2004. za pokrajinski i republički parlament.⁵⁹ Kvote za institucije izvršne vlasti i dalje ne postoje. Izborne kvote u Srbiji su: *zakonske* (deo su zakona o lokalnim izborima; ne postoji poseban zakon o kvotama), odnose se na kandidatske liste odnosno broj žena i njihovu zastupljenost na listama; u pitanju su *kvote za žene*. U nekim zemljama postoje kvote i za upravne i nadzorne odbore javnih i drugih preduzeća i kompanija. Istraživanje sprovedeno 2006. od strane

Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova pokazalo je da su žene podzastupljene u ovim organima. Osnivač javnih preduzeća je AP Vojvodina i kao takva ima mogućnosti da utiče na sastav upravljačkih struktura (ovo se odnosi i na druge nivoe vlasti, ne samo na pokrajinu).

Unutarpartijske kvote u Srbiji ne postoje. U Srbiji još uvek nisu usvojeni Zakon o ravnopravnosti polova, Nacionalni plan akcije za rodnu ravnopravnost niti Antidiskriminacioni zakon.⁶⁰ Na nivou pokrajine Vojvodine usvojena je Deklaracija o ravnopravnosti polova i Odluka o ravnopravnosti polova Skupštine AP Vojvodine. Primena kvota je dala rezultate u povećanju broja žena na mestima odlučivanja odnosno u lokalnom, pokrajinskom i republičkom parlamentu. Ipak, još uvek nije dostignuta zastupljenost od 30% žena. Političke partije i dalje igraju odlučujuću ulogu ne samo u regrutovanju i kandidovanju političarki, već i u raspodeli mandata. Osim toga ostaje upitan način na koji žene na mestima odlučivanja (ne)promovišu politike jednakih mogućnosti i rodnu ravnopravnost, odnosno da li brojčana zastupljenost žena znači i supstancijalnu zastupljenost.

3.1. Parlament Republike Srbije

Uvođenje principa kvota kroz Zakon o izboru poslanika za parlament Republike Srbije u prvom talasu rezultirao je povećanjem zastupljenosti žena za nešto više od 10%. U sazivu parlamenta 2007. godine bilo je 20,4% žena, naspram 11,2% koliko je bilo 2004. Ipak, od 2007. do 2008. ovaj procenat je veoma malo porastao i u aktuelnom parlamentu ima 21,2% žena. Predsednice dve poslaničke grupe su žene: Nada Kolundžija u ime Demokratske stranke (DS) i Gordana Grubješić u ime G17+.

Predsednica parlamenta je takođe žena: Slavica Đukić-Dejanović⁶¹ u ime Socijalističke partije Srbije (SPS). Paritet je ostvaren u instituciji potpredsednika Skupštine: tri od šest potpredsednika su žene.

Institucionalni mehanizam pri zakonodavnoj vlasti republike je Odbor za ravnopravnost polova.

⁵⁷ Ovo podrazumeva zajedničke ciljeve i uputstva za nacionalne politike; nacionalne akcione planove, zajedničke procene, preglede, preispitivanja i revizije, kao i Izveštaje Evropske komisije Savetu Evropske unije.

⁵⁸ Više o izbornim zakonima za EP u okviru pojedinačnih zemalja videti na: <http://www.europarl.europa.eu/elections2004/ep-election/sites/en/yourvoice/index.html>

⁵⁹ Zakon o izboru narodnih poslanika za Narodnu Skupštinu Republike Srbije, Zakon o izboru poslanika u skupštinu Autonomne Pokrajine Vojvodine, Zakon o izboru poslanika u lokalne parlamente.

⁶⁰ U momentu pisanja teksta ovaj zakon još nije bio donet.

⁶¹ Prva žena koja je predsedavala skupštinom u Srbiji je Milka Minić. Predsedavala je Velikom antifašističkom-narodnooslobodilačkom skupštinom 1944. godine. U Skupštini NR Srbije 1946. bilo je 9 žena poslanica. http://www.parlament.sr.gov.yu/content/cir/o_skupstini/istorijat/istorijat2.asp

Iako su sve liste ispunile formalni zahtev za 30% žena⁶² kandidatkinja i svako četvrto mesto na kandidatskim listama dodelile ženama, nemaju sve poslaničke grupe toliki procenat poslanica. Razlog ovog odstupanja je mogućnost da stranke izmene redosled kandidata na listama pri dodeli mandata što predstavlja svojevrsno kršenje izborne volje građana i građanki Srbije. Naime, samo prva trećina osvojenih mandata se raspodeljuje po redosledu na listi dok ostale mandate stranke, odnosno koalicije, raspodeljuju na osnovu sopstvenih preferencija.

Posle izbora 11. maja 2008. godine žene kao što je navedeno čine 21,2% poslanika Narodne Skupštine. Najviše mandata ima koalicija Za evropsku Srbiju 102, od kojih su samo 26 žene. DS je od 65 mesta 19 namenio ženama, G17+ 5 od 24 mesta, Liga socijaldemokrata Vojvodine 2 od 5 mesta.

3.2. Vlada Republike Srbije

U Vladi ima 5 ministarki naspram 21 ministra. Žene su na čelu „važnih“ ministarstava: ministarstva finansija, pravde, telekomunikacija i informacionog društva, Nacionalnog investicionog plana i ministarstva omladine i sporta. (<http://www.srbija.gov.rs/vlada/sastav.php>, 27.11.2008).

Prethodni sastav Vlade nije se puno razlikovao u pogledu zastupljenosti žena. Na čelu 4 od 22 ministarstva su bile žene.

U Srbiji nema kvota niti druge vrste preferencijalnog tretmana za žene u izvršnoj vlasti. Pri Vladi funkcioniše uprava za rodnu ravnopravnost pri Ministarstvu rada i socijalne politike od 2007. godine.

3.3. Skupština Autonomne Pokrajine Vojvodine

Zakonom o izboru poslanika u pokrajinski parlament predviđena je primena izbornih kvota. Izborni sistem za pokrajinski parlament je mešoviti, što znači da se polovina poslanika bira većinskim, a polovina proporcionalnim izbornim sistemom. Kvote su primenjene samo na drugi, proporcionalni sistem. Posle značajnog porasta broja žena u pokrajinskom parlamentu od 2003. do 2007, sa 6,7% na 19,7%, posle poslednjih izbora zastupljenost žena je opala na 13%.

3.4. Izvršno veće Vojvodine

U Izvršnom veću Vojvodine ima 4 sekretarki i 14 sekretara. U prethodnom sastavu bilo je 16 sekretara i 2 sekretarke. U Vojvodini postoji Sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova. Na raspodelu mesta u izvršnoj vlasti pokrajine takođe nema primene bilo koje vrste kvota.

3.5. Političke partije i kvote u Srbiji

Oko 7% žena su članice političkih stranaka, naspram oko 23% muškaraca koji su stranački aktivni (Izvor: Altera MB. AŽIN, Rodni barometar Društveni položaj žena i muškaraca, 2006). Partije se razlikuju ne samo po programskim orijentacijama i platformama, već i po značaju koji pridaju rodnoj ravnopravnosti, načinu na koji biraju kandidate, koliko žena kandiduju, pravila odlučivanja i organizacije i sl. U nekim partijama mogu postojati unutarpartijske, dobrovoljne kvote, u nekima samo generalna opredeljenost ka rodnoj ravnopravnosti dok u nekima ne postoji posebno uvažavanje kandidatkinja niti rodne ravnopravnosti. Studije su pokazale da su kandidatske kvote više uobičajene u partijama levog političkog spektra, uključujući socijaldemokratske, radničke, komunističke, socijalističke i zelene partije (Woodward, 2002). U Srbiji je nejasna podela partija na leve, desne ili partije centra, čak i ako su one samosvrstane u jednu od ovih orijentacija. Tako partije desnice zagovaraju črvstu ulogu države i jak socijalni program, a partije levice snažno nacionalistički obojenu politiku. Kada je u pitanju rodna ravnopravnost, najkvalitetnija rešenja je u okviru programa i statuta obezbedila Socijalno Demokratska Unija (koja je sada u sastavu Liberalno demokratske partije). U Srbiji je neophodno izvršiti rodnu analizu dokumenata i programa stranaka, unutrašnje organizacije, načina odlučivanja, kandidovanja i sl.

Neke partije imaju Forume žena, koji se razlikuju po načinu organizovanja i oblasti delovanja dok ih neke partije (na primer SRS, SPS, DSS nemaju). Iako se najvažnijim činiocem za opredeljivanje glasača smatra partijska identifikacija mogu se utvrditi rodne pravilnosti u pravljanju izbora – istraživanja u SAD pokazala su da žene češće glasaju za demokrate a muškarci se radije opredeljuju za republikansku partiju (prema Atlagić, S, 2007).

Kod nas istraživanja partijske i rodne identifikacije kada su žene u pitanju nisu sistematski vršena.

Istraživanja u SAD su takođe ukazala na činjenicu da žene češće glasaju za žene, kada su one istaknute kao liderke, dok u Srbiji i dalje dominira partijska identifikacija i velik je uticaj lidera. Neke stranke su prepoznale značaj ženskog biračkog tela, ali su ženama pristupale na različite načine, što odgovara generalnoj platformi stranaka. U poslednjoj kampanji (maj, 2008) je rodna ravnopravnost spominjana kao predizborna tema i najčešće je dovođena u vezu sa putem Srbije u EU, kao evropska vrednost. Neke druge stranke i njihovi lideri obraćali su se ženama prvenstveno sa aspekta roditeljstva, majčinstva i slično, odnosno iz perspektive tradicionalnih rodni uloga.

Imajući u vidu predmet ovog rada, dovoljno je zadržati se na tome da u Srbiji ni jedna stranka nije usvojila izborne unutarpartijske kvote za žene. U Statutu Demokratske stranke predviđeno je garantovano mesto predsednice Foruma žena u predsedništvu stranke, što je značajan pomak u uređenju unutarpartijske organizacije.

Povećanje participacije žena u politici je složeno pitanje i proces koji uključuje mnoge faktore. Većina ovih faktora se značajno razlikuje unutar same EU, a i između Srbije i drugih zemalja. Društveni i politički kontekst, sistem vrednosti i političke kulture, kao i neki pravno-formalni aspekti i izborni i politički sistemi. U Srbiji je primenjen „brz“ pristup, *odozgo na dole*, kojim su uvedene kvote kao formalna, zakonska pravila čime se povećala zastupljenost žena u skupštinama. Ipak nije se došlo do „magičnih“ 30% a razloge treba prvenstveno tražiti u strukturi političkih partija i kapacitetima političke arene i javnosti. Na osnovu nekoliko iskustava drugih zemalja može se reći da je za Srbiju u ovom kontekstu veoma važan proces evropskih integracija oko čega postoji društveni a i politički konkonzus. U slučaju Srbije bi se pre moglo govoriti o takmičenju političkih partija u zastupanju evropskih vrednosti i „puta“ Srbije, nego o zastupanju ideje rodne ravnopravnosti (koja još uvek nema odgovarajuću podršku javnosti). Dovođenje u vezu rodne ravnopravnosti i integracije Srbije u Evropsku uniju može biti činjenica koja će opredeliti partije za glasnije i jače zagovaranje pariteta, pa možda i uvođenje unutarpartijskih kvota. Tome u prilog govori i činjenica da partije koje su postale deo partijskih internacionala (DS,

G17+ i LDP) glasnije od drugih zagovaraju rodnu ravnopravnost.

Najbolje rezultate svakako daje kombinacija zakonskih i dobrovoljnih unutarpartijskih kvota. Ono o čemu se u Srbiji vodi računa je redosled na kandidatskim listama, ali i ovaj „osigurač“ može biti nedovoljno poštovan.

4. Zaključak – nedoumice i izazovi

Iako je dao značajne rezultate, sistem izbornih kvota u Srbiji je potrebno „upotpuniti, kako bi se izbegle zamke i mogući negativni učinci sadašnjih rešenja“ (Pajvančić, M. 2006). U pokrajinski parlament se polovina predstavnika bira većinskim izbornim sistemom za koji nisu na snazi mere afirmativne akcije. Osim toga, u republički parlament se bira 250 poslanika, ako je na listi za žene svako četvrto mesto, onda je to 25%, a ne 30% kandidata sa liste. O raspodeli mandata već je bilo reči.

U okviru argumentacije protiv sistema kvota navode se mišljenja da možda nema dovoljno žena koje su dovoljno kvalitetne kandidatkinje i koje bi želele da uđu u institucije vlasti. U ovom kontekstu ovaj argument razmatramo kao indikator potrebe da se podignu kapaciteti žena u politici i stranačko delovanje u pravcu osnaživanja članica, ali i senzibilisanja članstva i ciljnih grupa. Podzastupljenost žena u skupštinama može se smatrati i posledicom njihove podzastupljenosti u političkim strankama. Participacija se smatra obeležjem demokracije jednog sistema i nedovoljno učešće društvenih grupa u političkim procesima može se smatrati političkim problemom (Phillips, 1998). S druge strane se postavlja pitanje da li kvantitativna zastupljenost žena znači i njihovu istinsku reprezentaciju u parlamentima. Postojanje „posebnih“ ženskih interesa je upitno, ali ukoliko prihvatimo činjenicu da se usled društveno - kulturnih elemenata (rodni uloga) razlikuje društveno iskustvo muškaraca i žena, očekivane su i razlike u njihovoj percepciji društvenih problema i njihovih rešenja, kao i prioriteta u javnim politikama.

Imajući u vidu sistem kvota u Srbiji i ostale faktore koji su od značaja za reprezentaciju žena u politici važno je akcije usmeriti na političke partije i njihove strukture. Jači pritisak javnosti, ženskih grupa i organizacija ali i žena u okviru partije može rezultirati većim uvažavanjem principa rodne ravnopravnosti u samim partijama.

⁶² Najviše žena na listi imala je Grupa građana Maja Gojković, čak 50% na listi za prvi krug izbora za poslanike Skupštine Vojvodine

1. Atlagić, Siniša, *Partijska identifikacija kao determinanta izborne motivacije*, Beograd, 2007.
2. Dahleru, Drude, Lenita Freidenvall, *Electoral Gender Quota Systems and Their Implementation in Europe*, 2008.
3. Ur. Đajić, Miloš, *Javno zagovaranje donošenja Zakona o ravnopravnosti polova, U susret zakonu o ravnopravnosti polova – Evropska budućnost Srbije*, Beograd, 2006.
4. European Commission, *Report from the Commission to the council, the European Parliament, the European economic and social committee and the Committee of the regions: Equality between women and men — 2008*, Brisel, 2008.
5. Mršević, Zorica, *Ka demokratskom društvu – sistem izbornih kvota*, Beograd, 2007.
6. Pajvančić, Marijana, „Ravnopravnost polova-reprezentovanje u skupštinama i institucionalni mehanizmi – pet godina posle (2000-2005)”, *Pet godina posle*, ur. Zorana Šijački, Novi Sad, 2006.
7. Phillips, Anne, „Democracy and Representation: Or Why Should it Matter Who our Representatives are?“, *Feminism and Politics*, Oxford, 1998.
8. *Women and Man in decision making 2007, Analysis of the situation and trends*, European Commission, 2008.
9. Woodward E., Alison, *Going for gender balance, A Guide for balancing decision making*, Strazbur, 2002.

Višnja Baćanović (Novi Sad, 1981) diplomirala sociologiju na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 2005. godine sa prosečnom ocenom 9,38. Na posle diplomskim magistrskim studijama na Fakultetu političkih nauka u Beogradu piše magistarski rad na temu rod-nih aspekata političke komunikacije. Dobitnica je nekoliko stipendija i nagrada domaćih i inostranih fondacija i organizacija i Univerziteta u Novom Sadu. Završila je dvogodišnje Ženske studije „Mileva Marić Anštajn“ 2003. i učestvovala na mnogim seminarima, treninzima i edukacijama. Kao istraživačica i autorka angažovana je na nekoliko projekata, kao što su: *Istraživanje pozicije žena u strankama u Vojvodini 2009*. Pokrajinskog Zavoda za ravnopravnost polova, *Kandidatkinje – istraživanje medijske reprezentacije žena političarki tokom kampanje 2008*, *Istraživanje položaja žena na selu, 2007/2008* Pokrajinskog Zavoda za ravnopravnost polova. Članica je tima za monitoring medija Novosadske novinarske škole od 2006. godine. Objavila je nekoliko radova u naučnim časopisima, domaćim i međunarodnim zbornicima. Uže oblasti interesovanja su joj politička participacija žena i medijska reprezentacija žena. Zaposlena je kao saradnica u nastavi na Fakultetu za evropske pravne i političke studije u Sremskoj Kamenici od 2008. godine.

O Mariji koja je ustala u odbranu prava žena

Sažetak

Uvek sveža i fascinantna tema: borba za slobodu i prava, i način na koji je voditi. Kakva sredstva birati da bi se ostvario cilj i omogućio izbor u kratkom ljudskom životu? Da li je život Meri Vulstonkraft bio radikalniji od njene filozofske misli, kakav je odabir sredstava izvršila u borbi za prava žene? Kada nečiji život bude vredan pomena, kao život i delo Meri Vulstonkraft, onda je to jedinica mere vrednosti. Sticanje znanja je alfa i omega svih ostalih prava, izvor sa kojeg se mora piti.

Ovim tekstom obnavljamo zavet koji je Meri Vulstonkraft ostavila svima nama u nasleđe.

Ključne reči: odbrana, revolucija, ropstvo, sloboda, znanje, obrazovanje, nezavisnost, ljudsko dostojanstvo

Liberte', 'egalite', fraternite'

Na rubu XVIII veka, koji je postao i njegova oštrica, obnovljena je antička ideja o slobodi, jednakosti i bratstvu. Ali za koga? Zahtev promovisan i ostvaren ali ograničen ne samo u prostoru već i u potencijalnim korisnicima. Francuska revolucija, kao i svaka druga, pogubila je, i doslovno, svoje najbolje sinove ali i kćeri kojima narečena prava nije ni bila namenila. Od tog istorijski značajnog događaja do danas traje permanentna borba za ostvarenje ove velike i iskonske težnje svih ljudi.

Olimpija de Guž (Olympe de Gouge) 1791. godine ispisuje „Deklaraciju o pravima žene i građanke“ boreći se za učešće žena u predstavničkim telima tada već građanske Francuske tražeći ista prava za žene, no biva giljotinirana. Žene, ni dugo nakon Francuske revolucije nisu uživale njene tekovine. U isto vreme u džordžijanskoj Engleskoj pravu malu revoluciju podiže iskrena i oštra kritika društva, koje ženu tretira kao „igračku muškarca“, proistekla iz pera spisateljice Meri Vulstonkraft (Mary Wollstonecraft). „Žene su svuda u ovom žalostnom položaju; jer da bi sačuvali njihovu nevinost, kako se učtivo naziva neznanje, od njih kriju istinu i, pre no što njihove sposobnosti

imalo ojačaju, teraju ih da usvoje neprirodan karakter. Pošto ih još od detinjstva uče da je žensko žezlo lepota, duh se oblikuje prema telu, i tumarajući svojom pozlaćenom krletkom, teži samo da ukrasi svoju tamnicu.“⁶³ kaže u čuvenoj „Odbrani prava žene“ koju je napisala izazvana Žan Žak Rusoovim „Emilom“, delom pedagoške literature, u kojem se ženom barata kao sa inferiornim bićem.

Životopis i dela

Meri, filozofkinja kako je sebe nazivala, rođena je 1759. godine u Spitalfields, London, u porodici od sedmoro dece, od oca Edvarda (John Edward), alkoholičara koji je zlostavljao porodicu ozlojeđen što je osiromašio potrošivši bogatstvo nasleđeno od oca. Tegobno detinjstvo ostavilo je dubok trag na njoj, kao lično iskustvo koje ju je privelo stazi njenih interesovanja i zainteresovalo za ona područja misli koja su bila predodređena da zauzmu mesto u njenom životu. Sa devetnaest godina, da bi se oslobodila očeve tiranije, postaje družbenica bogatoj udovici i sa njom odlazi u Bath, Engleska. Vratila se kući posle dve godine, da dvori bolesnu majku, a nakon njene smrti odlučuje se da, zajedno sa prijateljicom Fransis Blad (Frances Blood), osnuje školu za mlade devojkice. U školama tog vremena devojkice su učile da kuvaju, šiju, neguju cveće; jednom rečju škola je služila da učenice pripremi za budući brak i materinstvo. Škola koju je otvorila u Islingtonu (severni London) i krug liberalnih intelektualaca (osnivač unijatski sveštenik Ričard Prajs)⁶⁴ u koji je ušla, beše inicijalna osnova za nastanak njenog pedagoškog dela o obrazovanju mladih devojkica neprovokativnog naslova „Misli o obrazovanju kćeri“ („Thoughts on the Educations of Daughters“) objavljenog 1787. godine. Kroz ovo delo provejava autorkin životni angažman da obrazuje žene kako bi „bile pripremljene da postanu družbenice muškarcu...“⁶⁵ da ne bi svojim neznanjem i neobrazovanjem, zaostajući za muškarcima, zaustavile napredak čovečanstva. Jer samo znanje može osloboditi čoveka od predrasuda koje su izvor neravnopravnosti i okovi na nogama čovečanstva. Tako započinje njena spisateljska karijera.

⁶³ Wollstonecraft, Mary „A Vindication of the Rights of Woman“, prevod R. Mastilović, objavio „Filip Višnjić“ 1994. str. 72.

⁶⁴ „Newington Green Circle“ - oberučke primao u svoje okrilje načitanu mladu ženu; član ovog kruga Džozef Džonson, publicista i izdavač objavljivao dela Vulstonkraftove.

⁶⁵ Wollstonecraft Mary, „Vindication of the Rights of Woman“, „Filip Višnjić“ Beograd, 1994, str. 33

Gledano iz ugla tadašnjeg društva, život Meri Vulstonkraft je različit i drugačiji od bitisanja njenih sunarodnica kao i većine žena tog vremena. Ona je samostalno zarađivala za život, imala svoja primanja i imovinu i starala se o sebi, pisanjem i prodajom objavljenih knjiga. Kao i mnoge druge, nju je dotakao entuzijazam revolucije koja se odvijala u susednoj Francuskoj 1789. godine. Uki-danje monarhije, proklamovanje slobode i jednakost za sve ljude bez obzira na poreklo i klasu snažno su potresali temelje društvenih uređenja i verovanja da se ljudi rađaju kao "kraljevi ili prosjaci", odnosno da im samim rođenjem pripada određena pozicija u društvu. Nastaje njeno delo "Obrana prava čoveka"⁶⁶ kao odgovor na knjigu Edmunda Burka "Odjeci na Francusku revoluciju",⁶⁷ koja je objavljena kao anonimno delo, a nakon drugog izdanja, sa objavljivanjem autorkinog imena, doživelo je burnu društvenu reakciju s obzirom na to da je prvi put osoba ženskog pola uzela učešće u javnoj diskusiji. Ovim provokativnim savremenim odgovorom na konzervativno Burkovo shvatanje društva i dešavanja u Francuskoj i njegovih žalopojki na temu "da li su prema Mariji Antoaneti revolucionari postupili kao prema dami ili ne..."⁶⁸ M. Vulstonkraft je htela da pokaže i potvrdi da su žene ravnopravne u svemu sa muškarcima, da njihov razum nije inferioran i da mogu ravnopravno učestvovati u javnoj debati. Ovo delo je prvo političko delovanje M. Vulstonkraft koje je trajno obeležilo nju kao pisca i zaokružilo njen budući rad i interesovanja.

Doba, koje je iznedrilo francusku revoluciju i liberalne pokrete u Evropi, u istoriji filozofije i književnosti se naziva dobom Prosvetiteljstva (Enlightment), pa su misao i interesovanja Meri Vulstonkraft proizvod tog vremena. No, ona je i u tom bila ispred svih svojim načinom života, "eksperimentom uživo",⁶⁹ jer je imala

hrabrosti, znanja i veštine da živi samostalno ne izabравši za svoj ondašnji model i obrazac koje je ženu svodio na "pripadak".⁷⁰

Njeno naredno delo osiguralo joj je počasno mesto u feminističkoj istoriji. Godine 1792. objavljena je "Obrana prava žene". Ona upozorava da "...nedostatak obrazovanja čak i dobro udate žene ("well-married") pretvara u nesrećne žene i od njih stvara služavke".⁷¹ Traži za njih pravo da se obrazuju, da budu ravnopravne partnerke svojim muževima; propoveda ljudska prava bez obzira na rod. Nadalje zah-teva "Vreme je da se izvede revolucija u ženskim naravima - vreme je da im se vrati izgubljeno dostojanstvo - i da budu pripremljene da, kao deo ljudskog roda, menjajuć sebe, menjaju svet."⁷²

Iste godine život joj sprema avanturu. Putuje u Francusku i sreće se sa posle revolucionarnim terorom, te piše o iskustvu i posledicama koje je revolucija posejala u celoj Evropi. No, snažnije je pogađa njeno lično stradanje i iskustvo proizišlo iz kratke i burne ljubavne veze sa američkim istraživačem, učesnikom Francuske revolucije, Gilberom Imlajem (Gilbert Imlay). Plod ove veze je njihova kći Fani (Fanny, rođena 1794. godine), sa kojom je, na Gilberov nagovor, prošla celu Skandinaviju kao njegov predstavnik. U traganju za tovarom srebra sa Gilberovih brodova, kroz hladni skandinavski krajolik, nastaju upečatljivi prikazi i Merini opisi doživljaja u pismima pisanim Gilberu.⁷³ Ova avantura i Gilberovo nezrelo i samoživo ophođenje, Meri Vulstonkraft je dovelo do rastrojstva i završilo se pokušajam samoubistva; što je bilo skoro nespojivo sa njenom jakom, izraženom ličnošću. No, lični i spisateljski mir ubrzo je pronašla udavši se za Viljema Godvina (William Godwin), koji je sa njom delio prosvetiteljske ideje i pripadao krugu progresivnih intelektualaca.⁷⁴

Iako je bila protivnica institucije braka, udala se jer je htela da zaštiti prava svoje dece, kćerke Fani rođene u vezi sa G. Imlajem

⁷⁰ Reč koja označava dodatak: pripadnost nekom ili nečemu.

⁷¹ Vulstonkraftova u "Obrani prava žene" kritikuje društvo koje priprema žene, u mladosti, samo za brak, te im postaje cilj da se dobro udaju i uživaju u životu, što znači da o njihovim interesima i potrebama ekonomske prirode brine isključivo muškarac.

⁷² Wollstonecraft, Mary "A Vindication of the Rights of Woman", Beograd, "Filip Višnjić", 1994, str. 73

⁷³ "Letter Written in Sweden, Norway and Denmark", Joseph Johnson, 1796. Pisma upućena Imlaju sa opisima Skandinavije i društvenih prilika na severu Evrope.

⁷⁴ Krugu ovih liberalnih mislilaca pripadao je i britanski pesnik i prosvetitelj W. Wordsworth, savremenik Francuske revolucije koji razočaran produktima revolucije i brzim povratkom monarhije, počinje da se izjašnjava kao torijevac.

i one koja je tek trebala da se rodi, Meri, buduće Šeli.⁷⁵ Nažalost, 1797. godine umrla je na porođaju i tako podelila sudbinu mnogih žena tog vremena. Njen suprug V. Godvin je posthumno objavio i njen nedovršeni roman "Maria, or the Wrongs of Woman"⁷⁶ čija je udarna tema brak i tegobna sudbina junakinje u ugovorenom braku, kakvi behu brakovi tog vremena. Ovom novelom proširila je, izoštrila i jasno iskazala svoja shvatanja o tadašnjem braku kao instituciji koja teži da ženi oduzme sva prava, pa čak i pravo na fizičku i mentalnu slobodu. "Brak je", kaže F. Boasel, "patrijarhalna institucija, izmišljena od strane muškarca koji teži da osigura svoje carstvo."⁷⁷ Heroina Marija, na samrti, hoće da veruje da odlazi "na drugi svet gde nema ni braka, ni vezivanja u braku."⁷⁸ Pravo značenje ove misli i njenu strahotu možemo razumeti pod uslovom da su nam poznati društveni odnosi i pravni status žena u XVIII veku. Neudatoj ženi tutor je otac, a udatoj muž. Dovoljno je podsetiti na "Napoleonov zakonik" donet odmah nakon Francuske revolucije koji je tretirao žene i decu tek kao svojinu muškarca, te njihovo vreme, trud i telo pripadaju gospodaru.⁷⁹ Upečatljiv međuklasni ("cross-class") diskurs dve žene, potekle iz različitih klasa, silom prilika prijateljice, u ovoj nedovršenoj noveli, izvodi jasan zaključak da, bez obzira na klasu kojoj pripadaju ili bogatstvo kojom su okružene, žene imaju istovetan položaj i univerzalan zahtev koji ima za posledicu samo jedno: oslobođenje!

Vulstonkraftova je ogorčena što se ženama, za razliku od muškaraca koji se u mladosti obrazuju i uče raznim poslovima, nameće uloga bračne saputnice u svemu posvećene dobrobiti muškarca. Ženama, tako vaspitanim i jedino predanim cilju da se dobro udaju, vlada ljubav prema uživanju. Zato Vulstonkraftova smatra brak legalnom prostitucijom.

⁷⁵ Kći Vulstokraftove, Meri Vulstonkraft Šeli (Mary W. Shelly), na čijem porođaju umire, autorka je čuvenog klasika "Frankenštajn".

⁷⁶ Godvin je ovu novelu objavio kroz svoje delo "Memoari o autorki "Obrane prava žene", London, 1798.

⁷⁷ Fransoa Boasel, francuski socijalista utopista (XVIII vek) koji je govorio protiv braka, smatrajući da su brak, privatno vlasništvo i religija suprotni interesima društva.

⁷⁸ Wollstonecraft, Mary "Mary - A Fiction", London, J. Johnson, 1788: .. "to that world where there is neither marring, nor giving in marriage.." (u prevodu autorke), njena prva novela (poluautobiografska) u kojoj po prvi put iznosi svoja shvatanja o braku i položaju žene.

⁷⁹ "Francuski građanski zakonik" donet 1804. godine, poznatiji kao "Napoleonov", bio je izrazito neprijateljski prema ženama, potpuno je degradirao njihov položaj, lišio ih imovine, oduzeo poslovnu sposobnost i one postaju vlasništvo oca ili muža.

"Rani feministički pisac" ili pak "radikalni liberal" i "feministkinja" su samo donekle tačne odrednice koje Britanska istorija i Filozofski rečnik koriste pri pomenu Meri Vulstonkraft jer je ona svojim ličnim primerom pobila neprikosnoven obrazac o inferiornosti žena, zatraživši znanje i boreći se za njega, ostvarila sebe kao ženu i pisca i osigurala sebi počasno mesto u istoriji. Polje njene borbe, pravo na obrazovanje i sticanje znanja, je velikoj većini čovečanstva u XXI veku i dalje nedostupno ali još žalosnije je stanje opšte neshvaćenosti ovog sizifovskog posla i izazova. Važnost sticanja znanja i blagodeti koje ono pruža su skrajnute na društvenu marginu pa je potrebno obnoviti zavet koji nam je u nasleđe ostavila Meri Vulstonkraft.

Pravo na jednako obrazovanje

Osnivanjem škole u Islingtonu Meri Vulstonkraft je započela svoju misiju edukacije žena u mnogo drukčiju nego što su pružale tadašnje škole. U Engleskoj je tek 1878. godine devojkama dozvoljeno da pohađaju srednju školu u Londonu. Otpor obrazovanju žena pružala je crkva, kako katolička tako i protestantska. Crkvena doktrina nije dozvoljavala da se ženama pruže ista prava na obrazovanje, te srž shvatanja o inferiornosti žena i ženskog razuma treba tražiti u crkvenoj dogmi. Iako je M. Vulstonkraft uočila izvor nejednakosti žena u crkvenoj doktrini, biblijskoj priči o stvaranju čoveka i njegove družbenice Eve i prvom grehu, nikada nije otvoreno napala crkvenu dogmu, te je u njenim delima izmakla uzročno posledična veza između religije i položaja žene.

"Quis me liberabit de corpore mortis huius?" večni vapaj duše Ko će me osloboditi ovog smrtnog tela?⁸⁰ Strah od smrti, završetka ovozemaljskog života i odlazak u nepoznato ovlastio je mono-teističke religije da, tumačeći nastanak sveta i poredak u njemu, ženama dodele podređen položaj koji je uz male pomake ostao jednak do današnjeg vremena. Crkvena pravila, starodavni zakonik čiji je tvorac i zakonodavac lično Bog ostaju nepromenjena čitavih 2000 godina, jer kako je moguće menjati zakon čiji tvorac nije čovek, koji nije napisala ljudska ruka? "Menjanje jedne istorijske epohe može se uvek

⁸⁰ Hermannus, Hugo "Pia desideria", Antwerpen, 1624, citat rimske poslanice 7: "Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? (Nesrećna ljudska dušo, ko će me osloboditi iz ovog smrtnog tela ?), prim. prev. autorke

odrediti srazmerno napretku žene ka slobodi, jer se u odnosu žene prema čoveku, slaboga prema jakom, najočitije javlja pobjeda ljudske prirode nad brutalnošću. Stupanj ženske emancipacije jeste prirodna mera opšte emancipacije.”⁸¹ Celokupna istorija ljudske civilizacije je zapravo jedna neprestana borba za slobodu od plemenskog robstva, žrtvenog, okultnog, onog u religijske svrhe, u svrhu bezobzirnih igara skrojenih radi zabave aristokratije kao u antičkom Rimu, od robovanja predrasudama, pa je i borba za prava žene borba protiv ropstva, a mnogi kažu i najduža revolucija, jer još traje.

M. Vulstonkraft traži “da se izvede revolucija u ženskim naravima”, da budu pripremljene da, kao deo ljudskog roda, menjajući sebe, menjaju svet.”⁸² Kakvu revoluciju predlaže - revoluciju u ženskim naravima, da menjaju sebe, a samim tim i svet oko sebe. Naizgled, ovaj zahtev nema revolucionarnu konotaciju; nema poziva na oružje, na rušenje i slično. Njegov značaj i preobražajni karakter leži u činjenici da su žene one jedinice u društvu koje prenose vrednosti tog društva na nove naraštaje. Prenoseći obrasce ponašanja, prenose uvrežena shvatanja o muško-ženskoj konstelaciji, prenoseći predraude i iskrivljena mišljenja koja nemaju izvor u realnosti već u izmišljenim, ukalupljenim predstavama o mestu i ulozi žene u zajednici, kako bračnoj tako i široj društvenoj.

Smatrajući da će najveći boljitak u položaju žene ostvariti pristupom obrazovanju, Meri Vulstonkraft je zagovarala otvaranje školskih ustanova u kojima bi se zajedno edukovali dečaci i devojčice. Ona kaže: “Ako, dakle, žene nisu roj kratkotrajnih leptirica, zašto ih treba držati u neznanju, pod prividno lepim imenom čednosti?”⁸³ Smatra da su dva pola stvorena da žive zajedno, da treba da uče na isti način o istim stvarima kao i da su žene sposobne da se bave istim zanimanjima kao i muškarci, što je neophodno pogotovu za siromašne žene jer u tom slučaju to postaje pitanje njihovog opstanka. U “Odbrani prava žene” ključni pojmovi su “sloboda”, “ropstvo” i “jednakost”. Ropstvo žene prema muškarcu, u braku, porodici, društvenoj zajedni-

ci, te otud zahtev za slobodom i jednakošću.” Ali, ako se jednog dana njihova pamet (pamet žene, prim. autorke) oslobodi ropstva, na koje su ih osudili nadmenost i čulnost muškaraca, i njihova kratkovida želja, slična želji tirana, za gospodarenjem, verovatno ćemo o njihovim slabostima čitati sa čuđenjem”,⁸⁴ pretpostavlja M. Vulstonkraft u “Odbrani”. “Ženama je rečeno još u njihovom detinjem uzrastu, i pokazano primerom njihovih majki, da spoznaja ljudskih slabosti, s pravom nazvana lukavstvom, nežan karakter i bespogovorna poslušnost će im osigurati muškarčevu zaštitu.”⁸⁵ Nažalost, žene se i danas mogu prepoznati u ovom opisu poželjnih osobina, pa se pretpostavka autorke da će u budućnosti biti “čuđenja” vredne opisane slabosti žena, za sada, pokazala kao netačna.

Pravo na izbor bračnog statusa

Francuski mislioci, Fransoa Boasel i Šarl Furije, svaki u svoje vreme, se protive instituciji braka. Dok je prvi smatrao da su brak, privatno vlasništvo i religija instituti suprotni interesima društva, Furije⁸⁶ je eksplicitno stavljao znak jednakosti između položaja žena u braku i prostitucije. Za obojicu je zajedničko što su predlagali model utopijskog društva u kom žene više ne bi imale podređen i ekonomski zavisn položaj. Podređen položaj u braku žene su morale trpeti bez ikakve mogućnosti i prava na razvod sve do Francuske revolucije čija je važna tekovina bio „Zakon o razvodu braka” donet iste godine kada je objavljena Vulstokraftova Odbrana.⁸⁷ M. Vulstokraft je, takođe, protivnik braka! Ona ima i vanbračnu kćer jer njena veza sa G. Imlajem nikada nije ozakonjena. Velika je bila njena hrabrost da svojim ličnim primerom proklamuje ovakvo shvatanje u vreme kada je pravnu valjanost i društvenu dozvolu imao samo crkveni brak. Iako se 1797. godine udala za V. Godvina, da bi njena deca bila legitimna, ona je vodila odvojen život od supruga; živeli su u različitim kućama i često

⁸⁴ Ibid, str. 72

⁸⁵ Http://En.Wikiquote.org/Wiki/Mary_Wollstonecraft, citat u prevodu autorke.

⁸⁶ Šarl Furije (Charles Fourier), francuski socijalutopist, osnovao “falansterije”- eksperimentalno utopijsko društvo u kojem su žene bile ravnopravne i ekonomski nezavisne.

⁸⁷ Ovim zakonom dozvoljen je razvod: 1) po obostranom sporazumu bračnih drugova, 2) po zahtevu jednog bračnog druga zbog nesaglasnosti naravi i 3) zbog niza posebnih i apsolutnih brakorazvodnih uzroka. Nažalost, on je ubrzo ukinut, no njegov značaj je u tome što je prvi ustanovio “pravo na razvod” za oba bračna druga.

komunicirali pismima. No, mnogi joj prigovaraju da je slobodoumnije živela nego što je pisala, zato samo njenu poslednju, a nedovršenu novelu “Marija, ili pogreške žene” (“Maria, or the Wrongs of Woman”) svrstavaju u radikalno feminističko delo.

Pravo na rad

Kraj XVIII veka obeležila je i enormna eksploatacija žena i dece, kao brojnije a manje plaćene radne snage koja je platila danak industrijskoj revoluciji. Osavremenjivanje industrijskih mašina i ugušivanje manufaktura, s jedne strane, je ostavilo veliki broj žena bez sredstava za život, a s druge strane, omogućilo zapošljavanje fizički slabije radne snage. Ovakav položaj žena nema nikakve dodirne tačke sa pravom na rad, iako one zaista rade i dobijaju nekakve nadnice za rad. Nažalost, i takav nezavisan položaj razlog je za “ljubomoru” i nastanak svojevrsnog antagonizma kod muške populacije jer su smatrali žene neloyalnom konkurencijom. Stoga one treba da se vrate svojim tradicionalnim ulogama majke i domaćice i umesto šrafova, eksera i štofova proizvode decu. M. Vulstonkraft želi da ženama bude omogućeno pored obrazovanja i pravo na izbor zanimanja i rad kako bi mogle da budu nezavisne. Smatra da je pravo žena da se bave svim zanimanjima kojima se bave muškarci, a nekim slojevima žena ovo pitanje je i pitanje prava na fizički opstanak. Tu nezavisnost, ekonomsku i ličnu, Vulstonkraftova najjasnije definiše deklarišući svoj status: “Nezavisnost već dugo smatram ogromnim blagoslovom života, osnovom svih vrлина; i nezavisnost koju ću uvek čuvati sužavajući svoje potrebe, makar živela u jalovoj pustari.”⁸⁸ Jedna je od retkih žena, onog doba, koja je zarađivala i izdržavala se pišući knjige.

Njeno najbolje primljeno i prodavano delo je “Izvorne priče iz stvarnog života”.⁸⁹ Ova knjiga je nastala kao proizvod iskustava koje je Vulstonkraftova sabirala tokom službovanja

⁸⁸ Http://En.Wikiquote.org/Wiki/Wollstonecraft_Mary “Independence I have long considered as the grand blessing of life, the basis of every virtue; and independence I will secure by contracting my wants, though I were to live on a barren heath.”, u prevodu autorke.

⁸⁹ Wollstonecraft, Mary “Original Stories from Real Life: With Conversations Calculate to Regulate the Affections and Form of Mind to Truth and Goodness”, London, Joseph Johnson, 1788.

kod Lorda i Lejdi Kingsborou u Irskoj, vaspitavajući njihovu decu. Dok su žene iz njene klase, ubirajući plodove “dobre udaje”, vodile prazan i jalov život Vulstonkraftova je i kao samohrana majka ostvarivala prihode spisateljskim pozivom. Iako patrijarhat i kapitalizam imaju iste osnove i okvire, donekle pozitivan efekat kapitalističkog ustrojstva društva je što zarad većeg profita mora biti angažovana veća radna snaga, po mogućstvu ona slabije plaćena, a to su žene i nažalost deca. Pohlepa i gomilanje bogatstva u rukama manjine pružila je ženama, sporadično i mukotrпно, priliku da rade i nadu za ekonomsku nezavisnost.

Od industrijske revolucije do XXI veka, prvobitno angažovane kao prosta, fizička radna snaga najčešće u tekstilnoj industriji, žene jesu ostvarile pravo da izaberu svoje zanimanje, da nađu poslove sa obrazno stupnju obrazovanja, no u visini zarada i dalje je očigledna diskriminacija kao i činjenici da poslodavac radije bira muškarca jer smatra da nije graničen reproduktivnom ulogom. Upotreba termina “ograničena reproduktivnom ulogom” možda s pravom izazove zamerke ženskog dela populacije; kao što je pojedinačna sloboda jedinice ograničena pravima i slobodom drugih tako ovaj biološki blagoslov stvaranja novog života možda deluje kao svojevrsno ograničavanje ženskog radnog potencijala, no, on ne sme da bude društveni imperativ i ženu postavi u podređeni položaj. Civilizacijsko postignuće je mogućnost izbora. Dva bitna faktora: nauka i tehnika su omogućile čovečanstvu da unapredi i poboljša uslove života, te one poslove koji čine svakodnevicu i angažman oko njih svedu na minimum kako bi svako mogao voditi duhovno bogatiji život. Paralelno, uz sadejstvo ova dva faktora, širila se i multiplikovala borba žena za sva prava koja su muškarcima priznata, već u revoluciji začetog građanskog društva. Meri Vulstonkraft, na stranicama “Odbrane prava žene” upozorava: “Predviđam, dok muškarac ostaje tako nesavršeno biće (podložan zadovoljavanju svojih nagona) kakvo je i do sada bio, on će, manje ili više, biti rob svojih nagona; a pošto najveću moć stiču one žene koje zadovoljavaju najmoćnijeg od njih, ženski pol je ponižen fizičkom, ako ne i moralnom nužnošću”.⁹⁰ Da žene ne budu fizički i moralno ponižene Meri zahteva da im se omogući izbor: “.. kada se

⁹⁰ Wollstonecraft, Mary “A Vindication of the Rights of Woman”, izdavač “Filip Višnjić” Beograd, 1994, str. 75

muškarci bore za svoju slobodu, i za to da im bude dopušteno da sami prosuđuju o sopstvenoj sreći, nije li nedosledno i nepravedno pođarmiti ženu, čak iako ste čvrsto uvereni da radite za njihovu sreću? Ko je postavio muškarca za jedinog sudiju, ako žena sa njim deli dar razuma?⁹¹ Na današnjem stupnju društva, žena može da čini izbor u zavisnosti od svog okruženja i ostvarene lične emancipacije. Mnoge ovo postignuće pripisuju svom ličnom trudu i borbi zaboravljajući na činjenicu da su tek posle II svetskog rata žene dobile pravo glasa što je upečatljiv pokazatelj stanja ljudskih prava i kratkog vremenskog razdoblja od kada su prava žena “na snazi”.⁹²

Umesto zaključka

Na samom početku, prikupljajući sabirke odabrane teme i sažimajući ih u osmišljenu celinu, zapitala sam sebe kakva je bila moja misao vodilja, “suština stvari” kako je vrednuje britanski nobelovac Gream Grin i da li sam je zaista spoznala? Ova esencija, moja vodilja, je validnost prednosti sticanja znanja; neprekidni lanac znanja kojem svakodnevno treba dodavati nove karike. Na toj tački su se spojile moja linija i ona Meri Vulstonkraft. Učeći i saznajući širimo svoje vidike, oslobađamo sebe predrasuda, skidamo te okove s nogu trudeći se da spoznamo suštinu stvari.

Vrednost i blagodat sticanja obrazovanja, čiji je vatreni pobornik bila Vulstonkraftova, potvrđuje i Karen Ofen pri opisu autorke “Odbrane prava žene” u svom tekstu “Da li je Meri Vulstonkraft bila feministkinja?”. Praveći kroki Vulstonkraftove, zapaža: “ “Odbranu prava žene” sačinila je neudata, uglavnom samouka, radoznala, promišljena žena nezavisnog duha, u svojim tridesetim iz velike, premda rascepkane porodice, ekonomski prilično uzdrmane, koja je pripadala nižoj srednjoj klasi.”⁹³ I zaista, u doba Prosvetiteljstva, jedna hrabra žena, ne prestajući da radi na samousavršavanju, jezikom, načinom i sredstvima kojima je raspolagala ustaje u odbranu svih žena zahtevajući pre svega da se oslobode i izjednače u pravima sa muškarcima. No, ne zaboravlja da “Čovek, koji je u stanju divljaštva navikao da se povija pred silom, retko kad uspe da se oslobodi te

varvarske predrasude, čak i kada civilizacija spozna koliko je duhovna moć uzvišenija od telesne.”⁹⁴ I zaista, civilizacija zna koliko je duhovna moć uzvišenija, no, to je ne sprečava da tu i tamo izazove i vodi neki novi rat, sredstvo svojevrstnog državnog mobinga, kako bi telesno obespravilo duhovno. Nesreća je u tome što čovek jamačno voli da gradi ali i da razgrađuje, ruši.

Obrazovanje svakako spada u onaj segment ljudskog delovanja koji je osnovna alatka u izgradnji boljeg društva. Učeći, stičemo znanje o svojim pravima, pravima muškarca, žene i deteta kao i moć da ta prava ostvarimo i zatražimo od drugih pojedinaca i država da ih poštuju. U ovom se ogleda sadejstvo prava na obrazovanje sa drugim ljudskim pravima. Sve države evropskog kontinenta, danas poznaju obavezno osnovno obrazovanje i propisuju kaznene sankcije za one roditelje koji ne poštuju ovo pravo deteta, bez obzira na pol. Iako je pravo na obrazovanje ustavna kategorija, dakle najvišim pravnim aktom jedne države zagarantovana i zaštićena, prilično je visok procenat nepismenih i očigledna neefikasnost državnih aparata da obezbede sprovođenje prava i obaveze na osnovno obrazovanje.

Opšta deklaracija o pravima čoveka, usvojena od Ujedinjenih nacija, kao jedno od osnovnih prava poznaje i pravo na obrazovanje. U regulaciji ovog prava priključuje joj se i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i sloboda, čiji je osnovni tekst donet u Rimu 1950. godine, nakon II svetskog rata, u Evropi koja je sama sebi “vidala rane” potrudivši se da nikada više ne otvori vrata takvom zlu koje je smršalo ponos, slobodu i dostojanstvo ljudskog roda. Koliko još napora, rada i truda, koliko vremena, pojedinaca i kojih sredstava treba utrošiti da bi svaka osoba ostvarila sebe kao slobodnu i vrlina vrednu ličnost ravnopravnu sa drugim? Na ovo pitanje će možda jednom biti dat odgovor; za sada je važno da ima onih, poput Meri Vulstonkraft, koji ustanu u odbranu ljudskih prava, zasade klicu, a ona nikne, procveta i da plod.

Literatura:

- Wollstonecraft, Mary, “Odbrana prava žene”, Beograd, 1994.
- Adriana Zaharijević (ur.), “Neko je rekao feminizam”, Beograd, 2008.

– Antić Saša, “Feminizam u Evropi u XIX veku “ rad na internet stranici <http://sites.google.com/site/euirodnaravnopravnostkurs/>

Internet stranice:

- www.en.wikipedia.org/wiki/mary_wollstonecraft
- www.en.wikiquote.org/wiki/mary_wollstonecraft
- www.zenskestudie.edu.yu
- <http://womanhistory.about.com/library/weekly>
- <http://www25.uua.org/uuhs/duub/articles/marywollstonecraft.html>

Biografija

Darinka Provči (Novi Sad, 1963) diplomirala pravo na Pravnom fakultetu u Novom Sadu. Bila advokatski pripravnik, a nakon toga položila pravosudni ispit 1988. godine u Novom Sadu. Nepunih godinu dana radila u tadašnjoj Novosadskoj banci na deviznim poslovima, akreditivima. Govori engleski i služi se italijanskim. Od 1991. godine je u advokaturi. Ima svoju kancelariju koja se bavi obligacionim, stvarnim, porodičnim, naslednim, radnim i poreskim pravima. Uža oblast njenog interesovanja je pravo Evropske unije i zaštita osnovnih prava i sloboda čoveka, žene i deteta.

Živi u Novom Sadu.

⁹¹ Ibid, str. 34

⁹² Pravni termin koji označava stupanje na snagu propisa tj. vremensko važenje propisa tzv. vacation legis

⁹³ Ofen, Karen: “Da li je Meri Vulstonkraft bila feministkinja”, članak objavljen u elektronskoj formi časopisa “Ženske studije” br. 13, 2008. na internet stranici: www.zenskestudie.edu.yu, prevod Tatjane Popović.

⁹⁴ Wollstonecraft, Mary: “A Vindication of the Rights of Woman”, izdavač “Filip Višnjić” Beograd, 1994., str.

Milena Stefanović

Savremenost ideja Džona Stjuarta Mila i Herijet Tejlor Mil

Sažetak

Tema ovog rada je savremenost ideja Herijet Tejlor Mil i Džona Stjuarta Mila. Želimo da pokažemo kako je njihovo objašnjenje rodni uloga u okviru liberalističke koncepcije, te predloži kako da žene budu uključene na tržište rada i u politički život kao ravnopravne članice, odigralo značajnu ulogu za razvoj feminističkih učenja i rodnu politiku ugrađenu u principe funkcionisanja EU. S jedne strane, doprinos ovih filozofa u shvatanju roda kao promenljivog je značajan za današnje feminističke teorije, dok su, s druge strane, mnogi njihovi konkretni predlozi kako da se postigne rodna ravnopravnost i obezbedi fer borba na slobodnom tržištu, primenjeni u EU kroz zakonsku regulativu u oblasti obrazovanja, rada i pomirenja profesionalnog i porodičnog života.

Ključne reči: liberalni feminizam, Herijet Tejlor I Džon Stjuart Mil, pol, rod, Evropska unija, slobodno tržište, konkurencija, rodna ravnopravnost

Herijet Tejlor Mil, Džon Stjuart Mil i Evropska unija

Džon Stjuart Mil i Heriet Tejlor Mil nisu samo autori koji se mogu smestiti na police prošlosti i iz tog domena razmatrati, već se podsticajnost njihovih stavova može sagledati iz više konteksta, pa i iz savremenosti, odnosno, opšte civilizacijskih zapadnih standarda oličenih u Evropskoj uniji. Princip jednakog tretmana žena i muškaraca osiguran je ugovorima od osnivanja Evropske ekonomske zajednice 1957. godine, dok su 40 godina kasnije, Amsterdamskim ugovorom pravno uređena ljudska prava, posebno princip jednakog tretmana i zabrana diskriminacije na osnovu pola. Tu nije reč samo o principu konkurentnosti, slobodnom tržištu i slobodi individue, kao onom na čemu počiva EU, već se ideje Milovih prostiru mnogo dalje od pukog kalkulativnog promišljanja tržišnih odnosa.

Herijet Tejlor Mil i Džon Stjuart Mil su, za razliku od prve generacije liberalnih teoretičara, imali iskustvo bednog položaja proletarijata nakon britanske industrijske revolucije, i stoga je Mil svoje utilitarističko načelo, načelo korisnosti (lat. utilitas-korist), formulisao

kao sreću za najveći mogući broj ljudi, a sreća se ne tiče samo onoga koji dela, već svih onih koje se postupak na bilo koji način tiče. To znači da treba uspostaviti harmoniju između interesa pojedinca i celine, tržišta kao ekonomskog područja i države.⁹⁵ To će se načelo, iako se kod Mila nije odnosilo samo na rodni problem i diskriminaciju žena, implementirati u pravni aspekt EU, i kada je rodna politika u pitanju.⁹⁶

Rod kao promenljiva kategorija-razlika prirodnog i neprirodnog

Još je Aristotel tvrdio da, ako se prema ženama (prevashodno je mislio na slobodne domoupraviteljke) postupa nepravedno, polovina polisa živi u neslobodi, te taj polis ne može biti pravedan. Aristotel o tome govori iz vizure antičkog robovlasničkog društva, gde su samo neki muškarci slobodni i gde se svest o slobodi svih, kao ljudskih bića, nije razvila. Dž.S. Mil i Herijet Tejlor Mil postavljaju pitanje emancipacije žena sa sličnim argumentom, naime, ako žene ostavljamo obespravljenima, polovina društva biva uskraćena za ljudskije i pravednije upravljanje društvom. Takođe, ono što odlikuje njihovu argumentaciju, a što je u skladu sa duhom vremena obeleženog francuskom i industrijskom revolucijom, jeste ne samo zalaganje za slobodu žena zato što su ljudi, već insistiranjem na njihovom značaju za tržište rada, princip konkurentnosti, te na taj način i postizanja kvaliteta života svih ljudi.

Herijet Tejlor Mil i Džon Stjuart Mil poznavali su situaciju proletarijata svoga vremena i bili su svesni koliko je radništvo degradirano. Takođe, oni, kao većina liberala, nisu očekivali da se taj problem reši sam od sebe, odnosno, da ga tržište samo od sebe dovede u red, već su shvatali da je u izvesnoj meri potrebna državna intervencija kako bi uopšte fer utakmica bila moguća. Na sličan način oni će pojmiti i zahtevati rešenje položaja žena, čiji je

⁹⁵ Mil, Stjuart, Džon, Utilitarizam, Beograd, 2003., str. 47

⁹⁶ Po Milovom mišljenju socijalna reforma i uloga Vlade u njoj je neophodna kada su u pitanju: nametanje opšteg obrazovanja, što, naravno, treba da obuhvati i žene, uređivanje pitanja dečjeg rada, osiguranje pomoći siromašnima, pomaganje društveno značajnih radova koji ne mogu da se finansiraju na tržišnim osnovama. Generalno, Mil zagovara slobodnu konkurenciju, a odstupanje od tog pravila, u skladu sa utilitarističkom etikom, opravdano je kada je u pitanju neko veliko društveno dobro koje odnosi prevagu nad pojedinačnim.

položaj lošiji i u izvesnom smislu ropski. Ono što je najznačajnije za uređenje rodni politika u Evropskoj uniji je njihovo tumačenje rodni uloga kao društveno uslovljenih i nametnutih, a ne prirodnih, kao i otkriće da se kroz drugačiju, bolju regulaciju, te rodne uloge mogu menjati u humanijem smeru. U filozofskom smislu objašnjenje razlike pola i roda odigralo je suštinsku ulogu da se učenja o ulozi žena ne uzimaju uz analogije s prirodom, već se objašnjavaju kroz uticaj pravnog, moralnog, političkog i ekonomskog poretka. Ovo je bitno istaći jer je vekovima žena bila objašnjavana kroz poređenje s prirodom, a takve su teorijske konstrukcije u praksi imale za posledicu neljudsko tretiranje žena, odnosno, odricanje svih prava. Objasnjeno da je žena ljudska, racionalna, da može da promišlja svoje postupke, otvorilo je mogućnost da se uopšte pomišlja na promene mesta i uloga žena u društvu. Upravo u filozofskoj denaturalizaciji roda i svesti da rodnošć može da se aktivno konstruiše, za šta su dobrim delom zaslužni Herijet Tejlor Mil i Džon Stjuart Mil, počinjavu naporu EU usmereni ka izjednačavanju mogućnosti muškaraca i žena.

Još od starih Grka poznat je uticaj vaspitanja kojim se kod čoveka usađuju navike i na taj način "opriroduju", ali Herijet Tejlor Mil i Džon Stjuart Mil objasnili su rodni momenat u vaspitanju, zahtev za njegovom izmenom, kao i njegovu povezanost sa lošim položajem žena. Milovi uviđaju da je potčinjenost žena univerzalan običaj, i da se, u stvari, odstupanje od vladajućih običaja, čini kao protivprirodno. Neprirodno je po Milu ono što je neuobičajeno, dok bi, shodno tome, ono što je uobičajeno izgledalo kao ono prirodno. Na ovaj način Milovi ukazuju da je rod promenljiva kategorija, da se rodna uloga stvara, ili, rečeno u duhu savremenih feminizama, rod jeste kulturna konstrukcija. Mil ističe da niko ne može da zna kakva je priroda oba pola, sve dok ih vidimo u njihovom sadašnjem odnosu. Tako je to što se danas (Mil misli na svoje doba) naziva ženskom prirodom nešto potpuno veštačko, i rezultat je prinudnih ograničenja u jednom pravcu i neprirodnih podsticaja u drugom. Žene se gaje kao biljke u staklenoj bašti za potrebe svojih gospodara. Po zakonu više nema robova, osim po jedne žene u svakoj kući.

Materinstvo, dostupnost zanimanja, ekonomska nezavisnost žena i direktive Evropske unije

H. T. Mil iznosi stav da ako je materinstvo po svojoj prirodi nespojivo sa učešćem u politici, ili rad nekog zanimanja, nije neophodan zakon da bi to utvrdio, jer se u prirodi zakoni dešavaju bez našeg učešća, prosto zato što je priroda priroda i ti zakoni su nepromenljivi i nezavisni od čoveka. Ona zalazi u samu bit naturalizacije odnosa kroz oblast prava i tvrdi da je svrha zakona upravo u tome da ograniči žene na područje materinstva i da im zabrani pristup javnoj sferi, te da od toga, kao i do sada, stvara privid prirodnog.

Milova jasno obrazlaže razliku ljudskih i prirodnih zakona u vezi sa rodni pitanjem, pogotovo u kontekstu materinstva. Pozicioniranje žene u zakone prirode znači da se žena svrstava među životinje, jer ona nema slobodu da odluči o sebi, već to umesto nje rade prirodni zakoni. Ona ukazuje na to da su sloboda i prepuštanje niskim uživanjima u kojima odrastaju dečaci, i suprotne ideje o onome što se naziva čednošću kod devojčica, stvorili privid različitih priroda dva polova. Navika čini ljudska bića sve neosetljivijim na degradaciju, umrtvljujući onaj deo njihove prirode koji bi se tome suprotstavio. Herijet Tejlor Mil time objašnjava i zgražavanje žena u većini zemalja na sam pomen emancipacije. Žena je u izvesnom smislu specifičan slučaj u odnosu na sve potlačene zato što nijedna kasta ne smatra degradaciju svojom čašću. Položaj žena liči na položaj zakupaca ili radnika koji glasaju protiv sopstvenih političkih interesa da bi zadovoljili svoje interese i poslodavce, a njihova se poniznost čini kao prirodna stvar njihovog karaktera.

H. T. Mil razotkriva moguće ciljeve zbog kojih se materinstvo zakonski totalizuje za žene i zaključuje da ne postoji nikakav inherentni razlog ili nužnost da žene dobrovoljno odaberu da posvete svoj život jednoj telesnoj funkciji i njenim posledicama. Materinstvo ne postoji kao svrha po sebi, već je uvek u funkciji nečeg drugog, porodice, roda, nacije. Iz toga proističe da je za ženu zabranjena svaka karijera, te materinstvo biva njen jedini izlaz.

Upravo zbog takvog vaspitanja, gde žene zavise od volje muškarca, kod njih se razvija lukavstvo i dvoličnost, te nije ni čudno, s obzirom na to da se te osobine od detinjstva podstiču kod žena, da ih tradicija kao takve i opisuje. Na osnovu toga H. T. Mil zaključuje da

će duhovna moć žena biti retka slučajnost, sve dok im ne postanu dostupna sva zanimanja, i dok one, poput muškaraca, ne budu obrazovane za sebe i za život, a ne kao jedan pol za drugi. Svet zanimanja mora biti dostupan svima, kako bi najспособniji muškarci i žene obavljali poslove, od čega će svi imati koristi.

Razlika modernog u odnosu na prohujala vremena je što se ljudi više ne rađaju sa unapred određenim mestom u životu, već mogu slobodno da koriste sposobnosti i pogodne prilike kako bi postizali sopstvene ciljeve. Danas se zna da jedino sloboda ličnog izbora obezbeđuje usvajanje najboljih procesa, a sloboda i konkurencija su izvor napretka. Ovo učenje primenjeno je u EU kroz Direktivu 76/207/EEC, iz 1976. godine, koja se odnosi na sprovođenje principa jednako tretmana žena i muškaraca u pogledu pristupa zapošljavanju, stručnoj obuci i unapređenju uslova rada.⁹⁷ Evropska unija je uvela niz mera kako bi taj cilj postigla.⁹⁸

Brak i rodno pitanje

Shodno proklamaciji moderne epohe, Herijet Tejlor Mil i Dž. Stjuart Mil smatraju brak društvenim ugovorom. Herijet Tejlor smatra da je za ženu presudno da ima ekonomsku nezavisnost, i da žena treba da ima mogućnost da bira svoje zanimanje, jer ako zarađuje, ona ne može biti tretirana na prezriv i tiranski način. Dakle, jasno je da Herijet Tejlor Mil uočava manjkavost liberalizma i njegovu deklarativnost po pitanju slobode ukoliko žena ne može da zarađuje i raspolaže imovinom, te, takođe, zahteva polnu preraspodelu porodične imovine. Građansko društvo zbog svoje postavke na konkurentnosti i uvećanju profita može da eskalira u ekonomski zverinjak i kao takvo može da se prenese i u brak, odnosno da se ispolji prema ženi, i bilo kome, ako nije ekonomski subjekat. Ako žena nije ekonomski subjekat, onda se ne može reći da je tržište slobodno, jer kakva je to slobodna konkurencija u kojoj vlada polni determinizam u ekonomskom vidu?!

⁹⁷ Kako naglašava Danica Todorov, ova direktiva nije dovela u pitanje pravo država da isključe ona zanimanja i pripadajuću obuku, za koja, zbog njihove prirode, pol radnika predstavlja odlučujući činilac, a takođe ni odredbe o zaštiti žena, naročito one koje se odnose na trudnoću u materinstvo, niti mere za promovisanje jednakih mogućnosti muškarca i žene (Todorov, Danica, Evropska unija i rodna ravnopravnost, Novi Sad: Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, 2008., str. 19)

⁹⁸ Šijački, Zorana (ur.), Evropska unija i rodna ravnopravnost, Novi Sad: Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, str. 103

I po Milovom mišljenju, sve žene bi trebalo da budu vaspitane tako da steknu sposobnosti za javne i društvene poslove, kao i za intelektualna zanimanja, jednako kao i muškarci. Žene neće biti ono što bi trebalo da budu, niti imati društveni položaj kao muškarci, sve dok ne steknu moć da same sebe izdržavaju, sve dok roditelji ne obezbede devojci nezavisna sredstva za život, ili adekvatno obrazovanje.

Sagledavajući porodicu koja funkcioniše kao zajednica nejednakih, Mil zaključuje da je takva porodica despotska, tačnije škola despotizma. U njoj se gaje vrline, ali u velikoj meri i poroci despotizma. Po njegovom mišljenju treba prvo utvrditi da li je brak odnos između dva jednaka bića, ili između nadmoćnijeg i slabijeg, između zaštitnika i one koja od njega zavisi, pa će sve ostale sumnje biti lako razrešene. Nema prirodne nejednakosti među polovima i ako je telesna snaga merilo, onda čovečanstvo nije odmaklo od divljaštva.

Džon Stjuart Mil, takođe, zastupa stav da razvod treba omogućiti, ali upozorava da tu mogućnost ne treba učiniti suviše lakom pristupačnom. Isto tako Stjuart Mil ne misli da bi žena trebalo da doprinosi finansijskom održavanju porodice, već, po njegovom mišljenju, to može da bude, ali ne bi bilo poželjno. Moglo bi se pomisliti da je ovde na delu Milov muški, konzervativni stav, ali njegovo izlaganje ne ide tome u prilog. Naime, on ističe da bi žene načinile pometnju na tržištu rada jer bi ga dvostruko opteretile konkurencijom. U neposrednoj vezi s ovim zapažanjem je Direktiva EU 75/117/EEC, iz 1975. godine koja se odnosi na princip jednakih zarada za muškarce i žene i znači da se za isti rad ili za rad jednake vrednosti, uklanja polna diskriminacija u zaradi. Države članice EU su dužne da otklone sve zakone i propise koji nisu u skladu sa tom Direktivom. Ova Direktiva takođe je posebno značajna i kada se ima u vidu sve izraženija feminizacija siromaštva.⁹⁹

Takođe, Mil uočava problem da žena, sem zarađivanja, i dalje obavlja porodične poslove, što je dvostruko opterećenje, a njene poslove niko ne preuzima. Ovo zapažanje nije ni danas izgubilo na aktuelnosti, a EU konstantno pokušava da kroz pomirenje porodičnog i profesionalnog života napravi balans između korišćenja vremena

⁹⁹ Todorov, Danica, Evropska unija i rodna ravnopravnost, Novi Sad: Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, 2008., str. 19)

žena i muškaraca, te da spreči inerciju po kojoj žena uvek ima dodatni «nevidljivi rad» koji je psihofizički iscrpljuje. Na posredan način, ovo Milovo učenje primenjeno je kroz Direktivu 96/34/EZ i njen Okvirni sporazum o roditeljskom odsustvu čija je svrha da olakša pomirenje roditeljskih i profesionalnih odgovornosti za zaposlene i roditelje, i koja važi i za muškarce i za žene. Naravno, ne može se reći da je Mil zagovarao da muškarci snose svoj udeo u roditeljstvu kroz profesionalno odsustvovanje, ali svakako jeste ukazao na problem dvostruke opterećenosti žena za koji Direktiva predstavlja moguće rešenje.

Zaključak-pravo glasa žena, rodna ravnopravnost, Evropska unija i etika profita

Milovi su bili duboko svesni veze između položaja žena i političkog prezentovanja, tako je Dž. S. Mil svojim direktnim političkim angažmanom kao poslanik parlamenta, prikupljao potpise za peticiju za žensko pravo glasa i za to se parlamentarno zalagao još od 1886. Verovao je da će, ako čovečanstvo nastavi da se usavršava, njegova buduća duhovna istorija predstavljati progresivnu razradu misli H.T. Mil i ostvarenje njenih koncepcija. Filozofkinja Daša Duhaček daje izuzetno zapažanje jednog detalja u Milovoj filozofiji i to naziva optimizmom po pitanju ženskih prava. Ona navodi da je Mil bio uveren da će žene prilikom davanja svog glasa na izborima biti rukovođene interesom svoga sloja, ali i tzv. ženskim interesima. Daleko od toga da se može reći da žene nisu vodile računa o sopstvenim interesima, no, istorija ženske emancipacije ne pokazuje se kroz linearni progres, već je prilično diskontinuitetna i odražava kompletnu dinamičnost i napetost ljudske borbe za slobodu. Stoga možemo da zaključimo da koliko je svest o sopstvenoj potlačenosti kod žena, s jedne strane, rasla, s druge strane, žene su davale svoj glas konzervativnim ideologijama koje su ih preparirale u kult materinstva i ukidale im prava. To govori da, kada je emancipacija u pitanju, mora postojati svest o kompleksnosti ženskog problema, koji iziskuje razmatranje u okviru patrijarhata, jer se ovaj sistem reprodukuje zahvaljujući mehanizma interiorizacije. Zbog toga zadobijanje određenih prava i sloboda, i od strane samih žena, često biva tretirano kao nešto tuđe i nametnuto. Iz tih razloga je anarhistkinja Ema Goldman upozoravala da žene neće politiku učiniti boljom, jer nisu ni bolje ni lošije od mušaraca.

U svakom slučaju, pri potpunoj liberalizaciji tržišta, u smislu dostupnosti ekonomskih interesa marginalizovanim grupama, regulisanja rodne ravnopravnosti u biranju posla, zapošljavanju, zaradi, pomirenju porodičnog i profesionalnog vremena, ne treba izgubiti iz vida kritiku Eme Goldman.

Iako EU ima svoje mehanizme za rodnu ravnotežu na tržištu, rodne razlike na štetu žena, i dalje su izražene. Glavni princip slobodnog tržišta, usmeren na uvećanje profita ostaje večiti izazov liberalističke ideologije. Stoga se uvek moramo iznova zapitati: kako etika profita uopšte može biti etična? Pomirenje interesa pojedinačnog i opšteg, tržišta i države, onako kako je Mil to formulisao, nikada neće prestati da bude izazov ne samo za Evropsku uniju, već i ceo svet.

Princip jednakosti žena i muškaraca, predstavlja jedan od glavnih principa funkcionisanja Evropske unije od samog osnivanja, ali bitno je naglasiti da on nije nešto što je gotovo, već i dalje predstavlja evolutivni proces koji se realizuje kroz direktive, ugovore, preporuke i sudsku praksu. Samo postojanje antidiskriminacionog zakonodavstva, ukazuje da ravnopravnost polova nije završena stvar, te da, kao i u prošlosti, današnjica predstavlja borbu za rodnu slobodu kao nešto što nije nepromenljivo i zauvek osvojeno.

Literatura:

- Aristotel, Politika, Beograd, 1975.
- Batler, Džudit, Nevolje s rodom, Budapest, 1990.
- Bok, Gizela, Žena u istoriji Evrope, Beograd, 2005.
- Bovoar, Simon de, Drugi pol 1-2, Beograd, 1983.
- Crnobrnja, Mihailo, Evropska unija prvih 50 godina, Beograd, 2007.
- Horkhajmer, Maks, Pomračenje uma“, Sarajevo, 1989.
- Markov, Slobodanka, Za i protiv glasa žene, Beograd, 2001.
- Mišel, Andre, Feminizam, Beograd, 1997.
- Mil, Stjuart, Džon i Mil, Tejlor, Henrijet, Rasprave o jednakosti polova, Beograd, 1995.
- Mil, Stjuart, Džon, Izabrani politički spisi, Zagreb, 1988.
- Mil, Stjuart, Džon, Utilitarizam, Beograd, 2003.
- Šijački, Zorana (ur.), Evropska unija i rodna ravnopravnost, Novi Sad, 2008.
- Perović, A. Milenko, Etika, Novi Sad, 2001.
- Perović, A. Milenko, Praktička filozofija, Novi Sad, 2004.
- Vulstonkraft, Meri, Odbrana prava žena, Beograd, 1994.
- Zaharijević, Adriana (ur.), Neko je rekao feminizam, Beograd, 2008.

Internet stranice:

- [www.ec.europa.eu/employment_social/gender_equalityindex-en.html](http://www.ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/index-en.html)
- www.eu.wikipedia.org/wiki/european_union-directive
- www.eu.wikipedia.org/wiki/european_union-regulative
- <http://www.ured-ravnopravnost.hr/dokumenti/75-117-EEZ.pdf>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31975L0117:EN:HTML>
- <http://www.expertasig.ro/legi/directive-eec-generale/index.php>
- http://www.pfc.org.uk/node/299http://www.ured-ravnopravnost.hr/slike/File/Dokumenti/dir_vijeca_76_207_EEZ.pdf
- http://en.wikipedia.org/wiki/EU_Directive
- <http://www.ured-ravnopravnost.hr/dokumenti/96-34-EZ.pdf>
- Women and man in decision making http://ec.europa.eu/employment_social/women_men_stats/index_en.htm
- Treaty of Amsterdam, <http://www.eurotreaties.com/amsterdam-treaty.pdf>

Biografija

Milena Stefanović (Zrenjanin, 1979) pohađa master studije filozofije na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, gde je i diplomirala na problematici vezanoj za filozofiju i rod. Na konkursu „dr Zoran Đinđić za najbolji diplomski rad, završni rad na diplomskim akademskim studijama-master ili magistarski rad iz filozofskih i socioloških nauka“ njen diplomski rad proglašen je jednim od šest najboljih radova na teritoriji Srbije. Rad Feministička kritika Hegela objavljen joj je u filozofskom časopisu Arhe. Predsednica je nevladine organizacije FEMINOZOFIJA i bavi se naučno-filozofskim istraživanjem rodnog identiteta. Piše femnističku i aktivističku poeziju i radi kao urednica gender poetske rubrike i portparolka sajta Poezin. U periodu od 2004. do 2007. godine pohađala je brojne alternativne vidove edukacije na Ženskim studijama u Novom Sadu i Helsinškom odboru za ljudska prava. U periodu od 2000. do 2004. godine honorarno radi na novosadskoj televiziji Kanal 9 kao novinarka političkog resora i prezen-terka informativnog programa.

Ženski pokret u Nemačkoj

Sažetak

Rad prikazuje najbitnije momente borbe ženskog pokreta u Nemačkoj za osvajanje ravnopravnosti sa muškarcima u svim sferama života. Kroz istorijski prikaz nameću se različiti aspekti i teme, kojima se pokret bavi, ali i njihova razjedinjenost. Iako su nemačke feministkinje uspele da osvoje veliki prostor za sebe i da se izbore za veću ravnopravnost, jasno je da postoje problemi u mnogim oblastima, poput oblasti rada, koji nisu rešeni. Pitanje o načinu delovanja nemačkog ženskog pokreta, iz kog proizilazi pitanje jedinstvenosti samog pokreta, ostaje otvoreno za buduće debate.

Ključne reči: ženski pokret, feministkinje, građanski, proleterke, zahtevi, borba, Nemačka

Danas se u Nemačkoj odvija velika debata o ženskom pokretu, njegovom istorijskom značaju i mogućnostima daljeg razvoja. Većina postavlja pitanja da li je Nemačka u međuvremenu postala društvo u kome vlada jednakost polova, šta se za taj cilj mora uraditi i da li uopšte postoji volja za dalju borbu. „Bio jednom jedan ženski pokret, tako ili slično fatalistički mogao bi da zvuči opis sadašnje situacije“,¹⁰⁰ upozoravaju feministkinje, koje kritikuju svođenje celog ženskog pokreta samo na žene koje se kao žene bave ženskom politikom. Jedan od načina da se situacija u kojoj se danas nalazi nemački ženski pokret bolje razume, jeste prikaz istorijskog razvoja od samih početaka do današnjeg uključivanja ženskih prava unutar institucija Evropske unije, čiji je jedan od osnivača bila i Nemačka. Tek na taj način moguće je pojasniti na kojoj tački se nalazi pokret danas i šta je još potrebno uraditi u budućnosti.

Prvi polet nakon Francuske revolucije

Ženski pokret dobija svoj prvi i istovremeno najvažniji podsticaj izbijanjem Francuske revolucije koja je mobilisala zahteve za jednakost žena sa muškarcima u socijalnom i pravnom smislu. Ne samo izražavanjem radikalne kritike, koja se mogla čuti kroz spise Olimpije de Guž kao instrumentom provokacije i političke aktivnosti, već i maršom pariskih žena u oktobru 1789. Po prvi put u istoriji čovečanstva mogli su se čuti jasni zahtevi za obrazovanjem žena i rešavanjem socijalnih pitanja. Postojali su pokušaji ne samo da se žena konačno nazove građankom, već i da joj se dozvole prava glasa i konačnog uključivanja u tokove odlučivanja. „I upravo je to osnova ljudskih prava, pa zato ili nijedna individua ljudskog roda nema istinska prava, ili pak svi imaju ista i ko se okrene protiv prava drugog, bilo da se ono tiče njegove religije, boje kože ili pola, gubi sopstvena prava.“¹⁰¹ Dolaskom Napoleona na vlast i uvođenjem Građanskog zakonika ozvaničena je propast ovih težnji. Žena u Francuskoj ostaje bez ikakvih građanskih sloboda, prava na nasleđstvo i ostaje jedinka nad kojom muž ima apsolutnu moć. Na temeljima ovog pokušaja razvijaju se na evropskom kontinentu, pa i Nemačkoj, alternativni koncepti spram onog o strogo razdvojenim, društveno uslovljenim, rodnim ulogama.

Princip jednakosti polazio je od pretpostavke da su žene i muškarci jednaki. Osnovno uporište za ostvarenje ovih zahteva postaje isprva književno tržište. Angažovanjem kao autorke i urednice, žene postaju neotuđivi deo književne scene i time dobijaju prostor za delovanje. Nakon Bečkog kongresa 1815. nastaje još jedan aspekt delovanja u javnosti – ženska udruženja i društva. Među autorkama najprisutnije su bile Sofi la Roš, Ida Han-Han, Luize Ditmar, i dr. koje su se fokusirale na društvene probleme žena i pisale o aktivistkinjama iz prošlosti koje su dale svoj doprinos ženskom pitanju.

Među njima istakla se Luize Oto-Peters svojim književnim talentom i organizacionim sposobnostima. Iako je osnivanje Opšteg nemačkog ženskog društva (Allgemeiner deutscher Frauenverein, ADF) 1865. na čelu sa Oto-Peters došlo posle dosta vremena od osnivanja istih u Francuskoj i Engleskoj, njihovi zahtevi predstavljaju

¹⁰⁰ http://www.nadir.org/nadir/archiv/Feminismus/GenderKiller/gender_7.html, 01.12.2008.

¹⁰¹ Bok, Gizela, Žena u istoriji Evrope: od srednjeg veka do danas, Clio, Beograd 2005, str. 77.

kamen temeljac kasnijeg emancipatorskog i feminističkog pokreta u Nemačkoj. Još 1843. ona je u svojim zahtevima formulisala da učešće žena u državnim poslovima predstavlja dužnost i da bi nemačke žene bile sposobne da se uspešno uključe u te procese.¹⁰² Takođe se insistiralo na poboljšanju obrazovanja žena i na udruživanju svih žena radi ostvarivanja svojih ciljeva. Sa različitih strana često se mogla čuti i kritika protiv dogmi katoličke crkve, građanske ideologije (Luize Dittmar), kao i zalaganje za prava žena u braku. Oto-Peters se još jednom istakla iz svog miljea, kada je 1849. osnovala politički časopis, što se tada za jednu ženu smatralo skoro nemogućim.

Prva generacija ženskog pokreta, proizašlog uglavnom iz srednjeg društvenog sloja, prepoznala je ženu u muškom svetu, gurnutu u ropstvo, ograničenu kućom. Ipak njih je obeležilo pre svega sledeće: „Oslobođenje žene ne sme biti samosvrhovito, već koristiti društvu i napretku čovečanstva, kao i služiti smanjenju postojeće socijalne bede i socijalnih razlika.“¹⁰³ U smislu takvog oslobođenja žene, dolazi do priključenja Revoluciji 1848/49 u protestima i na barikadama republikanaca. Iako je revolucija trebalo da donese trajnu promenu u smeru konačne potvrde slobodu mišljenja i okupljanja, njen neuspeh rezultirao je velikim korakom unazad za mnoge angažovane žene koje bivaju zatvorene i politički progonjene.

Jedna od težih posledica revolucije i dolaska konzervativnih snaga na vlast je bila kompletna zabrana bilo kakvog ženskog političkog aktivizma. Neučestvovanjem u političkom životu žene gube priliku da na bilo koji način utiču na neophodne reforme pravnog sistema. One ostaju u velikoj meri novčano zavisne, jer je to pravno uslovljeno – njihovi muževi upravljaju imovinom. Ženski građanski pokret skreće pažnju i na specifičan odgoj ženske dece, standardima kojima bi one morale težiti u budućnosti: „Nevinost, krhlost i skromnost, pristojnost, sramežljivost, i ljubazno, kao i veselo biće“¹⁰⁴ Iz ovako nepovoljne atmosfere žene u Nemačkoj ipak uspevaju da sa Lajpciškom konferencijom 1865. naprave ADF koji je izbio u prvi plan u nizu pokušaja osnivanja ženskih organizacija. Kao centralni proble-

mi bivaju prepoznati povećanje siromaštva žena i pitanje obrazovanja (devojčice iz radničkih porodica se spremaju za rad, a one iz građanskih za udaju i brak, zato što i jednim i drugima onemogućava obrazovanje i dalje uključivanje u društvene tokove). Istaknute teme i neophodnost njihovog rešavanja u ADF-u mogu se i danas prepoznati među ciljevima ženskog pokreta, ne samo u Nemačkoj, već i širom planete: zaštita radnica i majki, jednakost na poslu, jednaka plata sa muškarcima za rad iste vrednosti, pravo glasa, pravna (ne)zaštićenost u braku i dr.

Od 1865. peticija postaje jedan od osnovnih metoda borbe za ženska prava. Put krči upravo peticija Helene Lange o neophodnoj reformi obrazovanja devojčica i žena. U njenom tekstu upućenom pruskom caru zahteva se povećanje uticaja žena na obrazovanje, kao i pobošanje obrazovanja učiteljica i nastavnica koje bi dalje mogle da obavljaju bitnu funkciju u obrazovnom sistemu. Koliko je ženama bilo teško da uđu u obrazovni sistem i zauzmu ravnopravno mesto sa muškarcima, govori i podatak da je tek 1892. devojčicama dozvoljeno polaganje mature u pruskim muškim gimnazijama, a i tada samo nekolicini od njih. Dve godine pre toga dolazi do formiranja veoma važne organizacije koja je vršila pritisak na reformu školstva, Allgemeiner deutscher Lehrerinnenverein (Opšte nemačko društvo nastavnica). U središtu obrazovanja, prema Lange, nalazila se buduća majka. „Ona i mnoge predstavnice građanskog ženskog pokreta podrazumevale su pod materinstvom duhovno materinstvo. Predstavnice ovog društvenog koncepta dodeljivale su svakom polu specifično mesto i nametale ženi zadatak posebne – kako su je nazivale - kulturne misije.“¹⁰⁵

Na tako specifičnim temama može se osetiti diferencijacija građanskog pokreta. Jedne su bile za koncept jednakosti žena i muškaraca, druge su želele da istaknu razliku u polovima. Proleterski ženski pokret je, s druge strane, još jedan od bitnih faktora u borbi za ženska prava. Veliki jaz između proleterskog i građanskog pokreta koji je tokom 19. veka postajao sve očigledniji, predstavljao je samo potvrdu razjedinjenosti ženskog pokreta u Nemačkoj. Čak i pokušaj osvajanja prava glasa, koga su mnoge žene u 19. veku smatrale krutom svoje borbe, nije uspeo da žene skupi oko jednog centra. Lida

¹⁰⁵ <http://www.politische-bildung.de/niedersachsen/frauenbewegung.pdf>, 01.12.2008.

Gustav Hajman i Anita Augspurg pokušale su osnivanjem Deutscher Verein für Frauenstimmrecht (Nemačko društvo za pravo glasa žena) da okupe različita krila i organizacije na jednom mestu. Iako su do 1913. okupile preko 2.200 organizacija nisu uspele da deluju jedinstveno (proleterski pokret Klare Cetkin nikada nije pristupio ovoj organizaciji). Istovremeno postoji zahtev prava glasa za žene 1891. godine, koji su upravo proleterke inicirale u parlamentu preko Socijaldemokratske partije.¹⁰⁶ Žensko pitanje unutar radničkog pokreta isticalo je revoluciju kao sredstvo emancipacije žena. Zahtevi žena, poput jednakosti u platama sa muškarcima, zaštita radnica, istih šansi za obrazovanje itd, trebalo je da se reše unutar samog pokreta i učešćem u diskusijama unutar partije. Na samom početku nisu svi zahtevi za ravnopravnost radnica lako prihvaćeni. Čuli su se muški glasovi da se žena vrati u kuhinju, jer su radnici time smatrali da će uspeti da dobiju nova radna mesta. Klara Cetkin je zastupala tezu da rad žena stvara temelj za socijalnu jednakost sa muškarcima, jer je bez ekonomske nezavisnosti žene od muškarca i porodice nemoguće očekivati emancipaciju. Nije bilo potrebno ukinuti rad žena u industriji već formu u kojoj se on izvodi.¹⁰⁷

Prvi Svetski rat i ženski pokret

Ratni period u Nemačkoj, pre svega, obeležen je velikom angažovanošću građanskog ženskog pokreta u samom ratu i svesnim glasovima protiv rata proleterskog, kao i jednim delom radikalnog građanskog pokreta. Prvi deo ženskog pokreta želi da se kroz rat konačno etablira kao relevantan faktor u državi. Ujedinjenjem u Nacionalne Frauendienst (Nacionalna ženska služba NDF) žene su se angažovale u brizi o bolesnima, starima, pružanju pomoći trudnicama, pravljenju narodnih kuhinja, ali i velikim delom radile upravo u ratnoj industriji.¹⁰⁸

Počeci ženskog antimilitarističkog i pacifističkog pokreta obeležile su predstavnice građanskog pokreta poput Anite Augspurg

¹⁰⁶ Citirano prema http://www.bpb.de/themen/HL5YDX,1,0,Die_Frauenbewegung_organisiert_sich.html

¹⁰⁷ Citirano prema <http://www.politische-bildung.de/niedersachsen/frauenbewegung.pdf>, 01.12.2008.

¹⁰⁸ Citirano prema http://www.bpb.de/themen/ZU4FUP,0,0,Frauenbewegung_im_Ersten_Weltkrieg.html, 01.12.2008.

i Lide Gustav Hajman koje organizuju Weltbund für Frauenwahlrecht (Svetsko udruženje za pravo glasa žena) kao i veliku antiratnu konferenciju u Hagu 1915. Proleterke poput Klare Cetkin, Otilije Bader i Lili Braun glavne su ne samo u kampanji za osvajanje prava glasa, već i na organizaciji antiratnih konferencija. Godine 1911. održava se velika konferencija na kojoj se zahteva veći pritisak radi uvođenja prava glasa. Slede velike demonstracije 1914. protiv hapšenja Roze Luksemburg,¹⁰⁹ na kojima su žene najmasovnije učestvovala i antiratna konferencija u Bernu 1915.

Pasivno i aktivno biračko pravo došlo je nemačkim ženama pomalo iznenada kroz tekovine revolucije 1918. godine, a posebno zbog interesa Socijaldemokratske partije. „Nemačkim ženama je biračko pravo 1918. na izvestan način palo s neba, kao i nemačkim radnicima 1867/71. Međutim, to što više nije bilo značajnog otpora, što je 89% žena 1919. koristilo svoje biračko pravo i u velikoj većini biralo demokratski, bio je rezultat težnji nemačkih i transnacionalnih težnji žena od devedesetih godina XIX veka.“¹¹⁰ I pored promene tekovine prava do kojih su došle i velike izlaznosti žena na izborima, dvadesetih godina dolazi do nastajanja novih organizacija poput udruženja domaćica (bilo je više udruženja takvog tipa), koje sigurno nisu pratile težnje predratnog pokreta, kao i opadanja interesovanja mlađih žena za sopstvenu emancipaciju.

Ipak te godine donele su i jedan novi aspekt borbe – parlamentarni rad. Koliko je to bio značajan korak unapred govori i podatak, da je isti broj poslanica u parlamentu u Nemačkoj ponovljen tek 1983. Među prvim poslanicama trebalo bi istaći: Lujzu Cic (proizašla iz proleterskog pokreta), Mariju Juhas (Socijaldemokratska partija Nemačke)), Gertrudu Bojmer, Mariju Elizabet Liders (Nemačka demokratska partija) i dr. Većina žena u parlamentu do 1932. pripadala je levim i liberalno-levim partijama.¹¹¹ Teme kojima su se žene bavile obično su reflektovale težnje ženskog pokreta tokom 19. veka i kasnije: ravnopravnost, porodična politika, ali i veoma moderne i aktuelne teme ženskog pokreta

¹⁰⁹ Citirano prema <http://www.politische-bildung.de/niedersachsen/frauenbewegung.pdf>, 01.12.2008.

¹¹⁰ Bok, Gizela, Žena u istoriji Evrope: od srednjeg veka do danas, 244.

¹¹¹ Citirano prema <http://www.politische-bildung.de/niedersachsen/frauenbewegung.pdf>, 01.12.2008.

u svetu i danas, kao što je prostitucija. Godine 1922. na njihovu inicijativu donesen je zakon o pravu da žene rade kao sutkinje, uvedena je socijalna pomoć i osiguranje za domaćice. Iako progresivan, nemački Ustav tog doba i dalje je zadržao odrednicu da su žene i muškarci samo načelno ravnopravni. U Članu 109. jasno je naglašeno da „Svi Nemci su jednaki pred zakonom. Muškarci i žene imaju načelno ista državna prava i obaveze.“¹¹²

I pored očiglednih uspeha, parlamentarke tog doba ne dobijaju podršku svojih kolega, sa obraloženjem da se žene ipak ne mogu baviti ozbiljnim temama, kao što je politika. Ono što je ženskom pokretu izvan parlamenta padalo teško, jeste nemogućnost ostvarivanja ekonomske i socijalne ravnopravnosti, jer se radikalni zahtevi predratnog pokreta u doba posleratne krize nisu mogli sprovesti u delo. Feministkinje tog doba imaju različito mišljenje o novoj ženi, koja se više bavila potrošnjom i svojim izgledom, nego borbom za sopstvena prava. I u doba takve razjedinosti i, može se reći, krize u koju je zapao pokret, postojale su pojedinke kakva ja bila Helena Šteker, koja je postavila temelj ciljeva za ceo ženski pokret u budućnosti. Osnivanjem Bund für Mutterschutz und Sexualreform (Udruženja za zaštitu majke i seksualnu reformu) pokreće se debata oko ukidanja zabrane abortusa, tj. paragrafa 218. u nemačkom krivičnom zakonu. Još 1908. godine izneti su prvi zahtevi takve vrste i javno pred komisijom formulisani na sledeći način: „Žena mora kao slobodna ličnosti smeti da bude gospodar svoje glave.“¹¹³

Ponesen diskusijom o povećanju broja stanovništva građanski ženski pokret 1925. godine zauzima konzervativan stav i ne zalaže se više za ono što je Helena Šteker otpočela. Takođe je jasno da, osim u izuzetnim slučajevima, ne postoji više senzibilitet za pokušaj pomirenja posla (karijere) i porodice, tj. braka. Sve ono što se dešavalo na političkoj sceni Nemačke 20-tih godina ukazivalo je na pripremu nacionalsocijalističke ere, koja je društvo promenila iz temelja.

¹¹² Artikel 109. Alle Deutschen sind vor dem Gesetze gleich. Männer und Frauen haben grundsätzlich dieselben staatsbürgerlichen Rechte und Pflichten.“ <http://www.dhm.de/lemo/html/dokumente/verfassung/index.html>, 07.12.2008.

¹¹³ <http://www.politische-bildung.de/niedersachsen/frauenbewegung.pdf>, 01.12.2008.

Nacionalsocijalizam i ženski pokret

Hitlerovim dolaskom na vlast 1933. godine i potpunim uplivom države (javnog) u porodični i privatni segment društva sprovodi se kompletno ukidanje osnovnih principa demokratije. Ženski pokret, koji krči put ženskim pravima u Nemačkoj prestaje da postoji u svom osnovnom obliku. Međutim, žene ipak igraju, kao i muškarci uostalom, bitnu ulogu u praktičnom sprovođenju svih ciljeva koji bi vodili nacionalsocijalističkom prečišćenom društvu. Jedino što ih je razlikovalo bili su njihovi zadaci unutar režima. Prvobitno se Hitlerova Nacionalsocijalistička nemačka partija rada postarala za smanjenje broja upisanih žena na fakultetima, onemogućavajući im bavljenje više rangiranim poslovima i podstičući odustajanje od posla zarad materinstva, ukidaju biračko pravo, kao i osnovicu za jednakost u plati sa muškarcima. „Udruženja i organizacije proleterskog ženskog pokreta su nasilno raspuštane ili zabranjene zajedno sa socijalističkim i socijaldemokratskim udruženjima. Neke od žena su se angažovale u pokretu otpora ili organizacijama kao što je Crvena pomoć koja je finansijski i na druge načine stajala na raspolaganju pogođenim drugaricama, a 1935/36. ukinuta.“¹¹⁴

Već 1933. godine većina građanskih ženskih organizacija biva ugašeno ili im je rad sveden na simbolične zadatke poput pomoći starima. Istovremeno žene iz nacionalsocijalističke partije zastupaju mišljenje da treba da naprave novi ženski pokret, odbijajući ideje građanskog pokreta, ali paradoksalno, slaveći osnivačice istog. Tako nastaju organizacije koje podržavaju Hitlera još pre njegovog dolaska na vlast. Godine 1931. takozvana ženska jednica (Frauenshaft) postaje aktivna u nacionalsocijalističkoj partiji. Nesuglasice o tome kako ovaj odred bolje organizovati završavaju se imenovanjem Gertrude Šolc-Klik za predsednicu. One preuzimaju i zadatke Crvenog krsta kao i propagandu, obrazovanje u okviru takozvanih „ženskih oblasti“, pre svega kućstvo i materinstva.

Ipak uticaj koji je izvršen na žene u početku da bi lakše postale deo mašinerije nacionalsocijalizma, daleko je od onog što

¹¹⁴ http://www.bpb.de/themen/TITNE9,0,0,Ein_Ende_mit_Schrecken.html, 01.12.2008.

je pokušano da se predstavi od strane Hitlerovih protivnika. „U pogledu žena, „nemačkog i zdravog nasleđa“ režim je bio potpuno fleksibilan i nikako nije odgovarao slici o „deci-kuhinji-crkvi“ ili „domu i ognjištu“, koju su stvorili njegovi protivnici; nacisti su pre svega u izbornim kampanjama ranih tridesetih okrivljeni da su hteli da žene učine „uslužnim mašinama za rađanje.“¹¹⁵ Žene su prepoznate kao poslušna deo stanovništva koji je trebalo ubaciti u sve društvene ćelije i time ubrzati pravljenje rasno čistog društva, tj. rasističke zamisli o matrijarhatu. Posebno su bile ažurne u potkazivanju stanovništva za koje se verovalo da bi trebalo da bude sterilisano zbog naslednih bolesti, ali i drugih sumnji o „ne-normalnoj seksualnosti“ ili nesposobnosti za staranje o deci. Nacionalsocijalisti nisu želeli da od nemačkih žena, po svaku cenu, naprave mašineriju za rađanje, već su one trebale da rade na „pročišćenju“ nacije, njenom poboljšanju u „kvalitetu“. Zato i dolazi do masovnog isključenja Jevrejki iz službi, a ne žena uopšte. Rađanje kao neizbežan segment uvećanja nacije koja je ratovala, ipak je naglašavano. „Dalje je pokušano uz pomoć propagadno skupih proslava Dana majke, kao i dodele krsta majke ne samo da se materinstvo izmesti iz porodične sfere, i deklariše kao predmet javnog interesa, već i da se preuzimanjem vojnih rituala zahteva u smislu izvršenja obaveze prema narodnoj zajednici.“¹¹⁶

Ono što su žene kao „izvršni organ“, kako je sam Gebels rekao, predstavljale u Trećem Rajhu jeste antifeministički pokret. Upravo su žene sa oduševljenjem dočekale Hitlerov dolazak na vlast da bi se obračunale sa ženama iz građanskog, a posebno socijalističkog pokreta. Žene kao što su Helena Lange, Elizabet Liders i dr. koje su pripadale građanskom pokretu pre rata smatrale su da se „ženska prava moraju podrediti opštim interesima države“¹¹⁷ Ostatak prvobitnog pokreta, prvenstveno Jevrejke odlazi u egzil, ukoliko su imale sreće, ali ima i onih koje ostaju da se bore i završavaju u logoru. Proleterski pokret prelazi u ilegalu i prihvata se antifašističke borbe.

¹¹⁵ Bok, Gizela, Žena u istoriji Evrope: od srednjeg veka do danas, 328-329.

¹¹⁶ <http://www.politische-bildung.de/niedersachsen/frauenbewegung.pdf>, 01.12.2008.

¹¹⁷ <http://www.politische-bildung.de/niedersachsen/frauenbewegung.pdf>, 01.12.2008.

Da li je to novi početak?

Opšti je zaključak da se posle Drugog Svetskog rata ne može govoriti o novom početku za žene, kako je to inače bio običaj. Često se u tom kontekstu spominje prisiljenje na vođenje domaćinstva i preuzimanja svih uloga u kući, bez obzira da li se radilo o porodicama bez muškaraca ili ne. Istovremeno je i ponovna izgradnja države bila glavni teret na ženama i zavisila je upravo od njihovih sposobnosti – discipline, izdržljivosti, fizičke, ali i psihičke snage.

Jedan deo žena uspeva da se posle 1945. godine nametne kao značajan činilac i u izgradnji demokratskih institucija i društva uopšte. U tom smislu bitnu ulogu igraju nadpartijski ženski odbori koji deluju u cilju nastavljanja tradicije građanskog ženskog pokreta i preuzimaju na sebe rešavanje zahteva za jednakošću. Primarni zadaci su im bili osveščivanje žena u političkom smislu, prenošenje znanja o političkim procesima, obuhvatajući čitav dijapazon političkih partija. Zvanična registracija i početak saradnje sa svim bitnim institucijama u državi usledila je 1947. godine, a 1949. godine nastao je Nemački ženski savet (Deutscher Frauenrat) koji i do danas funkcioniše kao krovna organizacija, uključujući radnička, konfesionalna, nadkonfesionalna i nadpartijska udruženja, ženska udruženja političkih partija i sindikata. Danas se ponosi vrlo heterogenim članstvom, među kojim se mogu čuti od konzervativnih do progresivnih glasova koji upućuju na specifične probleme unutra različitih grupa.¹¹⁸

Najveći uspeh ove organizacije sigurno je promena Ustava, tada već SR Nemačke 1949. godine u koji se unosi bezuslovna jednakost žena i muškaraca. Članstvo u organizaciji se rapidno smanjuje zbog uticaja sukoba između sila pobednica u Drugom Svetskom ratu na nadpartijsku politiku. Isključenje komunistkinja iz svojih redova, kao i sve veća nezainteresovanost žena da promenu Ustava sprovedu u delo, a ne da ga ostave na papiru, samo su neki od događaja koji će se kasnije odraziti na dalji razvitak pokreta.

Iako se ova suštinska promena u Ustavu desila u oba dela Nemačke, put se dosta razlikovao. Poslanica socijaldemokrata Elizabeta Zelibert uspeva je uprkos ogromnom protivljenju unutar parlamenta, uz pomoć neparlamentarnih grupa i pritiska javnosti da unese jednakost žena i muškaraca u Ustav.

¹¹⁸ http://www.frauenrat.de/module/frauenrat/werwirsind.aspx?S_ID=53589252420081228192945212200211177755670659904, 29.12.2008.

U Nemačkoj demokratskoj republici (Deutsche Demokratische Republik) desio se isti iskorak ka emancipaciji društva, ali u okviru procesa koji je diktiran iz sovjetske Moskve. U tom smislu izuzetno mnogo je učinjeno na uključivanju u proces rada i jednakosti na poslu, oslobađanju od kućnih i porodičnih obaveza, što je bio sastavni deo socijalističkog programa. Progres je, pak, izostao na pozicijama odlučivanja, gde su žene bile retko prisutne i uopšte imale pristup. Demokratsko žensko udruženje Nemačka (Demokratische Frauenbund Deutschland DFD) bilo je jedina priznata ženska organizacija u zvaničnim okvirima. Nastala od antifašističkih ženskih odbora, prvenstveno zaduženih za socijalnu pomoć, ali i borbu za jednakost, vodi kasnije prioritetu koji postaje pridobijanju članstva za partiju. To je i razlog zašto se u literaturi često ne definiše kao deo nezavisnog ženskog pokreta u NDR-u. O pozitivnom uticaju može se govoriti u slučaju sindikalnog udruživanja žena, ali samo do određenog vremenskog perioda. „Ovi odbori, koji su od 1965. bili podređeni Slobodnom nemačkom sindikatu, mogli su makar u prvoj deceniji svog postojanja da zahtevaju poboljšanje realnih uslova rada i praktično ostvarenje specifično ženskih zakonskih uredbi.“¹¹⁹

Demokratsko žensko udruženje Nemačka postavlja temelj pacifičko-antimilitarističkom ženskom pokretu u zapadnoj Nemačkoj, nakon nastanka NDR-a. Od već spomenutog cilja pri osnivanju, dakle borbe protiv fašizma, ova organizacija dalje diže glas protiv ponovnog naoružavanja SR Nemačke i militarizma uopšte. „S obzirom na to da je Demokratsko žensko udruženje Nemačka žigosano kao marioneta NDR-a i da su mirovne aktivnosti tada generalno bile pod sumnjom komunizma, zapadnonemačka država je progonila opisane aktivnosti.“¹²⁰ Organizacija je zabranjena 1957.

Zvanična ženska udruženja bila su jedini oblik delovanja ženskog pokreta u oba dela Nemačke koja su, posebno zbog centralizovanog odnosa sa članstvom, stvarala nezadovoljstvo. „Kao kritika za ovaj način ophođenja etabliranog ženskog pokreta, koji se izborio za učešće žena, nastao je u kasnim 60-tim takođe autonomni ženski pokret povezujući se sa studentskim pokretom.“¹²¹

Za generacija žena rođenih oko i posle Drugog Svetskog rata može se reći da nije živela u lošim materijalnim uslovima i da je to prva generacija koja je prigrllila mogućnosti obrazovanja koja su joj konačno bile dostupne i upravo na taj način počela bolje da shvata svoj istinski položaj u društvu. Iako je usko povezan sa revolucijom koja je 1968. protresla društva širom sveta, svoju težnju ka samostalnosti pokazao je novi ženski pokret, pobunivši se protiv ustaljenih patrijarhalnih struktura u jezgri studentskog pokreta u Nemačkoj, Socijalističkoj nemačkoj studentskog Uniji. Čuveno bacanje paradajza na muške članove Unije koji su odbili da ženska pitanja uvrste na dnevni red sastanka otpočelo je novu eru femnizma u Nemačkoj.¹²² To je, kasnije, uticalo na dobro organizovanje žena na Univerzitetima. Potrebno je bilo pronaći prostorije za okupljanje kojima muškarci ne bi imali pristup. U tom smislu je ženski pokret težio autonomnosti od muškog uticaja. Od sedamdesetih godina počinju da se osnivaju ženski centri, izdavačke kuće, časopisi, kafici i drugo koji se bave ženskim problemima.

Okidač za mobilizaciju žena širom zemlje bila je zabrana abortusa, koju su još početkom 20. veka kritikovale levo-progresivne i radikalne feminističke grupe. Čuvenom kampanjom 1971. u nedeljniku Štern (Stern) pod naslovom „Mi smo abortirale!“ prikazane su slike 374 žene. Na taj način je ženski pokret skrenuo pažnju na svoj glavni cilj „političko je privatno“ govoreći da je država i crkva više neće terati na stolove fušer-hirurga i u inostranstvo.¹²³ Akcija je doprinela boljem povezivanju žena i većoj solidarnosti, jer su sve one bile pogođene ovim pitanjem. Iako je Bundestag izglasao legalnost abortusa u prva 3 meseca trudnoće, Vrhovni Ustavni sud je odbacio tu odluku i tek 1976. godine je prekid trudnoće proglašen legalnim ali samo u slučajevima kada postoji medicinska, etička ili socijalna opravdanost. Potpuna liberalizacija ovog zakona nije postignuta i pored verovatno najveće borbe žena u istoriji Nemačke. Paragraf 218 krivičnog zakona ukinut je tek 1995. godine.¹²⁴

¹²² Citirano prema http://www.bpb.de/themen/T1TEYR,0,0,Auferstanden_aus_Ruinen.html, 01.12.2008.

¹²³ Citirano prema http://www2.hu-berlin.de/sexology/ATLAS_DE/html/die_frauenbewegung_in_deutschl.html, 01.12.2008

¹²⁴ Citirano prema Griffin, Gabrielle (Ed.), Women's Employment, Women's Studies and Equal Opportunities 1945-2001. Report from nine European Countries. University of Hull, The Netherlands, 2002, 396.

Nove feminisitkinje reagovala su različito na nepotpunu liberalizaciju prava na abortus. Jedan deo se povlači iz javnosti, dok druge pokušavaju da nađu nova uporišta za ostvarenje svojih zahteva. Iako su prvi ženski autonomni centri davali slobodu svakoj grupi pojedinačno da se organizuje, već krajem 70-tih godina dolazi do deljenja zbog nesaradnje među njima. Dijapazon feminističkog delovanja dobija širinu stvaranjem novih pravaca unutar feminizma, kao što je bio na primer, lezbijski feminizam. Jedno krilo feministkinja, ipak, teži socijalnim promenama (bilo kroz neomarksističku formu revolucionarnog prevrata ili kroz institucije), dok se druge okreću promeni „u glavama“, odnosno u oblasti mišljenja, jezika i psihe. Pored mnogobrojnih projekata koje vode organizacije kao što su bile Akcioni savet za oslobođenje žena (Aktionsrat zur Befreiung der Frauen) iz Berlina ili Ženski savet (Weiberrat) iz Frankfurta na Majni, na Univerzitetima u Nemačkoj počinje da se stvara prostor za ženske studije (Women's Studies). Njihov uspeh potvrđen je 90-tih godina kada nastaju i prve katedre za ženske studije.

O ovakvom obliku ženskog pokreta u literaturi se govori sve do ponovnog ujedinjenja Nemačke, kada ženski pokret iz istočnog dela grabi prostor za delovanje, dok se u zapadnoj Nemačkoj ženski pokret manje više povlači. Posebno kada se uzme u obzir da su nezavisne organizacije u NDR-u bile zabranjene, tek sredinom 80-tih može se govoriti o diskusijama koje su pokretale neke nezavisne ženske organizacije. I pored očigledne represije tokom Honekerove ere, mora se uzeti u obzir niz dobrih zakonskih regulativa koje su u istočnoj Nemačkoj poboljšale položaj žena. Tako je, na primer, nivo zaposlenosti žena od 90% tokom 50-tih dostignut izuzetnom brzinom, dok je isti proces na zapadu trajao decenijama. Određene reforme bračnog prava (pravo da samo suprug donosi odluke, na primer da li žena sme da studira) odlagane su u SR Nemačkoj zbog stalnih protesta do 70-tih godina. Ista plata za isti rad je u NDR-u zakonski uređena već 1949. i trebalo je da počne da se primenjuje odmah.

Ono što su žene prve generacije najviše prebacivale svojim kolegicama iz 80-tih godina bio je nedostatak autonomije, jer su se bezuslovno priključivale zvaničnim organizacijama kao što su partije i sindikati. Sa priznavanjem ženskih prava, kroz njihovu institucionalizaciju došlo je i prilagođavanje pravilima političke igre kao i ubla-

žavanje prvobitnih zahteva. Upravo zato i počinje diskusija da li je ženski pokret neminovno potrebno institucionalizovati, ili se zahtevi mogu ostvariti samo kroz autonomnost od muškog uticaja. Najbitniji argument protiv institucionalizacije ženskog pokreta je činjenica da pokret na taj način gubi uticaj u javnosti, a istinski protest i pobuna protiv patrijarhata izostaje. Time je još jednom nametnuto pitanje da li postoji kolektivni identitet ženskog pokreta? Dok se današnje feministkinje bore za očuvanje volonterskih i profesionalnih funkcija kako bi nastavile sa institucionalizovanjem pokreta koji vodi samo očuvanju postojećeg stanja, statistike govore o povećavanju siromaštva među ženama starije generacije, nejednaku plaćenost i veliku diskriminaciju na području rada uopšte. Očigledno je da će se u budućnosti u Nemačkoj borba za institucionalizaciju pokreta ili protiv nje zaoštriti, a vreme će pokazati koji od dva koncepta će prevladati.

¹¹⁹ http://www.bpb.de/themen/T1TEYR,0,0,Auferstanden_aus_Ruinen.html, 01.12.2008.

¹²⁰ Isto

¹²¹ http://www2.hu-berlin.de/sexology/ATLAS_DE/html/die_frauenbewegung_in_deutschl.html, 01.12.2008

Literatura:

- Bok, Gizela, *Žena u istoriji Evrope: od srednjeg veka do danas*, Clio, Beograd, 2005,
 - Griffin, Gabrielle (Ed.), *Women's Employment, Women's Studies and Equal Opportunities 1945-2001. Report from nine European Countries*. University of Hull, The Netherlands, 2002,
- Internet adrese:
- http://www.bpb.de/themen/HL5YDX,1,0,Die_Frauenbewegung_organisiert_sich.html, 01.12.2008.
 - <http://www.dhm.de/lemo/html/dokumente/verfassung/index.html>, 07.12.2008.
 - http://www.frauenrat.de/module/frauenrat/werwirsind.aspxS_ID=53589252420081228192945212200211177755670659904, 29.12.2008.
 - http://www2.hu-berlin.de/sexology/ATLAS_DE/html/die_frauenbewegung_in_deutschl.html, 01.12.2008
 - http://www.nadir.org/nadir/archiv/Feminismus/GenderKiller/gender_7.html, 01.12.2008.
 - <http://www.politische-bildung.de/niedersachsen/frauenbewegung.pdf>, 01.12.2008.

Biografija

Jovana Ivanović (Šabac, 1983.) završila osnovnu školu i gimnaziju u Šapcu, a 2007. diplomirala na Filozofskom fakultetu na Katedri za nemački jezik i književnost. Tokom studija aktivna na više različitih projekata, između ostalog kao trenerica u *Evropskom parlamentu mladih* u Novom Sadu, mnogim projektima vezanim za zaštitu životne sredine kao i seminarima nemačkih fondacija (Teodor Hojs Kolegijuma, Instituta za odnose sa inostranstvom i dr). Tri godine bila član studentske pozorišne grupe na nemačkom jeziku *Dunav* (više nastupa u zemlji i inostranstvu). Nakon studija zaposlena na Odseku za germanistiku kao sekretarica, nakon čega odlazi na petomesečno usavršavanje u Berlin (*Internacionalna stipendija Bundestaga* sa prisustvom seminarima svim političkim fondacijama u Nemačkoj, radom u birou poslanika i predavanjima na fakultetu). Trenutno polaznica programa *Škole nove politike* (Inicijative mladih za ljudska prava) i zaposlena kao nastavnica nemačkog jezika u Novom Sadu.

Lista održanih predavanja i prezentacija:

„Rodna ravnopravnost – uvod“
Zorana Šijački

„Teorija evropskih integracija“
Zorana Šijački

„Evropska unija – istorijat nastanka“
Zorana Šijački

„Srbija i Evropska unija - Strategija Srbije za evropske integracije“
Sanja Mešanović

„Žene u istoriji Evrope“
Zorana Šijački

„Direktive Evropske unije iz oblasti rodne ravnopravnosti“
Danica Todorov

„Pravni sistem Evropske unije“
mr Vladimir Međak

„Evropske ekonomske integracije“
Miloš Erić

„Politike Evropske unije sa posebnim osvrtom na socijalnu politiku“
Zorana Šijački

„Gender Mainstreaming“
mr Dragana Todorović

„Položaj ženskih/rodnih studija u Evropi posle Bolonjske deklaracije: Pogled iz Istočne Evrope“
mr Marija Grujić

„Ravnopravnost polova u oblasti rada u Evropskoj uniji“
prof. dr Senad Jašarević

Lista održanih prezentacija polaznika/ca:

„Kvote za manje zastupljeni pol u politici, Srbija i Evropska unija – uporedna analiza“
Višnja Baćanović

„Twinning program EU – Šansa za unapređivanje rodne ravnopravnost“
Dušan Marjanović

Spisak polaznika/ca kursa Evropska unija i rodna ravnopravnost:

1. Slavica Marković
2. Nina Janić
3. Darinka Provči
4. Tijana Mičić
5. Dejan Ajduković
6. Željko Rajkov
7. Višnja Baćanović
8. Biljana Rašković
9. Kosana Beker
10. Ivana Sremčević
11. Milena Stefanović
12. Darko Ivković
13. Slađana Halilović
14. Aron Madaras
15. Jovana Ivanović
16. Jelena Rakočević
17. Dušan Marjanović
18. Dragana Blažević
19. Vesna Dereta
20. Ljiljana Berković
21. Gordana Mitrić
22. Tatjana Tucić
23. Ksenija Vlaović
24. Dušica Šoštarić
25. Nikola Marinković
26. Nataša Heror
27. Goran Segedinac
28. Jovana Savanović
29. Olga Trifković
30. Dragana B. Stevanović
31. Sonja Kuzmanović
32. Milan Pilić

Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Novi Sad, Bulevar Mihajla Pupina 16

Za izdavača: Vesna Šijački

Urednica: Zorana Šijački

Lektura i korektura: Katarina Krajnović

Dizajn i priprema za štampu: bluetondesign@gmail.com

Tiraž: 300

Štampa: Futura doo

Novi Sad, decembar 2009.